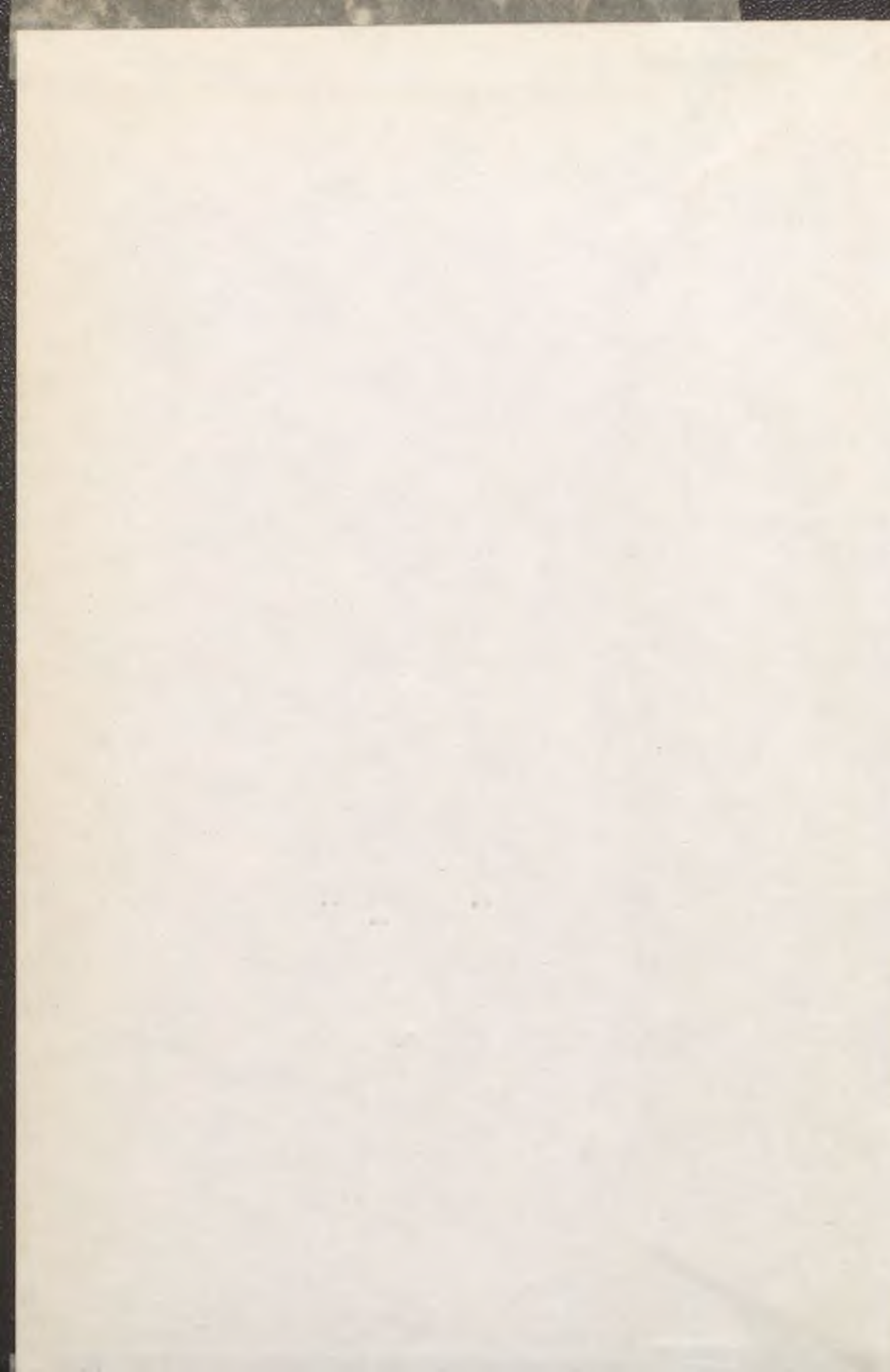

517.037
19
1973

**NÓGRÁD MEGYEI
MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1973/19

NÓGRÁD MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA

**NÓGRÁD MEGYEI
MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1973/19

NÓGRÁD MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA

Szerkesztő:

MOLNÁR PÁL

A kiadvány szerkesztésében részt vett:

DOMONKOS ALAJOS

Lektorok:

SCHNEIDER MIKLÓS

VÉGH MIKLÓS

VÖRÖS KÁROLY

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

73 5260 Nyomdaipari Vállalat Balassagyarmat

Felelős vezető: Kelemen Gábor igazgató

Madison B. Jones

ELŐSZÓ

1973. január 21-én ünnepeltük az országhatáron belül, de azon kívül is a magyar- és világirodalom jeles alakjának, Madách Imrének, Nógrád megye nagy fia születésének másfélszázados évfordulóját. Az 1848—49 utáni időszak kiemelkedő drámairója, költője — az önkényuralom és a nemzetközi reakció cselszövései ellenére — fő művében, Az ember tragédiájában, de egyéb drámáiban, sőt lírai költeményeiben is hitet tett a magyar nemzet újbóli felemelkedése mellett. Közéleti tevékenysége töretlen maradt az első magyar polgári forradalom és szabadságharc eszméihez. A gigászi életmű és mindvégig progresszív politikai magatartás — ha azt fel is próbálták használni az ellenforradalom kultúrpolitikájában a rendszer igazolására — kivívta az utókor tiszteletét, háláját. Az évforduló újólag művei és közéleti tevékenysége felé fordította az irodalomtörténészek, színházi szakemberek, helytörténészek figyelmét. Az ünnepi megemlékezések, publikációk kapcsán meggyőződhattünk arról, hogy országosan, de megyei viszonylatban is számos szakembert ösztönzött újabb kutatásra, összegezésre a jubileum. A rádió és a televízió mellett az országos napilapok, irodalmi és színházi szaklapok adtak önálló műsorokat, illetve szemelvényeket és értékeléseket Madách Imre életművéből.

A Madách és Petőfi évfordulókat előkészítő és lebonyolító operatív bizottság javaslata alapján a helyi tanácsok, az iskolák, a közművelődési intézmények, a Nógrád, a Palócföld önálló programokat, illetve számokat iktattak be.

Az ünnepi megemlékezések gazdag csokrát látva felvetődhet a kérdés, hogyan kapcsolódik a megyei múzeumi szervezet a jubileumi megemlékezésekhez. A kérdés alapos és minden általunk fontosnak tartott részletkérdésig történő megválaszolására külön tanulmány keretében vállalkoztunk. Itt most csupán a tanulmánykötet megjelentetésének szükségességéről ejtenénk néhány szót.

A megyei múzeumi szervezet, mint a Madách-hagyományok egyik istápolója — a honismereti mozgalomban és helytörténetünkben eddig kivívott szerepéhez híven — lehetőséget kívánt adni a megye helytörténészei, irodalommal foglalkozó kutatói, népművelői számára, hogy Madách Imrével kapcsolatos kutatásaik eredményeit a nyilvánosság elé tárják. Emellett biztosítani kívántuk fővárosi Madách-kutatók irodalmi tanulmányainak megjelentetését is. A Nógrád megyei Múzeumi Közlemények 1973. évi számaként megjelenő Madách-kötet összeállításakor, és a szerzőkkel folytatott megbeszélések során azt a fontos közművelődési és iskolapolitikai szempontot is figyelembe vettük, hogy miként járulhatna hozzá ez a jubileumi kiadvány a lakosság és a tanulóifjúság ismereteinek bővítésén túl egy korszerűbb, hamisításoktól mentes Madách-kép kialakításához. A tanulmánykötetben be kívántuk mutatni azt is, hogy hogyan őrzi nagy szülőtte emlékét a szülőföld társadalma. Szerény összeállításunkkal kapcsolódni kívántunk a centenárium évében napvilágot látott országos folyóiratokban, napilapokban, továbbá a Palócföldben és a Nógrádban megjelent írásokhoz, valamint a Múzeumi Füzetek megelőző számaihoz.

Az 1973-as esztendő a XIX sz.-i. magyar irodalom két kimagasló alakjának Petőfi Sándor és Madách Imre születésének 150. évfordulója. Petőfi a kor nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő politikusa, az európai progresszió híve, az 1848—49-es szabadságharc viharadara, a forradalom felfelé ívelő szakaszának szószólója, Madách a bukott forradalom és szabadságharc utáni időszakban egy újabb forradalmi fellendülés mellett hitet tevő drámaköltő. Nemcsak születésük éve esett egybe, hanem a polgári haladás és a nemzeti függetlenség ügye iránti elkötelezettségük is. A jubileumi megemlékezéseket tehát a formai okokon túl az általuk képviselt progresszió is összefogta. Ennek köszönhető a két nagy politikus — költőóriás iránti érdeklődés is.

A Madách-kutatást — természetesen — nem tekintjük befejezettnek a most megjelent feldolgozásokkal, tanulmányokkal. Továbbra is hozzá kívánunk járulni a Madách-kultusz fenntartásához, a Madách-hagyományok ápolásához.

Ezúton is köszönetet mondunk a tanulmányok, dolgozatok szerzőinek, a lektoroknak értékes kutató-feldolgozó munkájukért és Sótér István akadémikusnak a megerősítő és további tevékenységre ösztönző véleményéért.

A szerkesztő

A Nógrád megyei Madách-kultusz változása

A tanulmánykötet — amely a művek értékelésével, a költő megyei politikai, közéleti szereplésével, magánéletével, a megye társadalmi helyzetével foglalkozik — egészéhez tartozik Madách Imre utóéletéről való megemlékezés, összegezés is.

Ez utóbbit több tényező is indokoltta teszi. Ezek sorából kiemelkedik, hogy halála óta változatlan érdeklődés mutatkozik fő műve és más munkái, politikai, közéleti magatartása iránt. Az elmúlt években eddig vagy nem, vagy kevésbé publikált művel is színre kerültek. Az elmúlt társadalmi rendszerek, szinte valamennyi hivatalos kormánypolitika magának vallotta műveit, politikai magatartását pedig a maga nézőpontja alapján vizsgálta és próbálta hasznosítani a politikai, kultúrpolitikai életben, nem riadva vissza a hamisításoktól, egyoldalú beállításoktól sem. Ez az egyoldalú beállítás és a faszizmus durva beavatkozása a közvéleményben, de az értelmiség egy részében is, a Madách-képről alkotott képet nagymértékben torzította.

A marxista értékelés fentiek miatt is viszonylag sokáig váratott magára. Az elmélyült kutató-elemző munka 1951-ben vette kezdetét, amikor *Waldapfel József* akadémikus, 1955-ben pedig *Sötér István* egyetemi tanár adott átfogó elemzést a Madách-életműről. *Révai József*, *Barta János*, majd a legutóbbi időkben *Horváth Károly* munkássága ugyancsak kiemelkedő e vonatkozásban. Ennek ellenére teljesen kikristályosodott Madách-kép kialakítása az új kutatások eredményeire támaszkodva még napjainkban is tartó folyamat. A nagy munkában igen gyümölcsöző szerepet töltött be a költő halála századik évfordulójára rendezett salgótarjáni emlékünnepek is és az azt követő publikációk. A hiteles történeti Madách-kép alakításában kiemelkedik *Kántor Lajos* tanulmánya, amely a különböző korszakokban elhangzott, illetve írt vélemények irodalomtörténeti és filozófiai-kritikai elemzését vállalta, kisebb mértékben kultúrpolitikai hatását vizsgálta. E széles bázison nyugvó, nemcsak országos, hanem nemzetközi kitekintésű alapos elemzés bátorított fel, hogy megyei nézőpontból, elősorban kultúrpolitikai aspektusból tekintsek vissza a Madách-kultusz változásaira.

Vállalkozásom közéleti, munkaköri és szakmai szempontokon túl nagyban ösztönzött, hogy a Madách-émlékplakett tulajdonosa vagyok. Helytörténeti és ezen belül is művelődéstörténeti kutatásaim alapján, a hiányosan rendelkezésre álló dokumentumok miatt csak részben vállalkozhatok teljes kép kialakítására. Bízom azonban abban, hogy e példa ösztönzőleg hat és kutatótársaim újabb adatokkal, összefüggésekkel fogják majd gyarapítani a megyében kialakult valódi Madách-képet.

1864. október 5-én távozott el az élők sorából a nagy költő, aki koránt sem sejtette, hogy irodalmi munkássága, ezen belül is fő műve, Az ember tragédiája, továbbá politikai magatartása a különböző társadalmi rendszerek politikai, kultúrpolitikai irányzatainak szinte időről időre visszatérő témája lesz. Madách Imre halálát követő években, a kiegészítés előtti választási harcokban, a dolgok logikájából következően a megye hivatalos vezetői céljaik megvalósítása érdekében a politikus Madáchot állították előtérbe. *Szontágh Pál* balassagyarmati választókerületi beszédében — noha az országosan tisztelt Deák Ferenc programját vallotta magáénak, és ennek következtében a perszonálunió létrehozását támogatta — Madách Imrére az 1861-es választások teljes függetlenséget követelő képviselőre hivatkozott, ígéretet téve arra, hogy mint Madách barátja és utóda hű akart maradni az általa képviselt elvekhez is. Kortesbeszédében nem zavarta annak a ténynek az elhallgatása, hogy Madách Imre azok közé a politikusok közé tartozott, akik merészen szálltak szembe a császári udvarral.¹

A történelmi kutatások tanúsága szerint Szontágh „pálfordulása” nem egyedülálló, nem csupán egy személy politikai magatartásának tekinthető. A megye birtokos osztálya — hivatal- és állásszerzés reményében, továbbá birtokaik védelme érdekében — lemondott korábbi álláspontjáról. (1848—49-ben forradalompártiak, 1849—1961 között abszolutizmus ellenesek). Hamar elfeledték Madách intelmeit, aki élete utolsó perceiben is a függetlenség melletti végső kitartás híve volt. Az 1865-ös választásokon sokak pálfordulása miatt a jobboldal győzött, és az 1872-ben létrejött megegyezés, amelynek következtében Tisza Kálmán került mintegy másfél évtizedre a kormány élére, háttérbe szorította a politikai reformokat.² E körülmény a politikus Madách pozitív eszmei örökségének végét, s az aktuálpolitikai szempontokra való felhasználását teljesen háttérbe szorította.

A kormánypolitikában bekövetkezett elmerevedés, a konzerválódási folyamat elhúzódása kihatott Madách Imre irodalmi tevékenységének interpretálására is. Egyre szembetűnőbben jelentkezik annak a tendenciának az érvényesülése, amelyből az tűnik ki, hogy a dualizmus kormányzata most már Madách fő művét akarja saját célkitűzésének szolgálatába állítani. Az ember tragédiájának 1883-ban bemutatott előadása még a megye egykori reformpolitikusanak, később a dualizmus rend-

szerével azonosuló Pulszky Ferencnek ellenvéleményét is kiváltotta. Külön vélemény címen megjelentetett cikkében a következőket írta a mű átrendezésével kapcsolatban: „A darab tetszik mindazoknak, kik a liberalizmusban s a francia forradalom elveiben látják a világ megbomlásának okát, mert a mű iránya reakcionárius, s ez a mostan divatban lévő politikai áramlatoknak tökéletesen megfelel, midőn oly világnézetet hirdet, melynek logikai következtetése azon van, melyet különben Epikurnak szoktak tulajdonítani, hogy ti. az élvezet az életnek valódi célja.”³

A soknemzetiségű dualista állam megszilárdítását szolgálták a hajdan haladó céllal létrehozott társadalmi, kulturális egyesületek. Az erőszakos, magyarosító törekvéseket szolgálta az 1831-ben létrehozott Nemzeti Intézet is, amely 1849 után kezdte meg újbóli tevékenységét, s mely a kiegyezés után lassú sorvadásnak indult. Az 1882-ben történt alapszabály módosítással, 1883-ban a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, 1886-ban pedig a Felső Nógrád megyei Közművelődési Egyesület létrehozásával immár három egyesület foglalkozott a kor szellemének megfelelő kultúrpolitikával. Nyilvánvaló, hogy a magukat közművelődési egyesületnek nevező szervek a „nemzeti” nevelés szolgálatába állították Madách Imre életét és munkásságát. A költő születése 75. évfordulója megünneplésére létrejött *Madách Emlékügyi Bizottság* is — mellőzve a nagy költő élete és művei tudományos feldolgozásának fáradságos, de annál maradandóbb módját — a kor szellemének megfelelően Madách Imre fő alkotásának, Az ember tragédiájának „örök emberi”, idők feletti vonásait emelte ki, jubileumi ülésén.⁴

1890. október 30-án, a törvényhatósági bizottság díszgyűlésén, Ballassagyarmaton Scitovszky János alispán által megtartott emlékbeszéd ugyancsak Madách fő művének időfelettségét hirdető hangzatos, de tulajdonképpen semmitmondó frázisok jegyében hangzott el. „...Megilletődéssel emelem szavamat a perczben, midőn sokszorosan érzem gyengeségemet szemben feladatomban nagyságával; emlékezni régiekről s azok között is Madách Imre nagynevű költőnkéről kinek dicsősége viszszaugárzik a múltból, s ki halhatatlan volt már, midőn meghalnia kellett. S mégis, ha a nagynak, nemesnek dicsőségét hirdetni vállalkozám, teszem ezt kötelességből, mint az ő neve emlékének szolgáló bizottság elnöke, azon bizton reményben, amily mértékben áldoznak hazafiúi lelkesedéssel a nagy költő és hazafi szellemének. Madách Imrének még csak kortársa sem lévén, életrajzi adatait, jellemzését más hivatottak, s elsősorban az elhunytak barátja Bérczy Károly feljegyzései nyomán nyújtandom, ki Madách írói munkásságát választja központul, ezek magyarázzák műveit, s hogy az ember magyarázza benne az író...”⁵

A díszgyűlés végén adták át a Madách Imréről készült festményt, majd határozatot olvastak fel. Ennek során mondtak köszönetet az alkotónak, az ünnepségen közreműködőknek. Elrendelték az emlékbeszéd és a jeles évfordulóra írott költemény teljes terjedelemben való megörökítését is.⁶

A vármegye ezzel az aktussal tulajdonképpen Madách Imrével kapcsolatos adósságát törleszteni vélte. Madách szellemi örökségével való törődést átadta a költő-óriásért lelkesedő Balassagyarmatnak, a megyei közügyek iránt fogékony, és az irodalmi hagyományokat tisztelő és azt istápolni kívánó értelmiségieknek.⁷

Fentiekből következően különleges szerepet szántak a vármegye hivatalt vezetői az évforduló alkalmával létrejött, és közel három évtizedig működő Madách-ügyi Emlékbizottság tevékenységének. Ennek keretét próbálták felhasználni — a kor kultúrpolitikai célkitűzéseinek propagálásán túl — a Madách-kultusz ébrentartásához szükséges anyagi erőforrások biztosítására. 1892 novemberében ezért levélben fordultak a VKM-hez, hogy a bizottság részére kieszközöljék a lakosság önkéntes felajánlása alapján létrejött alapítvány kezelését.⁸ A Madách-ügyi Emlékbizottság Balassagyarmat város kulturális hagyományait istápoló jószándékú, nagyrészt iparos, kereskedő, értelmiségi lokálpatrióta tagjainak tevékenysége azonban nem pótolhatta egy, az országhatárokon túl is hírneves költő életét és munkásságát megörökítő érdemi tevékenységet. A dualista állam és annak megyei szervei úgyszólván nem áldoztak semmit annak a nagy szellemóriásnak emlékére, akinek életműve oly sok dicsőséget szerzett szülőhazájának.⁹

Az ország s különösen a haladó nemzeti hagyományok ápolására fogékony közvéleményt a *Vasárnapi Újság* cikkeiben — ha túlzásokkal és helytelen párhuzamok vonásával is¹⁰ —, de igyekezett olvasóit a nagy költővel szembeni adósságaira figyelmeztetni. A 1909. szeptember 5-i vezércikkében pl. azt fejtegeti, hogy immár fél évszázada annak, amikor Madách Imre *Az ember tragédiája* első sorait papírra vetette és az elkészült mű egy negyedszázada járja be az európai nemzetek színházait, ...a szellemóriásoknak kijáró erkölcsi elismerés mértéke betelölben van ...nemzete élvezi az ebből reája eső dús osztalékot, de még ma sem igen töri magát, hogy ennél többet nagy fiáért megtegyen.”¹¹

Még ugyanebben az évben Rákosi Jenő laptulajdonos és főszerkesztő a Budapesti Hírlapban a költő iránt érzett hála és megbecsülés jeléül javaslatot tesz, hogy Madách Imre szülőfaluját, Sztregovát Madáchfalvára kellene változtatni, hogy ezzel a nagy költő emlékét legalább egy község elnevezésével meg lehessen örökíteni. A javaslatot Madách Imre, a fiúágon élő Madáchok nevében levélben visszautasította azzal, hogy a nagy költő iránt érzett minden kegyelet mellett nem találhatnak megfelelő ökot Alsó-Sztregova nevének megváltoztatására.¹²

Ugyanakkor a vármegye vezetői, hogy némileg kárpótolják a nagy költő emlékének szószólóit, a Madách-név megörökítése céljából a Licsenc hegyet Madách-tetőnek, Madacska községet pedig Madácskának nevezték el. Az évforduló kedvező lehetőségeit akarták felhasználni Madách síremlékének megépítésére Alsó-Sztregován. Ezért a hivatalos szervek a megye közönségéhez fordultak, hogy adományaikkal segítsék elő a Madách-síremlék felállítását.¹³

A felhívás azt is hírül adja, hogy „a vármegye hazafias közönsége... máris lehetővé tette azt, hogy tisztán önerejéből rendelkezésre állította azokat az anyagi eszközöket, amelyek igénybevételeivel vármegyénk székhelyén, Balassagyarmaton, ércebe öntött emlék hirdesse Az ember tragédiája írójának dicsőségét... E szobor kivitelének az 1910. évben folyamatba teendő törvénykezési palota emelésével kapcsolatos térendezés befejeztével immár semmi akadályja sem lesz.”¹⁴ (Sidló Ferenc alkotásának felállítására azonban csak 1937-ben került sor)¹⁵

A Madách-kultusz felelevenítésében ugyancsak egy évforduló játszott nagy szerepet. 1923-ban ünnepelte a magyar nemzet az egész haladó világgal együtt Madách Imre születésének 100. évfordulóját. Annak ellenére, hogy a vármegyei törvényhatósági bizottság százezer koronát megszavazott az ünnepségekkel kapcsolatos költségek fedezésére, és határozatot hozott arra vonatkozólag, hogy a vármegyeház falán emléktáblát kell elhelyezni az évfordulóra való megemlékezés jeléül, sajnálatos módon e centenáriumi megemlékezéseket megyénkben is Madách kisajátításának gondolata, helytelenül értelmezett magyarsága, már szinte a nacionalizmusba való áthajlás érvényesült. Berzeviczy Albert, az Akadémián tartott Madách-ünnepség elnöki megnyitójában a Tragédiát az uralkodó osztály aktuális érdekeinek megfogalmazásaként igyekszik kijátszani. A Nógrád megyei *Madách Társaság* (a Madách-ügyi emlékbizottság utódaként 1918. november 3-án alakult), 1923. november 17-i ülésén csatlakozott az országos programhoz. Jeszenszky Kálmán apátplébános, a Társaság alelnöke — túlmutatva az országos Madách-emlékünnepség megfogalmazásain — megnyitó beszédében elsősorban a trianoni béke következtében létrejött helyzetet aktuális kérdéseivel foglalkozott. Beszédében többek között azt is fejtegette, hogy az 1867-es kiegyezés után Magyarország sorsának intézésében nagy számban vettek részt olyan politikusok „kiknek bölcsője nem szinmagyarok között ringott”, és olyanok is, akiket gyermekkoruk nemzetiségi vidékekhez fűzött. Ezek — az apátplébános szerint — igen nagy lelkesedéssel, tudásuk, energiájuk teljes latbavetésével dolgoztak az „ezeréves nagy Magyarország boldogulásán”. Szeged, Temesvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyvárad, Kassa, Eperjes, Igló, Késmárk, Trencsén, Nagyszombat példája — az előadó szerint — azt bizonyítja, hogy az ott élő magyarság megragadott minden lehetőséget, hogy megőrizze mindazt, ami a magyarság ősi erejét, vagy dicsőségét magasztalja. Ezekben a városokban mondotta előadói beszédében Jeszenszky Kálmán, hogy a szobrok a köztereken, emléktáblák a házakon, márvány síremlékek a templomokon, a régi magyar dicsőség csodás hősi eseményeit hirdetik és elevenen tartják az ott született, élt, vagy eltemetett nagy magyarok kimagasló érdemeit. Ezek az ereklyék — az előadó nézőpontja alapján — a városokban a sajátos magyar szellem érvényesülését jelentették a nem magyarok felett. Sajnálattal állapítja meg ugyanakkor a szónok, hogy az ország belsejében kevés figyelmet fordítottak a régi dicsőség emlékeinek szimbólumaira.

Ez utóbbi annál is inkább fájdalmas az előadó szerint, mert „a kegyetlen és igazságtalan trianoni béke ezeket a történeti szellemmel és magyar levegővel telített városokat nagyrészből lekapcsolta. ...Hölgyeim és Uraim! — folytatta, a beszéd várható hatására is fellelkesült Jeszenszky — úgy érzem, ez a veszedelmes közelség új, de magasztos követelményt ró ránk a magyarság kapujában őrt álló gyarmati magyarokra... szükséges, hogy megtartsuk ezt a határszéli új várost azzal a történeti szellemmel és magyar levegővel, mely a túlról jövő magyart megvigasztalja, az itteni ifjúságot kitartó munkára serkenti, és az esetleg itt megforduló, velünk nem érző idegent pedig tisztelet adására készítse a magyar génusz nagysága előtt.”¹⁶

A beszéd vázlatos ismertetéséből kitűnik, hogy a vármegye kultúrpolitikai irányítói messze túlmentek a Berzeviczy Albert által elmondottakon is. Nógrád és Hont „csonka vármegye” urai elvesztett földbirtokaik miatt, de egzisztenciális problémáik következtében is, még érzékenyebben reagáltak a trianoni békeszerződésre, és még erőteljesebben próbálták a Horthy-fasizmus sovinszta-revansista politikáját előtérbe helyezni. Sajnos, a nemes célok megvalósítására, a madáchi eszmék ápolására a megye irodalmi, művészeti hagyományainak felkarolására hivatott Madách Társaság ünnepi ülésein, alkalmi esti rendezvényein az ellenforradalmi kultúrpolitika, Kornis Gyula által megfogalmazott „a kultusztárca tulajdonképpen honvédelmi tárca” elvének gyakorlati megvalósítása érvényesült.

Hogy mennyire az aktuális politikai célkitűzések szolgálatába állították a Társaság rendezvényeit, több példa is bizonyítja. Az 1924. április 27-én megtartott Madách-esten Móricz Lajos a *Hazám vesztéről* című verséből — amelyet saját maga adott elő — a múlt emlékein kesergő, de egyúttal a nemzet feltámadásába vetett hit árad.

Az utóbbi szavakat a holt Árpád vezér emlékét idézi, aki harcosait összegyűjtve a haza hitvány ellenségeit zúzza pozdorjává. Emlékezés Kojra című versében szülőhelyét az „elszakadt Érmellékét” keresi fel a költő.¹⁴ Az 1925. évi április 25-i közgyűlést Dr. Huszár Aladár, a vármegye volt főispánja a Hiszekegy elmondásával nyitotta meg. Az ünnepség keretében — amely az 1924-es esztendő munkáját értékelte — került sor annak a serlegnek a bemutatására is, amelyet Huszár Aladártól kapott a Társaság.¹⁷

A fasizmus európai térhódítása, de különösen Hitler uralomra jutása, továbbá Gömbösnek a totális fasizmus bevezetését célzó intézkedései alátámasztására a fasiszta demagógia szolgálatába igyekeztek állítani Madách Imre fő művét, *Az ember tragédiáját*. Kornis Gyula államtitkár, a korszak elismert kultúrpolitikusa Madách és korunk című cikkében azt igyekszik bizonyítani, mintha Mussolini, Hitler, Kemal, Pilsudsky csak Miltiadestől tanultak volna. Szerinte jobban munkálkodik az államférfi népe számára, ha a maga hatalmi ereje, és nem a tömeg szeszélyes gerjedelme irányítja az országot.¹⁸

A Nógrád megyei lapokban, kiadványokban ebben az időszakban hasonló értelmű vezércikkeket olvashattunk. A Madách Társaság programjába is egyre több, kifejezetten a fasiszta rendszert szolgáló újságcikk. tudósítás jelent meg. A *Munka* 1935. március 2-i száma pl. arról tudósít, hogy február 23-án tartották Balassagyarmaton a Társaság fennállása 11. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülését. Az elnöki megnyitó után többek között Marnó Tivadar ezredes emelkedett szólásra. Beszédében a Gömbös Gyula által megfogalmazott nemzeti munkavédelmi szolgálatnak a tanulóifjúság körében kifejtett eredményes tevékenységét méltatta. A Társaság 1936. február 21-i ülésén — a kifejezetten irodalmi előadások, szavalatok mellett — a népi eredetű kultúra szükségességének, nevelő erejének bizonyítására előadták, hogy veszedelmet látnak az idegen táncokban, mert azok alkalmasak a magyar fajra jellemző méltóság és szemérmesség elsorvasztására. A hallgatóság a beszéd hatására — a tudósítás szerint — követelte, hogy az eddiginél erőteljesebben „...ápoljuk a magyar táncot. Csonka országunkban így lesz ismét hódolat a haza oltára előtt.” Ugyanezen az ülésen került sor A Magyar Kálvárián, Üres fészekben című irredenta versek elmondására is.¹⁹

A harmincas évek közepétől kezdve a revíziós politika is helyet kapott Madách Imre kultusza ürügyén tartott rendezvényeken, ünnepségeken. Erre jó példa a Balassagyarmaton 1937-ben történt szoboravatás is, ahol a nagy költő emlékműve 27 éves várakozás után a vármegye-ház mellett lévő térre került.²⁰ Dr. Baross József alispán szoboravató beszédében még csupán a nagy költő tanításainak örökvényűségét hirdette: „...Madách, néked nincs szoborra szükséged, a Te lelked a halhatatlanság dicsőségében, az örökkévalóságban él, de szüksége van a Te szobrodra a Nemzetnek, hogy tanulja meg becsülni Nagyjaink emlékét, és érezze a múlttal szemben kötelezettségét.” Ezután költeményeket olvastak fel, amelyben már kifejezetten irredenta, revíziós célzatú állásfoglalások fedezhetők fel. A *Munka* 1934. október 2-i számában azt olvashatjuk, hogy „különösen megfogta a hallgatóságot az elvesztett erdélyi föld iránti mérhetetlen vágyódás, a szomorúság meleg költői kiáradása...”²¹ Bodor Aladár, a Petőfi Társaság tagja költeményeiben „a magyar sors sok keserősége és bánata szölt meg férfias erővel, nagy fajszeretettel. Visnovszky Rezső verseiben nemcsak az egyetemes emberi történet kifejezőjeként említi Madáchot, hanem a külön magyar vágyak és a magyar remények éltetőjeként is.”²²

A felszabadulást követő időszakban a megrongált utak, hidak helyreállítása, a kifosztott ország talpraállítása, demokratikus átalakítása, a politikai küzdelmek kerültek előtérbe. Ebben az időszakban az eszmeharcnak is a népi demokratikus forradalom célkitűzéseit kellett szolgálnia. A munkáshatalom létrejöttével, a népi állam megteremtésével lehetővé vált egy széleskörű kultúrforradalom kibontakozása, az uralkodó osztály műveltségi monopóliumának felszámolása. A szocialista építés első éveiben vált lehetővé annak a folyamatnak a megindítása is, melynek eredményeképpen tisztázódhattak Madách Imre életével, munkásságával kapcsolatos hamisítások, torzítások.

Az ötvenes években megjelent értékelések, elemzések során megszülettek azok a kezdeti eredmények, amelyek alapul szolgáltak egy teljesebb, igazabb Madách-kép kialakításához; egy, a népművelés számára is alapot nyújtó, a hamisításoktól mentes Madách-kultusz elindításához.

E cikk keretében természetesen nem tekintjük át ez időszak országos eredményeit. Megmaradva eredeti gondolatmenetünkben csupán a megyei vonatkozások áttekintésére, az elért eredmények rögzítésére vállalkozunk.

Madách Imre politikai magatartásán, életművén alapuló, a költő igazi kultuszát szolgáló megyei tevékenység nem alakult ki zökkenőmentesen. Nyilvánvaló volt, hogy különösen az ellenforradalmi rendszer alatt kompromittált, lejáratott Madách Társaság újjáélesztéséről nem lehetett szó. A különböző megyei sajtóorgánumok, alkalmi kiadványok pedig szerencsére csak ritkán bocsátkoztak a szektáns, dogmatikus vonalvezetés idején szokásos aktuálpolitikai próbálkozásokba.

A szocialista forradalom győzelme után kialakult helyzetben, különösen a szocializmus építésének első éveiben azonban, éppen a személyi kultusz eluralkodása következtében sor került üzemeknek, intézményeknek élő személyről való elnevezésére: A salgótarjáni állami gimnázium esetében is történt próbálkozás arra vonatkozólag, hogy a város legrégebbi középiskolája Révai József nevét vegye fel. Az akkori gimnáziumi diákok szóbeli elbeszélése alapján tudtuk meg, — miután már az avatás minden aktusára, műsorára felkészültek, és elkészült az új bélyegző is — hogy Révai József nem járult hozzá a névváltozáshoz. Csupán annyi valósult meg, hogy a nyolc általános iskolai végzettséggel nem rendelkező gyermekek számára indított, zömében szakértelességi felé irányított munkás-paraszt származású tanulókból álló osztályt neveztek el Révai osztálynak.

Az iskola egészen 1951-ig A Salgótarjáni Állami Általános Gimnázium nevet viselte. A változásokkal kapcsolatban akkor több megyei születésű nevezetesség személye került előtérbe. Tekintettel azonban, hogy a rövid múltú városnak nem voltak olyan kimagasló alakjai, akik számításba jöhetek volna, és Nógrád megye nevezetességéről már neveztek el intézményeket — az 1951-es Madách-vita kapcsán is — Madách Imre neve került előtérbe. Szász János, a gimnázium tanára Iskolánk névadója c. cikkében a következőkben indokolja a névadást:

„A felszabadulás előtti »kenyeretlen Tarján« nem adhatott szellemi kiválóságokat az országnak, ehhez rövid és szegényes volt a múlt, a város egyetlen általános gimnáziuma mégis eszményképet keres a múltban, olyan eszményképet, amely a szocializmust építő ifjúság számára is szellemi forrást jelenthet. Maga a város fukar volt, de a Palócföld, amelynek népe máskéül évtized alatt modern várost varázsolt a régi helyébe, a legnagyobbak közül kínál néhányat. Választásunk Madách Imrére, Nógrád megye nagy fiára esett.

Válságos és ellentmondásos kor szülöttje, s nagy, eszmékben gazdag alkotása, Az ember tragédiája is ennek nyomát viseli. Pesszimizmus és optimizmus csalódás és újrakezdés váltakozik benne, ami érthető is a szabadságharc bukása utáni elnyomás miatt. E zűrzavaros, válságos, a feudalizmusból a kapitalizmusba átmenő és megoldatlan függetlenségi problémával terhes korban Madách világnézeti válsága, vívódása és útkeresése értékmérője lehet annak a biztonságnak, amellyel ma a marxizmus-leninizmus világméreteken is mutatja az utat a jövő felé.

Ez az összehasonlítás azonban nem emelheti eszményképpé még Madáchot sem, de követendő példa az a felelősségérzet, amellyel kereszt-nemzete és az emberiség számára a válságból kivezető utat, azt a társadalmi rendet, amely »közös erővel összeműködik, minőt a tudomány eszmél magának, és melynek rendén értelem virraszt. El fog jöni, érzem jól tudom« — mondja a szabadverseny, a kapitalizmus világában csalódott Ádám — Madách.

Hogy e jövőt Madách mégis torznak rajzolja, megmagyarázzák a körülmények, de semmit sem von le a költő felelősségtudatának értékéből, amellyel vitatta a jövőt, a megoldást az emberiség s egyben nemzete számára is.

De példaképünk Madách abban is, hogy meglátta a haladó gondolkodású emberben a kételyek ellenére is küzdeni tudó és akaró, mindig jobbra, szebbre, tökéletesebbre törekvő szellemet.

Ezért lett Madách iskolánk névadója.”²²

A *Salgótarjáni Madách Imre Gimnázium* már a névváltozást követő első években is fontos kultúrmissziós szerepet töltött be a salgótarjáni iparvidék ifjúságának nevelésében, az egyre nagyobb igényekkel jelentkező értelmiség utánpótlásában. Már az ötvenes évek elején számos tehetséges és kiemelkedő tanulója volt az iskolának. Közülük sokan ma is vezető beosztásban dolgoznak, vagy mérnökként, orvosként, pedagógusként kerültek vissza a városba. Salgótarján és a megye értelmiségének jelentékeny hányada végezte ezekben az években tanulmányait Salgótarjánban. A tanári létszámban is ugrásszerű fejlődés következett be 1952 után. A korábban már ott tanító, tapasztaltabb tanárok mellé olyan fiatalok ötvöződtek a tantestületbe, akik tevékenyen vettek részt — az iskolai oktató-nevelőmunka ellátásán túl — a város és a megye kulturális életében is. Az ellenforradalmat követően, a szocialista konszolidáció éveiben, majd a szocializmus alapjai lerakását megelőző években a gimnázium — a művelődéspolitikai irányelveknek megfelelően — intenzív kapcsolatot épített ki a termelőegységekkel. Már az 1958—59-es tanév második felében kapcsolatot létesítettek az acélgyárral, a tűzhelygyárral, az üvegyárral és az autóközlekedési vállalattal. Az üzemek aktív támogatása következtében került bevezetésre a gyakorlati oktatás is. Az iskola társadalmi kapcsolatai sokrétűen növekedtek és jó hatással voltak az iskolában folyó oktató-nevelőmunkára is.²³

Az iskola igen nagy szolgálatot tett a felnőttoktatás fellendítésében is. Az 1958 és 63 közötti években a demográfiai hullám felfutása következtében, továbbá a központilag erőltetett középiskolai beiskolázás eredményeként is, valamint a már az előbb említett felnőttoktatás miatt a nevelőkre igen nagy teher hárult. Az iskola vezetésére, tanári kara megértette és átértékelte az intézményre háruló feladatok nagyságát és ezekben a nehéz években is derekasan helytálltak, és a minőségi követelményeknek is eleget tettek.

Madách Imre nevét vette fel Balassagyarmat város irodalmat szerető közönségének lelkes csoportja 1959 májusában. A *Madách Imre Irodalmi Színpad* működése alatt szakmailag felkészült előadókat tömörített, közvetlen, bensőséges kapcsolatot teremtett az irodalom és a közönség között. Benne láthattuk megtestesülni az eredetileg nemes célra alakult Madách Társaság célkitűzéseinek megvalósítását. Megalakulásától kezdve fontos feladatának tekintette a város irodalmi hagyományainak ápolását, Balassi Bálint, Bérczy Károly, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Komjáthy Jenő hagyatékának gondozását. Az irodalmi színpad első bemutatóját 1959 júniusában, Szerellem a magyar költészetben címmel tartották. A színpad tagjai önálló műsoruk mellett rendszeresen szerepelnek a költészet napi rendezvényeken, író-olvasó találkozókön. a város valamennyi érdemleges kulturális rendezvényén. Több alkalommal kaptak tevékenységükért elismerést, dicséretet. A helyi bemutatókon kívül, és az általában kétévenként tartott balassagyarmati irodalmi színpadok találkozásánál túl, részt vesznek majdnem minden országos bemutatón, fesztiválon. 1960-ban a Mikszáth Emlékplakett, komáromi szereplésük után pedig 1968-ban a Jókai Emlékérem tulajdonosai lettek. Az 1969 szeptemberében tartott Visegrádi Színjátszó Napokon az írószövetség díját kapták. Résztvettek a tv Ki mit tud? vetélkedőjének munkájában is, és színvonalas tevékenységüket bizonyítja többszöri rádiószereplésük is. Tevékenységük summázására elég elmondani, hogy az eddigi találkozók során 12 megyei, 14 országos fesztiválon nyertek díjat.²⁴

Madách Imre szellemi örökségének istápolását vállalta magára a *Palócföld* című irodalmi, művészeti, kritikai, valamint tudományos kérdésekkel foglalkozó, a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya által fenntartott és működő kiadvány. „Palócföld” címmel ugyan már 1954 december hónapban, továbbá 1956 júniusában megjelent két szám, de ezek sem folyamatosságukban, sem tartalmukban az utóbbi szám pedig kultúrpolitikai szempontból nem feleltek meg a követelményeknek. Az 1954-ben I. évf. 1. számaként útjára indított Palócföld azt a célt tűzte maga elé, hogy a Hazafias Népfront, a Társadalmi és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat kulturális folyóirataként megismerteti a lakosságot a megye történelmi, néprajzi hagyományával, Nógrád földrajzi, zenei, képzőművészeti, irodalmi értékeit a lakosság közkincsévé teszi. Célul tűzte ki továbbá a kiadvány, hogy Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Balassi Bálint, Benczúr Gyula örökségét vállalja. Már az első számban találunk Madách Imréről szóló ismertetőt és több olyan cikket, amely a fenti célkitűzéseknek általában megfelel. A Palócföld második számának megjelentetésére két év múlva került sor ahol helyt kapott egy recenzió Madách „Civilizátor”-áról.

Az ellenforradalom leverése után a szocialista konszolidáció időszakában az eszmei politikai tevékenység elméleti és gyakorlati megnyilvánulásaiban nagy segítséget adott a Magyar Szocialista Munkáspárt által kiadott Művelődéspolitikai irányelvek c. pártdokumentum. Ennek hatására kapott lendületet az ideológiai, kulturális tevékenység is. A kedvező politikai légkör hatására mozgásba lendültek az irodalmi, művészeti és tudományos életben az alkotóerők, kialakult a társadalomban olyan igény, amely sürgetően vetette fel egy új alapokon nyugvó megyei folyóirat működtetését. Mindezekről a problémákról, gondokról érdemes felidézni a *Vonsik Gyula* által írt előszó néhány részletét:

„Régi adósságunk törlesztésének szülte ez a kidvány, amelyben megszólalnak megyénk írói és az irodalom iránt kedvet és tehetséget érző fiatalok. Jelentős lépés ez a kulturális fejlődésünk érdekében, amely fejlődés a múltból ránk maradt örökség felszámolásáért folyik. A kapitalista Magyarországon, ha szellemi sötétségről, kulturális elmaradottságról esett szó, Nógrád megye mindig az elsők között szerepelt. A gazdasági elnyomás hatványozva jelentkezett a kulturális elnyomatásban. Ezen az a tény sem változtat, hogy megyénk a magyar irodalom nagyjai közül magáénak, vagy közelállónak mondhatja Mikszáth Kálmánt és Madách Imrét. Éppen az ő munkásságuk világítja meg legjobban azt a nagy szakadást, amely az egyszerű dolgozó — a munkás és paraszt — kulturáltsága és a „felsőbb rétegek” kulturáltsága között volt.

Mindez persze már a múlté. A palóc ma már nemcsak annyit tud, hogy az eső elől a fa alá álljon, hanem kultúrszomjának kielégítésével egyre gyorsabban halad a műveltség elsajátítása felé. Az eddig elért eredményeknek számos állomása és eszköze volt. A kultúra magja számára jó termőtalajnak bizonyult megyénk dolgozó népe...

...A kultúra legfontosabb tartalma a tudomány, a technika és a művészet. Közülük az irodalom az, amely a tömegek számára a legközelísim. Ezért kell üdvözölni ezt a kezdeményezést teljes szívből és ezért kell támogatni minden erőből.

Bonyolult és nehéz feladat vár megyénk irodalmi hagyományait ápolni akaró és még mindig az új irodalmi életet megteremteni akaró írókra. Kritika tárgyává kell tenni a régi valóságot, és hitet kell tenni az új valóság mellett. A dolgozó nép gondolatvilágának sajátosságait ismerve kell tolmácsolni az ember mindennapi tevékenységét úgy, hogy az gazdagítsa érzés- és gondolatvilágát...

...A vállalkozás azonban nemcsak nehéz és bonyolult, hanem felemelő küldetés is. Egyet jelent a forradalom becsületes szolgálatával a művészet területén. Embert formálni, az ember érzésvilágát gazdagítani felemelő érzés. Ez kell, hogy serkentse mindazokat, akik megyénk irodalmi tevékenységének kialakításán fáradoznak...

Így válhat ez a próbálkozás új, születő kultúránk szerves részévé, járulhat hozzá a kultúra fejlesztéséhez. Régi igazság, hogy minden téglá, amit a kultúra építéséhez adnak, az emberiség céljait szolgálja. Talán

minden túlzás nélkül vallhatjuk, hogy megyénk kulturális életének ez az új színfoltja egy ilyen téglá a dolgozók felemelkedéséért vívott harcban. Hogy méreteiben mekkora ez a téglá és milyen súlyú, eldönteni az olvasó dolga. Annyi azonban bizonyos, hogy már megvan a helye a kultúra épülő házában.

Kívánunk a kiadvány minden önzetlen dolgozójának további sok sikert és kívánjuk, hogy legyen ez a kezdeményezés a megyei írócsoport létrehozásáért folytatott tevékenység első szárnylobogtatása.”²⁵

Az évenként megjelenő kiadvány kiadói, szerkesztői csak fokozatosan kezdhették meg az előszóban helyesen megfogalmazott célkitűzések megvalósítását. Először biztosítaniok kellett a társadalmi bázis megteremtését, hozzá kellett fogni a szerzői gárda kialakításához. Az utóbbinál nem csupán a megyében élő, hanem az innen elszármazottakat is számításba vették. Azzal, hogy számukra is megteremtették a publikálás lehetőségét bizonyos vonatkozásokban irodalmi kitekintésre is mód kínálkozott. Ezekben az években az irodalmi alkotások játszottak domináns szerepet a Palócföld hasábjain. A szerkesztőség azonban továbbra is feladatának tekintette a hagyományápolást. A hatvanas évek eleji számokból ilyen vonatkozásban említést érdemelnek *Réti Zoltán* Rózsa-völgyi Márkról, *Dr. Manga Jánosnak* Mikszáth szklabonyai örökségéről szóló, *Herold Lászlónak* Szabó Lőrinc: Balassagyarmat, *Szabó Károlynak* az irodalomtörténet Nógrád megyei aprószentjei (Ferenczy Teréz), *Csongrádi Bélának* Rimay János pályaképe című cikkeik.²⁶

A nagy író halála alkalmából rendezett megyei centenáriumi ünnepségek, megemlékezések: az irodalmi, művészeti helytörténet munka fel lendülése.

A Madách Imre költői hagyatékának marxista értékelését 1951-ben megkezdő folyamat 1964-ben kapott újabb lendületet. Ez évben emlékezett meg a haladó világ, az emberiség progresszív eszméi iránt fogékony közönség, a nagy drámaíróról. Az írók, költők, irodalomtörténészek, kritikusok, kultúrpolitikusok széles tábora ugyancsak programjába vette az országon belül és kívül egyaránt a nagy szellemóriás írói tevékenységének újbóli kutatását, az eddig feltárt eredmények népszerűsítését. Az évfordulónak különös csillogást adott, hogy a Béke Világtanács tette meg az első kezdeményező lépést az egész emberiség szempontjából jelentős mű írójáról való megemlékezésre.

Az ünnepségsorozatból — amely halála 100. évfordulója, 1964. október 5-e köré csoportosult — szűkebb hazája, Nógrád megye is méltóan kivette a részét. A centenáriumi ünnepség előkészítésére és lebonyolítására — a megyei párt- és tanács vb. határozata alapján — Madách Imre Emlékbizottságot alakítottak. A bizottság elnökévé a megye ak-

kor még élő, országosan elismert közéleti személyiségét, az Elnöki Tanács tagját, országgyűlési képviselőt, neves újságíró, a Magyar Nemzet főszerkesztőjét, *Mihályfy Ernőt*, társelnökévé a megyei tanács akkori elnökhelyettesét, *Géczi Jánost* jelölték. Az ünnepségeket rendező Madách Imre emlékbizottság tagjai között találjuk a megye vezető kulturális vezetőit, közéleti személyiségeit, helytörténészeit, köztisztviselőket álló pedagógusait, továbbá művészeket, költőket: *Jobbágy Károlyt*, *Zádor Györgyöt*, *Boros Sándort*, *Czinke Ferencet*, *Gálfi Árpádot*, *Gaál Jánost*, *Havas Pétert*, *Herold Lászlót*, *Kmetty Kálmánt*, *Leszák Pált*, *Marczinek Istvánt*, *Molnár Pált*, *Ozsváth Ferencet*, *Prazsák Mihályt*, *Schuchmann Zoltánt*, *Szabó Istvánt*, *Szomszéd Imrét*, *Zólyomi Józsefet*.²⁷

A bizottság, megalakulását követően széleskörű tevékenységet folytatott. Koordinálta az ünnepségsorozat lebonyolításában érintett megyei társadalmi, állami szervek, intézmények tevékenységét, gondoskodott az esetleges átfedések menetközbeni kiküszöböléséről. Megbízott tagjai kapcsolatot tartottak fenn — elsősorban *Mihályfy Ernőn* keresztül — az országos rendezvényeket, ünnepségeket előkészítő, lebonyolító szervekkel. Nem feledkeztek meg arról sem, hogy a nagy költő szülőfalujában, annak járási és kerületi székhelyén rendezett megemlékezéseken, kiállítás-megnyitásokon képviseltessék magukat. Ezeket az alkalmakat arra is felhasználták, hogy kölcsönös tájékoztatást nyújtsanak a rendezvények kapcsán szerzett tapasztalatokról. Ez feltételezte, hogy ezidőtájt szinte állandó vendégként szerepeljenek a bizottság egyes tagjai a Csehszlovákiában lévő Losoncon, a járási székhelyen, Besztercebányán, a kerület központjában és nem utolsósorban Alsósztrégován, Madách szülőfalujában.

Méltatlan lett volna a szellemőriás centenáriumi ünnepségeihez, ha az előkészítő bizottság nem gondoskodott volna Madách Imre nevéhez, munkásságához méltó tartalomról. Ezért megmozgatták a megye szellemi erőit, és szerephez juttatták az ötvenes évek végén kialakulóban lévő képzőművészeit, irodalmárait, helytörténészeit, pedagógusait, a középiskolák élenjáró tanulóit. Az előkészítő munkában különleges szerep hárult a költő nevét viselő intézményekre, amelyek saját éves programjuk mellett számottevő szerepet vállaltak a megyei, járási, városi rendezvények munkájában is. Önálló, a költő műveire alapozó irodalmi összeállításokat tanultak és mutattak be. A megye középiskolásai a számukra meghirdetett Madách-pályázatra való felkészülés során ismereteik bővítése mellett az alkotó tevékenységből is kivehették részüket. Lendületet kapott a honismereti mozgalom is. Több figyelemreméltó helytörténeti és néprajzi feldolgozás készült el és jelenik meg az év folyamán. Megkezdődött a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban végzett öregdiákok lakóhelyének, munkakörének összeírása, a velük való kapcsolat kiépítése.²⁸

A múzeumi szervezet intenzív gyűjtő- és feldolgozó munkát végzett a megyében és az országos gyűjteményeket kezelő intézményeket is felkereste, hogy a Madách Imre emlék- és vándorkiállítások megfelelő tárgyi és dokumentációs anyagra épüljenek. E munkában intenzíven

közreműködött *Miklós Róbert*, a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa.²⁹ A megyei könyvtár úgy irányította szerzeményező munkáját, hogy a helytörténészek, tudományos kutatók, továbbá a középiskolások számára kiírt pályázat résztvevőinek igényeit kielégítse. Emellett tovább bővítették a helytörténeti részlegüket és résztvettek különböző, az évforduló célkitűzéseit szolgáló vándorkiállítási anyagok beszerzésében is.³⁰

Az évfordulóra való érdemi felkészüléshez jelentősen hozzájárult, a Nógrád megyei művészek antológiája, a Palócföld is. Az 1964. évi szám első fejezetét Madách Imrére való megemlékezésnek szentelték: „Tisztelettel hajtjuk meg az emlékezés zászlaját irodalmunk halhatatlanja előtt, aki műveivel fényt derített a magyar irodalomra, amelynek hűséges szolgálatát a Palócföld köré tömörült írók is feladatuknak tekintik. Az emlékezés koszorújában életútjának rövid ismertetését adjuk, s néhány üdvözlő, méltató verset Madách kortársai és az azóta ráemlékezők tollából.”³¹ A jubileumi szám közli Szász Károly: Madách Imréhez Juhász Gyula: Madách, Kuczka Péter: Madách, Jobbágy Károly: Madách című költeménye mellett Csukly László: Madách Imre élete című írását.

Figyelemreméltóak a megyei Madách-kultusz újra felelevenítésében a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága által, a *Múzeumi Füzetek* sorozatában megjelenő ismeretterjesztő, illetve dokumentum jellegű feldolgozások: Csukly László: Madách Imre élete és munkássága, Miklós Róbert: Madách Imre csesztvei évei, és Dr. Krizsán László: Dokumentumok Madách Imre életéhez.

A megye képzőművészei, elsősorban *id. Szabó István, Czinke Ferenc, Farkas András* ugyancsak értékes alkotásokkal járultak hozzá a megye nagy szülőtte jubileumának méltó megünnepléséhez.

Ez az évforduló adott továbbá kedvező lehetőséget arra, hogy országos hírű képzőművészek alkotásaival is gazdagodjon a Madách-életmű emlékeinek száma Nógrád megyében: *Vígh Tamás* kapott megbízást, hogy a csesztvei Madách-kúria elé készítsen Madách-szobrot. A szobor leleplezésére 1964. október 3-án került sor.³²

A rendkívül széles előkészítő munka alapján az ünnepségsorozat október 3-án vette kezdetét. Délelőtt 10 órakor Csesztvén, ünnepi tanácsülés keretében emlékezett meg a nagy költőről Jobbágy Károly József Attila-díjas költőnk. Délután került sor ugyancsak Csesztvén, a Madách Emlékmúzeum megnyitására, és az emléktábla leleplezésére, ahol a megye politikai, társadalmi, kulturális vezetőinek jelenlétében Mihályfy Ernő mondott emlékbeszédet. Este hét órakor zárult a csesztvei ünnepségsorozat, amikor is a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad és a Határőrség Központi Zenekara adott a Madách-est keretében műsort a községi művelődési otthonban. Október 4-én du. 3 órakor rendezték meg ugyancsak Csesztvén az irodalmi színpadok megyei bemutatóját. Itt osztották ki a Madách-pályázatban résztvevő középiskolások díjait.

A balassagyarmati rendezvények sorából kiemelkedik Az ember tragédiájának pódiumi előadása a Budapesti Irodalmi Színpad bemutatásában. Lukács Margit, Bessenyei Ferenc és Ungvári László fellépése igen nagy élményt nyújtott a Mikszáth Kálmán Művelődési Otthonban összegyűlt nagyszámú közönségnek. Már a nap folyamán került sor a Palóc Múzeumban felállított Madách-émlékiállítás ünnepélyes megnyitására, továbbá a Madách-émlékmű és emléktábla megkoszorúzására.

Salgótarjában október 4-én vette kezdetét a Madách-ünnepségsorozat. Ennek legjelentősebb rendezvénye a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat irodalmi választmánya és a Nógrád megyei Tanács rendezésében megtartott irodalmi emlékülés. Az emlékülés előadója *Trencsényi Waldapfel József* akadémikus volt. Este hét órakor került bemutatásra Az ember tragédiája pódiumi előadása a budapesti Irodalmi Színpad bemutatásában, a városi művelődési otthonban.³³

Még október hó folyamán került sor Balassagyarmaton ünnepi műsor rendezésére Madách Imre halálának századik évfordulója alkalmából. Október 22-én a Városi Tanács ünnepi ülésén emlékeztek meg a nagy költő életútjáról, műveinek halhatatlanságáról. Itt került sor a Városi Tanács dísztermében Madách portréjának leleplezésére is. Salgótarjában október 12-én a budapesti MÁV Szimfonikus Zenekar közreműködésével adtak ünnepi hangversenyt magyar szerzők műveiből, a városi művelődési otthonban. Az ismeretterjesztő előadások sorából kiemelkedik a TIT megyei szervezete előadótermében a magyar szakos nevelők részvételével, Miklós Róbert által tartott „Madách és Nógrád megye” című irodalmi előadás.

Október hónap folyamán a *Balassi Bálint megyei Könyvtár* rendezésében könyvismertetéssel egybekötött könyvkiállítást rendeztek Madách Imre műveiből Becske, Bercel, Csesztve, Cserhátsurány, Csitár, Dejtár, Drégelypalánk, Érsekivadkert, Galgaguta, Herencsény, Hont, Hugyag, Ipolyszög, Ipolyvece, Magyarnándor, Mohora, Nógrádkövesd, Nógrádmárcal, Patak, Patvarc, Szanda, Szügy és Terény községekben. Az 1964. évi Múzeumi Hónap rendezvényei sorába iktatták a Madách élete című vándorkiállítás bemutatását. A *Palóc Múzeum* szervezésében a következő községekben, illetve városokban került sor a vándorkiállítás bemutatására: Balassagyarmat, Bercel, Csesztve, Csécse, Dejtár, Drégelypalánk, Érsekivadkert, Galgaguta, Herencsény, Hugyag, Karancsság, Kálló, Magyarnándor, Mátranovák, Mátraszele, Mohora, Nagybátony, Nagyoroszi, Nógrádkövesd, Nógrádmárcal, Romhány, Salgótarján, Somoskőújfalu, Szécsény, Szirák, Szügy és Zagyvaróna.³⁴

Madách Imre életét és munkásságát ismertető előadások, rendezvények, kiadványok nem értek véget 1964-ben. Járási és nagyközségi művelődési otthonaink, a Mikszáth Kálmán Járási Művelődési Központ, a József Attila Megyei Művelődési Központ rendszeresen visszatért programjában a madách-i életmű egy-egy jelentős alkotásának műsorra tűzésével. A honismereti mozgalom keretében a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium gondozásában Irodalmi emlékek nyomában Nógrád megyében címmel jelentettek meg a megye íróiról, költőiről szóló tanulmányokat, cikkeket a lelkes irodalombarát középiskolások.

Az évforduló alkalmából először, majd azt követően évenként *Madách-émlékplakettet* adományozott a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága azoknak a művészeknek, íróknak, helytörténészeknek, közéleti vezetőknek és kultúrpolitikusoknak, akik Madách Imre művei tolmácsolásában, a megye szellemi életében kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki. 1964-ben először Jean Rousselot és Roger Richard francia költők, Ctibor Stitniczky és Ladislav Hradzky szlovák költők, Karel Krejčí cseh professzor, Toivi Ivy finn költő, Heinz Kindermann osztrák tudós, Darvas József a Magyar Írószövetség elnöke, Mihályfy Ernő országgyűlési képviselő, Komlós Aladár író, Rátkai Ferenc osztályvezető, Pataki László, Jobbágy Károly költő, Géczy János elnökhelyettes, Czinke Ferenc festőművész, Csukly László író, Barna Tibor újságíró, Tamás Lajos, Sötér István, Waldapfel József akadémikusok kapták meg az emléklapokat.³⁵

1965—től 1971-ig évenként a következő művészek, írók, közéleti személyiségek kapták meg a jubileumi ünnepség alkalmából létesített emléklapokat: 1965-ben Feledy Gyula grafikusművész, Miklós Róbert irodalomtörténész, Paróczay Gergely költő, id. Szabó István szobrászművész, Vihar Béla költő; 1966-ban Keresztúry Dezső irodalomtörténész, Lakos György újságíró, Polgár István költő, L. N. Martinov szovjet költő; 1967-ben Dr. Radó György műfordító és irodalomtörténész, Kass János grafikusművész, Mánczos József Munkácsy-díjas üvegtervező, Molnár Pál történész. 1968-ban Dr. Németh Antal színháztörténész, Sinkovits Imre színművész, Dr. Szabó Károly szakfelügyelő, Kojnok Nándor szerkesztő; 1969-ben Varga Imre szobrászművész, Kerényi Ferenc irodalomtörténész, Szabó Béla történész, Nádházi Lajos főelőadó, Vámos László rendező, 1970-ben Dr. Kozocsa Sándor bibliográfus, Lóránt János festőművész, Kmetty Kálmán elnökhelyettes és Szinetár Miklós rendező. 1971-ben Farkas András festőművész, Ormos Tibor, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus igazgatója, Paku Imre irodalomtörténész-szerkesztő, Péterváry István főrendező.

1972. október 5-én a szokásos időpontban nem került kiosztásra emléklap. A Madách-ünnepségek előkészítését végző operatív bizottság javaslata alapján a nagy költő születésének 150. évfordulója ünnepségei keretében adták át Dr. Balogh Sándor egyetemi tanárnak, Gyárfás Miklós írónak, Gálfi Árpádnak, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei titkárának, Kiss Imrének, a Nógrád megyei Moziüzemi Vállalat igazgatójának, és a fennállása 50. évfordulóját ünneplő Madách Gimnázium és Szakközépiskolának a Madách-émlékplakettet.³⁷ Ugyancsak a 150. évforduló keretében adta ki először a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága az 5000— Ft-os ösztöndíjat két fiatal művészeknek.

A nagy költő és drámaíró születésének 150. évfordulóján rendezett ünnepségek előkészítése és lebonyolítása

Már előző fejezetünkben is jeleztük, hogy a Madách Imre halálának évfordulója alkalmából rendezett centenáriumi ünnepségek mind tartalmukban, mind formai megjelenítésükben méltó módon fejezték ki a megye nagy szülötte iránt érzett tiszteletet, és a jubileum egyúttal ösztönzőleg hatott a megye kulturális életére is. Azt is örömmel nyugtá-

hattuk, hogy az évfordulót követő években sem feledkeztek el a megye kultúrpolitikai vezetői, népművelői arról, hogy Madách életművének, életútjának közkinccsé tétele nem csupán egy évforduló feladata. 1965 után a nagy történelmi évfordulókhoz (felszabadulásunk 25., a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, az 1918. évi Polgári Demokratikus Forradalom, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása, a Tanácsköztársaság 50. évfordulója) méltó megemlékezések ünnepségek, rendezvények, publikációk, kerültek — indokoltan — előtérbe. A tudományos és közművelődési tevékenység irányát is a fenti, nagyon fontos feladatok határozták meg.

1973. újabb lehetőséget kínált a Madách-kultusz ápolására. Ez évben ünnepeltük Madách Imre születésének 150. évfordulóját. A tudományos előkészítő munka még 1972. évben megkezdődött. Szeptember 26-án operatív bizottság alakult — a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya kezdeményezésére — a Madách- és Petőfi-évfordulókkal kapcsolatos rendezvények előkészítésére. Tekintettel arra, hogy a Petőfi-jubileum előkészítésére Országos Emlékbizottság alakult, a megye politikai, állami és társadalmi vezetői, úgy látták helyesnek, hogy a Madách-ünnepségsorozat lebonyolításában Nógrád megye vállal kezdeményező szerepet.³⁸

A bizottságnak az volt az elképzelése, hogy a Madách-ünnepségsorozatot szerény keretek között kell megrendezni, hiszen a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokra lehet csupán támaszkodni. Emellett bizonyos vonatkozásban át kell vállalnia országos feladatokat is, elsősorban a figyelemfelkeltés és közvélemény formálás vonatkozásában.

A Madách-emlékermesek, kulturális vezetők javaslatát is magában foglaló program megvalósítása tulajdonképpen már az ünnepségtervezet megjelenését követő hónapban, 1972. év októberében megkezdődött. Már az 1972. évi Múzeumi és Műemléki Hónap programja is figyelembe vette a Madách-évfordulóval kapcsolatos elvárásokat. Ennek keretében került sor Dr. Szabó József Madách gyűjteményének a Palóc Múzeumban történő bemutatására, továbbá Madách Imre életművének egyes mozzanatait tartalmazó kiállítások vándoroltatására, ismeretterjesztő előadások tartására.³⁹

Még 1972 folyamán a megyei könyvtár, a levéltár és a megyei múzeumi szervezet más kulturális intézményekkel együtt szerzeményező, gyűjtő és feldolgozó munkájukat ezirányban határozták meg. Ennek hatására láttak napvilágot olyan ismertető, jegyzék, bibliográfiák fotómásolat-kollekciók, amelyek alkalmasakká váltak arra — külső segítséggel, hogy helyi jellegű kiállításokat lehessen készíteni. A jó együttműködés következménye, hogy a József Attila Művelődési Központban már január első hetében kamarakiállítás nyílt. A „Madách Imre színpadon és filmen” című kiállítás a nagy életmű színrevitelének fontos állomásait mutatta be.⁴⁰

A nagy költő és drámaíró nevét viselő salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola fennállásának 50. évfordulójának ünnepségei keretében — a névadóra való megemlékezésül — kiállítással is készült. Az évfordulóra meghirdetett pályázat alapján csupán az iskola ta-

nulói és tanárai köréből mintegy 50 pályamű készült el, amelynek ünnepélyes eredményhirdetésére január 20-án, a József Attlia Művelődési Központban — a Madách Imrére való megemlékezés — keretében került sor.⁴¹ Az emlékbeszédet *Dr. Kerényi Ferenc* irodalomtörténész tartotta. A megyei múzeumi szervezet és az iskola közös kiállítással is készült az évfordulóra. A kiállítás ünnepélyes megnyitására január 17-én került sor.

Balassagyarmaton 1973. január 20-án délelőtt a város politikai, társadalmi, és kulturális életének vezetői koszorúzták meg Madách Imre szobrát. Még aznap délben a csesztvei Madách Imre emlékház előtti Madách-szobornál helyezték el a község vezetői a hála és a kegyelet koszorúját. A jubileumi megemlékezés a balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Központban rendezett díszünnepséggel ért véget, ahol *Dr. Németh G. Béla* egyetemi docens előadása után a *Veszprémi Petőfi Színház* művészei mutatták be a Madách-művekből összeállított emlékműsorukat.⁴²

A Madách-ünnepségsorozat és a megemlékezések nem zárultak le január hónapban. A Nógrád megyei múzeumi szervezet rendezésében — a Balassagyarmaton programba iktatott Pedagógiai Napok keretében — a Palóc Múzeumban április 9-i nyitással időszakos kiállítást rendezett, ahol a nagy költő és drámaíró közéleti tevékenységével, utóéletével, életművének színházi és filmszínházi vonatkozásaival foglalkozott.⁴³

Április 29-én a felújított csesztvei Madách-kúriában nyitotta meg a múzeumi szervezet új koncepció alapján megrendezett állandó kiállítását. Az átrendezésre a kiállítási anyag egységesítése mellett, a tárgyi anyag gazdagodása következtében is sor kerülhetett. A hét helyiségből álló kiállítás korabeli enterieurrel indít — jórészt Madách-bútorok felhasználásával — és a költő életével, munkásságával kapcsolatos tárgyi és dokumentációs emlékeket mutatja be, fontos helyet biztosítva a színháztörténeti vonatkozásokon túl az 1923-as, az 1937-es megemlékezések, az 1964-es centenáriumi ünnepségek és befejezésül Madách Imre születése 150. évfordulójával kapcsolatos ünnepségek, rendezvények bemutatásának. Az állandó kiállítás képzőművészeti vonatkozásban is gazdagodott. Id. Szabó István Kossuth-díjas, érdemes művész, Czinke Ferenc Munkácsy-díjas és Farkas András festőművészek Madáchról szóló alkotásai, illetve illusztrációi, továbbá több országos hírű grafikus művész művei teszik színvonalasabbá a kiállítást. Dr. Horváth István, a megyei tanács elnökhelyettese nyitotta meg és adta át múzeumlátogató közönségnek a felújított Madách-emlékházat.⁴⁴

Az operatív bizottság állásfoglalása alapján a megyei múzeumi szervezet 1973. évben Madách emlékkönyvként jelenteti meg a *Múzeumi Közlemények*-et. A tanulmányok kötet-programját 1973. február 28-ig be is fejezte. A Palócföld 1973-ban külön számban emlékezett meg a Madách-évfordulóról. Fenti kiadványok mellett több, a megye képzőművészeinek illusztrációit tartalmazó kiadvány látott napvilágot.

A másfél százados évforduló valamennyi rendezvényének ismertetésére természetesen nem vállalkozhattunk. Fő célunk az volt, hogy bemutas-

suk azt a politikai, szemléletbeli változást, amit a Madách-hagyományok ápolásában az 1964. évi centenáriumi ünnepségek és a költő születése 150. évfordulójára rendezett ünnepségek, megemlékezések tapasztalatai is mutattak.

Ha a szocialista korszak Madách kultuszának megyei szintézisét kellene röviden összegeznünk nehéz feladat előtt állnánk. A művelődéstörténet számára viszonylag könnyebb — a történelmi távlat következtében — a felszabadulás előtti korszak megfogalmazása. Az iratanyagok, sajtócikkek, visszaemlékezések azonosítása az adott kor aktuális politikai feladataival — a szocialista építés időszakában e korszakról megjelent elemző kritikai tanulmányok igénybevétele útján megkönnyíti a munkát. Természetesen a teljességre való törekvésben az 1945 előtti időszaknál is határt szab a rendelkezésre álló és idevágó irat- és sajtóanyag teljes áttekintésének hiánya. Ez a jelenlegi gyűjteményrendszerünk feldolgozatlansága miatt nehézségekbe ütközik.

Még nagyobb gondot okoz a gyakorlatilag 1951 után új alapokon megindult Madách-kultusz summázása. Az elmúlt 22 év még korunk története. A tegnap a mába, sőt a holnapba nyúlik át. Történeti szintézisre való törekvés — e tanulmány keretében — igen nagy veszélyeket rejthetett volna magában. Ehelyett az események krónikaszerű megírására helyeztük a súlyt. Úgy érezzük, hogy az események, rendezvények, kiadványok vázlatos ismertetése, a társadalmi és állami szervek, kollektívák munkájának jelölése önmagában is minősíti azt a gyökeres változást, amit az elmúlt két évtizedben, de különösen a centenáriumi ünnepségek, valamint a nagy költő és drámaíró születése 150. évfordulója megyei megemlékezései alkalmából Madách Imre életének és munkásságának megismertetésében tett Nógrád megye.

Ha mégis az igényekhez képest summázásra vállalkozna a tanulmány írója, az talán az lenne, hogy a megye színház- és filmkedvelő lakossága az évfordulók kapcsán megismerhette az igazi, a teljes Madách-örökséget, a fő művét. Az ember tragédiáján túl a Mózes, a Csák végnapjait, a Civilizátort, a folyóiratokat, időszakos kiadványokat és a megyei lapot olvasók a költő egyéb műveit, írói, politikai-közéleti tevékenységét, Madách életművének színházi vonatkozásait, a múzeum- és tárlatlátogatók mindezeket együttvéve.

A másik fontos következtetés, hogy a hagyományápolás céljából nincs szükség e címen működtetett társaságra, vagy egyesületre, hiszen a róla elnevezett iskolák, a közművelődési intézmények, állandó emlékkiállítások vezetői, a kialakulóban lévő gyűjtemény kezelői, az évenként gyarapodó Madách-emlékplakettesek, a honismereti szakkörök, irodalomtanárok, TIT előadók, népművelők hivatásuknak érzik Madách Imre

emberi és írói hagyatékának ismertetését, ápolását. Ugyancsak eredményként könyvelhető el, hogy az évfordulók mellett a jubileumok közötti időszak is egyre inkább az intenzív Madách-kultusz területévé válik. Nem titkolhatjuk el ama eredményünket sem, hogy Nógrád megye az országos tudományos egyesületek, intézmények útmutatásai alapján önállóan szervezi, és rendezi meg az évenként megismétlődő megemlékezéseket, irányítja a helytörténeti, honismereti gyűjtő és feldolgozó munkát, s egyre több országos színvonalú művészeti, irodalmi, történelmi alkotással hívja fel magára a figyelmet. A társadalomtudományi alkotó tevékenység kibontakozásában, alkotó műhelyek létrehozásában és működtetésében is a nagy költő hagyatéka hatott ösztönző erőként.

Jegyzetek

1. Nógrád megye története II. Szabó Béla — Horváth István 162—203. old.
2. Ugyanott
3. Kántor Lajos: Száz éves harc „Az ember tragédiája”-ért 32—33. old.
4. Nógrád megyei Levéltár: Törvényhatósági Bizottsági ülés 1889. évi jkv.
5. Ugyanott 1890. évi jkv.
6. Ugyanott
7. Ugyanott
8. Ugyanott 1892. évi jkv.
9. Vasárnapi Újság; Szerkesztő: Haltsy Pál. Budapest, 1909. szeptember 5. számának vezércikke.
10. Ugyanott
11. Ugyanott
12. Budapesti Hírlap 1909. július 18. száma
13. Budapesti Hírlap 1909. július 22. száma
14. Nógrád megyei Levéltár: A Madách-ügyi Emlékbizottság körlevele a vármegye közönségéhez 5487—1909. sz.
15. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum fényképtára
16. Nógrád megyei Levéltár: Nagy Iván Múzeum iratgyűjtemény. Völgyi-Wágner cikkgűjteménye.
17. Ugyanott
18. Kántor Lajos: Száz éves harc „Az ember tragédiája”-ért 79—83. old.
19. Nógrád megyei Levéltár: Völgyi-Wágner cikkgűjteménye
20. A Munka 1937. október 2. száma

21. Kántor Lajos: Száz éves harc „Az ember tragédiája”-ért 84—102. old.
22. A salgótarjáni Madách Imre Általános Gimnázium Évkönyve az 1959—60. iskolaévekről.
Szerkesztette: Dr. Ravasz Rezső igazgató, Salgótarján, 1960.
23. Nógrádi Művelődés 1969. 1. és Nógrád megye középiskoláinak története.
(Írták: Andrásy Péter, Molnár Pál)
24. V. Irodalmi Színpadi Napok 1969. Balassagyarmat. 10 éves a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad. (Írta: Podlipszky Ervin népművelési felügyelő.)
25. Palócföld 1954. és 1956. számai.
26. Ugyanott 1960. évi szám
27. Madách centenárium 1964. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum adattára 365/1964.
28. Kovács János múzeológus szóbeli visszaemlékezése alapján.
29. Kmetty Lajos szóbeli tájékoztatása alapján
30. Jeszenszki Miklós tájékoztatása alapján
31. Palócföld 1964. októberi száma
32. Nógrád 1964. október 5. száma
33. Ugyanott
34. Madách centenárium 1964. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum adattára 365/1964.
35. A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya írásos közlése.
36. Ugyanott
37. Nógrád 1973. január 21. szám
38. Madách-, Petőfi-évfordulók megünneplésének tervezete. (Írásos anyag)
39. Beszámoló jelentés a Nógrád megyei Múzeumok 1972. évi tevékenységéről
40. Nógrád 1973. január 6.
41. Ugyanott 1973. január 21.
42. Ugyanott 1973. január 17.
43. Ugyanott 1973. április 10.
44. Ugyanott 1973. május 5.

Madách világnézetének néhány kérdéséről

(Vázlatok Az ember tragédiája I. és II. színének elemzéséhez)

Nincs a magyar irodalmának még egy olyan alkotója és alkotása, akit és amelyet a filológia ennyire ízekre szedett volna, mint Madách Imre drámai költeményét, Az ember tragédiáját. Szinte minden soráról, gondolatáról bebizonyították, hol és kinél bukkant fel a költő előtt, vele egyidőben és utána. E gátja szakadt mikroelemzés két fontos kérdést azonban sohasem tudott kielégítően tisztázni: mit nevezhetünk ebből az óriási szellemi közkincsből a bizonyosság hitelével Madách olvasmány-, vagy eszmélményének, és a tapasztalatok, kölcsönzések milyen metamorfózisa ment végbe a költő világnézetében, hogy azután lecsapódjon a remekműben?

Az elmúlt évek kutatásai sok adalékot hoztak egy megírandó életrajz számára, és — a korán elhunyt *Baranyai Imre* jóvoltából¹ — van már példánk a hatáskutatás helyes mértékére is: az *Athenaeum* című folyóirat hatásának nyomkövetésével felhívta a figyelmet arra, hogy a hazai közvetítő források alkothatják alighanem az egyetlen lehetséges szűrőt a záporozó világ-irodalmi és tudományos információk között, de néhány eset-

ben még így is a határozott állítás helyett meg kell elégednünk a többféle lehetőség felsorakoztatásával. Kiindulási alapul pedig a szöveggé érlelődött gondolatok vizsgálatához csakis a műalkotás szolgálhat.

★

Aki mozgékony fantáziával olvassa az I. szín szerzői utasítását, annak képzeletében sokszor látott barokk freskók ismerős mozaikjaiból rakódik össze a drámai költemény nyitóablója:

A mennyekben. Az Úr dicstől környezetten trónján.

Angyalok serege térden. A Négy Főangyal a trón mellett áll. Nagy fényesség.

Az irodalomban jártas olvasó szinte *Goethe Faustjának* égi prólógusát látja újra életrekelni. A képzőművészeket és költőket megihlető forrás valóban közös, említett szellemi közkincs része: a *Biblia*, *Jób könyvének* versei. Amikor azonban megszólal az angyalok kórusa, tíz sor ereje elég, hogy Madách öntörvényű alkotói világába lépjünk. Előttünk áll az Úr hatalma, a majdani konfliktus egyik pillére, akinek dicsőítése egybefoglalja a három terüle-

tét, az értelmet, az érzelmet és az akaratot, mert „Ő az erő, tudás gyönyör egésze.” (5. sor) Az első, futólagos közlés itt hangzik el a teremtésről is, amelynek mikéntje világnézeti viták, indulattól feszülő csatározások tárgya lett a természettudományt mai értelmében megteremtő XIX. század közepére a természetbúvárok, hittudósok és gondolkodók körében egyaránt:

Dicsérje őt a föld és a nagy ég,
Ki egy szavával híva létre
mindent.
(2—4. sor)

Megtestesült az örökös nagy
eszme,
Ím a teremtés béfejezve már.
(9—10. sor)

A vallásfilozófiai töltettel feszült indítás többet ígér, mint a *Faust* égi prologusa: a Tragédia I. színe nem lesz paszellszínekkel megrajzolt állókép, szerzőnk nem fogja a költői ábrázolás goethei erejével semlegesíteni a filozófiai mélységű és értékű kérdés-felvetést — ennek poétai eszköztára talán nincs is birtokában —, hanem óriási szellemi erőfeszítéssel saját világnézetéből próbál választ csíholni. Az Őr előtt elzúgó teremtet világ megjelenítését izgalmas kettősség hatja át. A keret ismét egyházas. A hallható háttérrel a szférák zenéje adja, amelynek létét itt csak a költői szándék indokolhatja, hiszen Madách korára a csillagászat régen megcáfolta már, méltán nevezi tehát híres Kosmosában hangmitosznak a természettudós ismeretterjesztő, *Alexander Humboldt*. Az előtérben újra az angyalok kórusa. A kozmosz egészét viszont már a tudomány feltárta törvények igazgatják:

Két golyó küzd egymás ellen,
Összehullni, szétszétetni:
S e küzdés a nagyszerű fék,
Pályáján továbbvezetni.
(29—32 sor)

A newtoni tömegvonzás költői átfogalmazása ez, amelyet a XIX. század materialistái (Humboldt, Büchner) kutatásaik előzményének vallottak és használtak, de átfogó jellegére bizonyítékkal szolgálhat, hogy az utópista szocialista *Fourier* az emberi kapcsolatok, a munka és a társadalmi tagozódás vizsgálatához is alapelveként alkalmazza. A teremtet világ azonban nemcsak mozgásban van, hanem egyszersmind változásban is; ez már egyértelmű lépés az egyházi felfogástól a materialista olvasmányhatások ábrázolása felé. A szerzői utasításban említett „ködcsillagok” emlékeztetnek arra, hogy a korabeli kozmogóniában, némileg továbbvitt formában a laplace-i elmélet él, amely a ködfoltokból származtatott bolygókat, naprendszert, a hőelmélet és a mechanika alaptörvényeinek közbeiktatásával:

Ott születendő világok,
Itt enyészők koporsója,
Intő szózat a hiúnak,
Csüggedőnek biztatója.

(41—44. sor)

Arany János, a Tragédia első kritikusa meg is róta érte a költőt: „Ha a teremtés után mindjárt kezdődik a színmű, talán nincs helyén enyésző világokat látni még.”

A súlyosabb kifogás azonban nem itt érte Madáchot, hanem az Őr szavaiért, amelyek még az angyalok kara előtt hangozva fel, összefoglalják a mechanikusnak, öntörvényűnek ábrázolt

anyagi világot. Ezúttal nem az Arany János átsímította sorokat, hanem az érdekesebb, de egyértelműbb kéziratrészletet idézzük:

Be van fejezve a nagy mű,
igen.

S úgy összevág minden, hogy
azt hiszem

Évmilliókig szépen elforog

Míg egy kerékfogát újítani kell.

Arany „frivol passus”-nak nevezte e sorokat és az itt először megszólaló Úr „mester emberes önelégültsége” csaknem arra készítette, hogy végleg félretegye a kéziratot.² A mai elemző-olvasó előtt is világos a szándék: ez a mechanikus rend az egész, teremtés utáni helyzetet jellemzi.

Az I. szín szélesen alapozott bevezetése a három főangyal dicséretével zárul. Az irodalmi példák ismét adottak, *Goethe Faustja* mellett *Byron Kainja* is él hasonló eszközzel. Madách azonban a kölcsönzött keretet kibontakozó művé tartalmával tölti meg. Az eszme, erő, jószág hosszannája kibontva ismétli meg az angyalok nyitókarának hármasságát, s ezzel megint a hatáskutatás érdekes pontjára lépünk; *Ludwig Feuerbach*, az ateista Hegel-tanítvány nevét kell említenünk. A *Kereszténység lényege* című, 1843-ban megjelent valástörténeti munkája megvolt Sztregován. Madách sokat töprengett, vitakozott az ebben lefektetett eszmékkal. Ezt nemcsak a lapok szegélyére írt jegyzetek tanúsítják, hanem Az ember tragédiája is. A költő nem fogadta el Feuerbach gondolatait, de az önmagában és önmagával megvívott vita nyomai érezhetőek a művön. A német gondolkodónál az eszme, erő, jószág triász a emberfogalom lényegét

jelenti, Madách a főangyalok sorait a drámai költemény fideisztikus alapeszméinek megfelelően illeszti a dialógusok szövetébe. Említettük, hogy a nyitókar viselkedésintőlegesen utalt a teremtés módjára is, most Gábor arangkial megismétli és kibontja az utalást.

Ki a végtelen űrt kimérted,

Anyagot alkotván beléje,

Mely a nagyságot s messzesé-
get

Egyetlen szódra hozta létre...
(61—64. sor)

Madách az egyház teremtésmé-
letét építi itt tovább, amelynek kialakulását Feuerbachnál rövidebben aligha tudnánk összefoglalni: „...a semmiből való teremtésről szóló tanítást természetfelettinek nyilvánították, amelyre az ész nem jöhetett volna rá magától, és a pogány filozófusokra hivatkoztak mint olyanokra, akik úgy vélik, hogy a világ már meglévő anyagból jön létre. Isten a világot önmagán kívül alkotja meg — a világ először csak gondolat, terv, elhatározás, majd tett lesz belőle...” A költő szándékáról idekíváncsozva vall az a néhány levélbeli sor, amelyet Aranyak küldött válaszul a teremtés utáni világ ábrázolásának kritikájára: „...azért írtam, mert Lucifer is csakhamar e hely után, taglalva a teremtés művét, csak az anyagok öszve gyúrásáról, keveréséről beszél, nem semmiből teremtésről.”³ Az ateista Feuerbachkal való gondolati viaskodás így járult hozzá a madáchi világnézet sarkítottabb megfogalmazásához. Hadd utaljunk még rá, hogy a teremtés-felfogás a XIX. század során a kozmogónia már érintett természettudományos érvei-

nek hatására nem maradt változatlan, hanem a Büchnertől „folytatott időszaki teremtés”-nek nevezett formát öltve, igyekezett a bibliai hat nap téziséstágabban értelmezni. A teremtés után „születendő világok” említése az angyalok karában Madách tájékozottsága mellett közeledését is bizonyítja a vázolt, racionalizáltan idealista állásponthoz.

75 sor a Tragédiából — előtünk áll a teremtet világ mechanikus rendjének tézise, következhet az antitézis, kibontakozhat a konfliktus. Ha felbontjuk gondolatköreire Lucifer híres replikáját és szembesítjük a főangyalok hármasszónájával, a teremtes utáni rend teljes tagadása bontakozik elénk.

Hozsánna néked, Eszme!

(65. sor)

Az ember ezt, ha egykor ellesi,
Vegykonyhájában szintén megteszi. —

Te nagy konyhádba helyzed
embered,

S elnézed néki, hogy kontár-
kodik,

Kotyvaszt s magát Istennek
képzeli.

(89—93. sor)

Hozsánna néked, Erő!

(70. sor)

S mit tessék rajta? Hogy
nehéz anyag

Más-más tulajdonokkal felru-
házva,

Miket előbb, hogysem nyilat-
koznak,

Mem is sejtettél bennök, úgy
lehet,

Vagy ha igen, másítani nincs
erőd...

(79—83. sor)

Hozsánna néked, Jóság!

(75. sor)

Dicsőségedre írtál költeményt,
Beléhelyezted egy rossz gépezetbe,

És meg nem únod véges-vég-
telen,

Hogy az a nóta mindig úgy
megyen.

(98—101. sor)

A gondos komponálásra jellemző, hogy Lucifer szavai előre jeleznek olyan gondolatokat, amelyek a későbbiekben jelentős teret kapnak. Ilyen a determinizmus problémája („Végzet, szabadság egymást üldözi...” 106. sor) és az entrópia fizikai elmélete a Föld kihűléséről:

Míg minden megtelt, míg minden kihült,

És megmarad a semleges salak.

(87—88. sor)

amely majd az eszkimó-színben tér vissza. A divatos elmélet már a reformkori sajtóban felbukkan, a leghíresebb megfogalmazása *Nendtvich Károly* nevéhez fűződik 1851-ből. Róla pedig tudjuk, hogy munkásságát Madách ismerte és értékelte, máskülönben aligha vette volna meg vegytan-könyvét Aladár fia számára, hogy tanuljon belőle.

Lucifer fölléptetésében Madách költői következetessége erősebb a bibliai hagyománynál: a negyedik főangyal a nyílt színen, mindnyájunk szeme láttára lázad. A konfliktus-indítás hic et nunc-formája azonban nem okoz törést, mert Lucifer korábbi bukását Madách összhangba hozta szakaszos teremteselméletével:

Győzlél felettem, mert az végzetem,

Hogy harcaimban bukjam
szüntelen,
De új erővel felkeljek megint.
(262—64. sor)

Madách kettős elgondolást szolgál ezzel: egyszeri, indulatszülte lázadóból Lucifer valóban „a tagadás ősi szellemé”-vé absztrahálódik, s mint ilyen, a drámai konfliktus erőteljes alakja lehet, a mechanikus rend tézisének ellenében az értelmi diszharmónia antitézise. Az Úrral való szembenállással Madách kétségkívül felújítja a Jó és a Rossz principiumainak teológiai konfliktusát. A teremtés mikéntjének megválaszolási kísérlete azonban azt is bizonyítja, hogy a költő nem kerüli meg, hanem már az I. színben exponálja a mindenkori filozófiák alapvető problémáját, a szellem és az anyag viszonyának kérdését. E ponton a félre- és belemagyarázások tág lehetősége adódik, amikor is az elemzés a kétféle (erkölcsi és filozófiai) dualizmust egybemossa, azaz a szellem és az anyag szembeállítását egyetlen, magától értetődő gesztussal az Úr és Lucifer alakjához kapcsolja, holott az utóbbi — permanens tagadása kifejezésekképpen — örök eredetét hangsúlyozza, és mint testet öltött negáció az anyaggal sem azonosíthatja magát:

Te anyagot szültél, én tért
nyerék,
Az élet mellett ott van a halál,
A boldogságnál a lehangolás,
A fénynél árnyék, kétség és
remény.
(127—130. sor)

Még világosabban fogalmaz Madách a londoni színben:

...Míg létez az anyag,
Mindaddig áll az én hatalmam
is,
Tagadásul, mely véle harcban
áll.
(262—64. sor)

Az Úr és Lucifer viszonyának helyes értelmezéséhez nélkülözhetetlen a 143—144. sor „megfejtése”, amely ismét a Tragédia szellemi háterszágába vezet el bennünket.

Együtt teremtenk: osztályrészemet.

Követelem.

E szavak a mindenkori egyházi bírálók éles ellentmondását váltották ki. *Prohászka Ottokár* egyenesen „az ördög túrhetetlen pökhendiségéről” beszél.⁴ Az utalás valóban fontos, hiszen nem kevesebbet bizonyít, mint hogy Madách ismerte kora biblia kritikáját. Így nyer értelmet a sokat emlegetett életrajzi adalék: a költő, miközben művén dolgozott, gyakran hívta meg kastélyába Sztregova felekezeteinek két papját, hogy teológiai vitáik közvetlen indítékot adjanak a drámai költemény vallásfilozófiai síkjához. A perdöntő dokumentum azonban egyik verse, *A nő teremtése*.⁵ Keletkezési évszámát nem ismerjük, lévén a Madách-versek kronológiája mindmáig megoldatlan. A költemény számos vonatkozásában tekinthető a Tragédia előtanulmányának. A hőteremtés ismert biológiai formája helyett romantikus mítoszt építget: Éva Lucifernek és a báj tündérének, Hajjának a lánya. A név és a költői szándék — a nő mint „ördög, angyal lánya” — a magyar romantika eszköztárából kölcsönzött. A nőábrázolás e kettősségét azonban érdeemes megjegyeznünk, mert még

találkozunk vele... A vers kozmogóniai szempontból ennél jelentősebb: Madách „nagy Elohimokról” ír (köztük van Lucifer is), azaz ismerte és felhasználta a Jehova-hit politeista eredetének motívumát. A költeményben ehhez igazodik a teremtés megjelenítése is:

„Szelleme, hű társim! Jőjjetek, jőjjetek!

Mindenki teremtsen, mint szeszélye súgja,
Közösen készítsük el a porvilágot,
Majd meglátjátok, mi jót nevetünk rajta.”

Jehova teremtett önképére férfit,
Mint bábót készítünk a gyermek-színpadra,
Melyen olyan furcsa méltósággal játszik
Szem elől elrejtett sodronyán vonatva.

„Készen áll a föld, most kormányozzuk együtt!”

Szólott Lucifer, — „Nem, az csak engem illet!

Viszonzá Jehova; vagy nem-é teremtem
A földnek királyát?” — s
amint mondta, úgy lett.

Az idézett sorokból is előcsillan Lucifer öntudata, ami jóval hangsúlyosabb, mint a Tragédiában; romantikus titán-lázadása itt egyértelműen elismerést és bizonyos fokú tiszteletet vált ki Madáchból. Az I. színben kissé visszatér a hagyományos és közismert bibliai ábrázoláshoz, ugyanakkor szinte megismétli verse gondolatmenetét, innen a vitatott két sor. A drámai költemény tömör és feszes dialógusai azonban nem magyarázhatnak, így az utalás homályosnak marad meg, míg a korábbi vers is-

meretében Lucifer magatartásának indítékai könnyen és jól elemezhetők.

Az „együtt teremtünk” utalásnak kitekintés nélkül is van értelme a műben. Láttuk, hogy a teremtés utáni, az Úr képviselte mechanikus rend tézisével szemben — permanens lázadásával — Lucifer az értelmi diszharmónia állandó antitézisének képviselője. A szintézis nem itt, hanem a XV. színben bontakozik ki, és ebben az Úr meghatározza Lucifer helyét:

Hideg tudásod, dőre tagadásod,
Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
S eltántorítja bár — az mit se tesz-
Egy percre az embert, majd visszatér.
De bűnhődésed végtelen leend
Szünetlen látva, hogy, mit rontani vágyol,
Szép és nemesnek új csírája lesz.
(4084—4090. sor)

Ebben az értelmezésben új tartalmat nyer Lucifer szembenállásának permanens jellege, s így valóban jogosult, hogy közös teremtről beszél. Ki kell emelnünk még az előbb elmondottakból a szintézis megfogalmazásának késleltetését az utolsó szín legvégéig. Az ilyen kitűnően felépített, éles konfliktus a mű egész folyamán nyitva áll, mert Lucifer is rendelkezik ahhoz esélyekkel, hogy az Úr hatalmát annak legkedvesebb teremtményében, az emberben sikerrel támadja. Ez pedig nem történhet másként, mint az eleve eldöntött bibliai eseménysor bizonyos változtatásaival. Lucifer alakja minőségében változott meg közvetlen előzményhez,

Goethe Faustjához képest is. A különbség érzékeltetésére Mephisto szavait idézzük, aki ott így vélekedik fűződő viszonyáról:

Nem árt olykor látnom az
Öreget:
Szakítani véle: szinte félek.
Ilyen nagyúrtól szép cselekedet,
Hogy az Ördöggel emberül beszélget.

★

A II. szín nem kevésbé érdekes világnézeti kérdőjeleket vet föl. A paradicsomi állapotnak és az éden elvesztésének ábrázolásában Madách két forrásra támaszkodhatott; mindkettő a Bibliára, a *Genesis 1. könyvére* megy vissza. Az egyik az irodalmi hagyomány Milontól Byronig. A másik az utópista *Fourier* történet szemlélete, akinek hatását általában csak a falanszterben szokták emlegetni. Holott a Biblia „racionalizálásával” világnézeti elődnek is bizonyult: Fourier történeti korszakolásában a teremtésből és a bűnbetésből indul ki, és a társadalmi fejlődést megelőző (a tulajdonképeni prehisztórikus) korokat összefoglaló néven édenizmusnak nevezi.⁶ Madách ezt összekapcsolta — *Büchner Erő és anyag* című művét forgatván — a természet édeni ifjúságának gondolatával és kiterjesztette az ember fiatalságára is. (Ide kapcsolódik a történeti színekben lassan megöregedő Ádámra vonatkozó szerzői utasítás.) Minthogy a II. szín éden-ábrázolásának végső forrása a Biblia, szempontunk változatlan: az elemzendő szöveget itt is a bibliai történet megtartásának, illetve változtatá-

sának tükrében vizsgáljuk. Az első emberpár és az édenizmus állapotának jellemzésére Madách nem találta meg a kellő erejű költői eszközt. Az égi szerelem ábrázolásának költői fogyatékoságait Madách maga is beismer-te; Arany kritikájára írott, idézett válaszában így védekezik: „Tökéletes igazad van, a két bók botos legény és komorna ömlengése. De úgy tartottam, valamit kell a paradicsomi párral mondatnom, az egésznek teljessége végett, mi szerelmöket érintse.”

Ádám és Éva terjedelmes és közhelyes idillje a szerelmet a paradicsomi boldogság részeként ábrázolja. Erre a bibliai forrás, *Mózes I. könyvének* 1. és 4. fejezete tág, ellentmondásos értelmezhetőségével alkalmat adott: Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és aszonnyá teremté őket.

És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok...

És kiüzé az embert, és oda helyezteté az Éden kertjének keleti oldala felől a Kerubokat és a villogó pallos lángját, hogy őrizzék az élet fájának útját. Azután ismeré Ádám az ő feleségét, Évát...

A *nő teremtese* című versről szólva már láttuk, hogy Madách szívesen folyamodott a romantika szélsőségekből építkező nőábrázoláshoz. (Gondoljunk a párizsi szín két ellentétes alakban megjelenő Évájára!) Az édeni idill az égi szerelmet állítja elénk, míg másik, földi, fajfenntartó értelmezése csak a III. színben, a halhatatlanság elvesztése után jelentkezik.

Éva: Nekem meg büszkeségem
az csupán,
Hogy a világnak anyja én
leszek.

(367—368. sor)

Ádám: A csók mézének ára ott
vagyon —
Amely nyomán jár — a le-
hangolásban.
(375—376. sor)

A II. szín sarkalatos pontja az emberi halandóság eredetének kérdése, s ezzel kapcsolatban a bibliai két fa motívumának problémája. A Tragédia-értelmezők egyöntetűen mutattak rá, hogy Madách az I. szín végén midkét fát (a tudását és a halhatatlanságát is) Lucifernek juttatja, eltérve bibliai forrásától, Mózes I. könyvének 2. és 3. fejezetétől, ahol csak a tudásfáról van szó:

És parancsola az Úr Isten az embernek mondván: A kert minden fájáról bátran egyél.

De a jó és gonosz tudásának fájáról arról ne egyél; mert a mely napon ejéndel arról, bizony meghalsz.

A Bibliában a kiűzetés azért következik be, hogy a bűnössé és így halandóvá lett ember ne férhessen az öröklét fájához:

És mondta az Úr Isten: Ímé az ember olyanná lett, mint mi közülünk egy, jót és gonoszt tudván. Most tehát, hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is, hogy egyék, s örökké éljen:

Kiküldé őt az Úr Isten az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, a melyből vétetett vala.

Ezzel a változtatással Madách a II. színben önmaga számára épített problémát az Úr következtetlenségéből, amikor a halhatatlan-

ság fája fölötti rendelkezés jogát a döntő pillanatban visszaveszi Luciferől. A két fa *Byron Kain*-jából származik, s Madách a kölcsönzött motívumot a II. színen belül következetesen használja.

Az Úr szava: Ádám, csak e két
fát kerüld,

Más szellem óvja csábgyümölcs-
cseit,

S halállal hal meg, aki élvezi.
(163—165. sor)

Lucifer: E két fa rejti mind e
birtokot,

S ettől tiltott el, aki alkotott.
Tudsz, mint az Isten, azt ha
élvezed,

Ettől örök ifjú marad kecsed.
(264—267. sor)

E két fa az enyém.

(276. sor)

A változtatás (a két fa juttatása) és a következtetlenség (az életfa fölötti rendelkezés jogának megvonása) homályos költői szándékot takar.

Félreértéseket okozott a Tragédia megfogalmazása a halandóság kérdésében is. Az Úr imént idézett figyelmeztetése („S halállal hal meg, aki élvezi”) arra enged következtetni, hogy — a Biblia nyomán — a bűnbeesés előtt az ember halhatatlan volt. Ugyanezt mutatja Az első halott című Madách-vers is⁷, ahol az első halált, Ábelét jeleníti meg a *Genesis IV. könyve* alapján, s a költemény végén így összegez:

Fagylaló ész, férfi vizsga keble,
Volt, mely az embert sírjába
tette.

A Tragédiában zavaró viszont Lucifer érvelésének négy sora:

De a tudás nem volna még
élég:

Hogy testesüljön agyszerű mű-
vekben,

A halhatatlanság is kellene.

Mit képes tenni az arasznyi
lét?

(260—263. sor)

A korábbi elemzők közül *Alexander Bernát* innen és a két fára terjedő isteni tilalomból vezette le — tévesen — az ember eleve halandó voltát.⁸ Az Úr parancsával ismerős Lucifer szájából a fenti sorok elfogadhatóan hangzanak, s ennyiben nem lehetnek félreértés forrásai.

Lucifer ismétlődő érvelései a liberális filozófiai világképnek kétségeit tükrözik, a materialista természettudomány és gondolkodás újabb eredményeit.⁹ Madách nem azonosul velük, de hangot ad ilyen nézeteknek. Így például az I. szín luciferi replikája már felvetette a determinizmus kérdését („Végzet, szabadság egymást üldözi”). Az emberi szabadság fizikai, biológiai megkötöttségekkel való körülhatárolása most kézzelfoghatóbb példákat nyer:

Ezt tartja tán az a kis féreg is,
Mely a gyümölcsöt eszi el elő-
led,

Meg a sas, mely a kis madárra
csap,
Avagy mi tesz nemesbbé téged?

Egy szikra az, mely bennetek
dereng,

Egy végtelen erőnek mozza-
nása;

Mint a pataknak egyes habjai,
Egy percre felcsillogva vissza-
hullnak

Közös medröknek szürke mé-
lyibe.

(238—246. sor)

Madách a determinizmus problémaképével, mint azt filológiai-

ánk sikerrel kimutatta, már pesti egyetemi évei alatt megismerkedhetett a reformkori sajtó, első-sorban az *Atheneum* hasábjain. A műben koncentrált óriási filozófiai erőfeszítést bizonyítja és dicséri, hogy Madách költői kohójában egységbe forrhat a jó és a rossz közötti választás biblikus megfogalmazásával és az emberiség nagykorúságának kanti gondolatával anélkül, hogy mindez didaktikusan hatna, és törné Lucifernek, az értelmi díszhármónia szószólójának jellemrajzát:

Igen, tán volna egy, a gondolat,
Mely önutdatlan szűdben der-
medez,

Ez nagykorúvá tenne, önerődre
Bízában, hogy válassz jó és rossz
között...

(247—250. sor)

Madách fideizmusának kétségeit a II. színben egy műfaji és egy dramaturgiai tényező segíti érvényre. A drámai költemény dialógusformája kitűnően alkalmas az édenizmus állapotán túllepő ember körül a nézetek ütköztetésére, másfelől Lucifer érveinek súlyosaknak és logikusaknak kell lenniök, hogy a szín végére az első emberpár eljusson a bibliai történet megkövetelte bűnbeesésig. Így került Lucifer szövegébe — a fentebb érintett gondolatokon kívül — az istenfogalom kialakulásának materialista értelmezése, amelyet olvasmányában *Feuerbach*nál és *Büchner*nél egyaránt megtalálhattott. Utóbbi az istenképzet antropomorf voltának bizonyítása felidézi *Xenophanes* híres replikáját az ökrök és az oroszlánok hasonformájú isteneiről. A gondolat visszfénye felcsillan a II. színben:

Az ebnek is eb legfőbb ideálja,
S megtisztel, hogyha társul
fogad.
(283—284. sor)

Később, mintegy a vallás érték-
hanyatlásának utolsó stációjá-
ként az eszkimó-szín embert imá-
dó emberének képében találko-
zunk vele újra:

Az a különbség csak közöttetek
Hogy ő fókát, te embert áldo-
zál
Az istenségnek, melyet alkotál
Saját képedre, mint ez az
övére.
(3808—3811. sor)

Az Ūr tilalmának megszegéséig
eljutott Éva kis tirádája pedig
nem más, mint az isteni jószág
és bölcsesség végtelen voltának
filozófiai cáfolata, csak ezúttal
nem a teremtés egészére értve,
mint az 1. színben, hanem a sza-
bad akarat kérdésére szűkítve:

Miért büntetne? Hisz, ha az
utat
Kitűzte, melyen hogy menjünk,
kívánja.
Egyúttal olyanokká is alkotott,
Hogy vétkes hajlam másfelé ne
vonjon.
Vagy mért állított mély örvény
fölé,
Szédelgő fejjel, kárhozatra
szánva. —
Ha meg a bűn szintén tervé-
ben áll,
Mint a vihar verőfényes napok
közt,
Ki mondja azt vétkesbnek,
mert zajong,
Mint ezt, mivel éltetve melegít?
(306—315. sor)

A II. szín lezárásában jelentős
változtatás a Bibliához képest,
hogy a kiűzetés bevárása helyett

Ádám maga távozik:

El innen, hölgyem, bárhová —
el, el!

Ezt megerősíti a III. szín elején
is, bár itt a Madách már kompro-
misszumosabban fogalmaz, némi-
leg enyhítve a változtatás súlyát:

Érzem, hogy Isten amint elha-
gyott,
Üres kézzel *taszítván* a ma-
gányba,
Elhagytam én is.
(360—62. sor)

Gyűjtsük egybe a II. szín elem-
zése során előbukkant ellentmon-
dásokat. A két fa történetének
metamorfózisa, a halandóság és
a kiűzetés motívumának szövege-
zési elbizonytalanodása, Lucifer
alakjának hagyományosabbá vá-
lása — valamennyi tényező egy
irányba mutat. Nagy valószínű-
séggel állíthatjuk, hogy Madách
— verseihez hasonlóan — a Tra-
gédia első tervében jobban kö-
vette műve kibontakozó öntörvé-
nyeit, bátrabban tért el bibliai
forrásától, míg a végső megfo-
galmazás némileg visszalépés a
közismert mítoszhoz.

Az ember tragédiája lezárásá-
ban fideista harmóniát hordoz,
amelyben az anyagi világ, Luci-
fer tagadása az Ūr szándéka sze-
rint szintén részes. A két szín
elemzése után talán nem túlzás
arra vállalkozni, hogy röviden
jellemezzük e fideizmust és né-
hány forrását. Madách vallásos-
sága mentes minden bigottságtól,
felekezeti elfordultságtól; olvas-
mányainak megválasztásában,¹⁰
tájékozódásában, véleményformá-
lásában mindvégig meg tudta
őrizni egyetemi éveinek szellemi
frissességét, szabadságát. Vizsgá-

lódásaink vélhetően azt is bizonyították, hogy ugyanakkor nem törekedett világnézeti kívüállásra; Pesten, Csesztvén és a sztre-govai kastély „oroszlánbarlangjában” nem egy idealizmus és materializmus fölé emelkedő, menekülésre kész költői filozófia formálódott. A sokirányú tájékozódásnak és az ellentétes hatások egységbe forrasztásának nehézségeivel magyarázhatjuk a kortünetként is jellemezhető filozófiai eklektizmus forrását, amit a Tragédia-elemzők abban a megállapításban szoktak összegezni, hogy a drámai költemény mögött nem áll egységes világnézet.

A felekezeti elfogultság elítélése, a korabeli materialista természetttudomány és filozófia ismerete — ezekben kell magyarázatát keresnünk, hogy a művet alapvetően idealista koncepciója és fideisztikus feloldása ellenére a katolikus kritika még a XX. században is értetlenül fogadta vagy egyenesen elutasította¹¹. Madách megharcolt fideizmusa azonban nemcsak az európai liberalizmus válságjeleit tükrözi, hanem az 1849 utáni hazai helyzet vetülete is egyúttal. A szabadságharc bukása után a túlélő költőnemzedék tagjai számára eddigi világnézetük főbb eszméi egyszerre váltak a katasztrófa pillanatában kérdésessé. A higgadtnak ismert Arany János évtizedek múltán így pillant vissza erre az alkotói időszakára:

És engem akkor oly érzés fogott el...

A szőlős gazda is, az egyszeri,
Látván, hogy szőlőjéi a jég
veri,
Dorongot ő is hirtelen kapott fel,

Paskolni kezdé, hullván könnyei:
„No hát, no!” így kiált, „én
uram isten!
Csak rajta! hadd lám: mire
megyünk ketten!”
(Bolond Istók, II. ének)

A Madáchcsal alkatilag jóval inkább rokonítható *Vörösmarty* válsága mélyebb: 1849 őszén szívében „isten-káromlás lakik”, és még 1850-ben is az önművétől elborzadó Isten képével vívódik. Öt év múltával hatyúdalában, *A vén cigányban* is megfelelő erejű hangulati párhuzamot csupán a mítoszok egyetemes katasztrófáiban talál. Híres proféciaja („Lesz még egyszer ünnep a világon”) komoran ünnepélyes ugyan, de a távolabbi jövőndöbe vesző. Madách versei 1849 táján hasonló borongást tükröznek az élet és halál, a hit és gyógyíthatatlan borúlátás mesgyéjén. Magyarázatot az életrajz ad, két testvérének halála súlyosbította Világos és Arad emlékét, és a kibontakozást az 1850-es években fogsága, majd házassági válsága csak késleltette.

Oh, mért él hát az ember, mért
löké

Az Isten egy percre világába,
Hogy öntudatra ébredvezve, az
Örökkévalóságot átlássa.

Átlássa istensége szikráját,
A roppant tért és a nyűgöt
nyakán,

S mint trónjáról száműzött
istenség

Sírnál álljon meg percnyi lét
után.

(Pál ücsém sírjánál)¹²

Madách fideizmusa tehát — idézett költőtársaihoz hasonlóan — megharcolt, az évek során minőségében is fejlődött világnézet, amit szépen jelez számunkra a

Tragédia zárómondatának küz-
désmotívuma: „Mondottam em-
ber: küzdj és bízva bízzál!”

Elemzési vázlatunk végére ér-
tünk. Szöveg közben, a könnyebb
követhetőség végett, nem szem-
besítettük állításainkat pontról
pontra a korábbi jegyzetes kia-
dások magyarázataival, viszont a
költőt ért eszmehatások sorában
csak bizonyított tényeket sora-
koztattunk fel. A viszonylagos
teljesség kedvéért közöljük még,

hogy a Tragédiához szövegelem-
zést és magyarázatot adott
Alexander Bernát kiadása (1900.,
javított kiadása: 1928.) valamint
Kardeván Károly (két kiadása
1942-ben és 1964-ben). Értékelő
elemzést ad még *Voinovich Géza*
(*Madách Imre és Az ember tra-
gédiája*, Bp. 1922.) és *Balogh
Károly* (*Madách, az ember és a
költő*, Bp. 1934.).

A Tragédia sorainak számozá-
sát az 1954-es, *Waldepfel József*
gondozta kiadás alapján vettük,
minthogy ma leginkább ez forog
közkézen.

JEGYZETEK

1. Baranyi Imre: A fiatal Madách gondolatvilága, Bp. 1964.
2. Madách Imre Összes Művei, Bp. 1942. II. 1004.
3. MŰM. II. 865.
4. Prohászka Ottokár: Az ember tragédiája és a pesszimizmus, Katholikus Szem-
le, 1923. IV. füzet.
5. MŰM. II. 188—191.
6. A Fourier-hatásokat Waldapfel József összegezte: Madách és Fourier, Magyar
Tudomány 1965.
7. MŰM. II. 140—142.
8. Alexander Bernát szövegmagyarázatos Tragédia-kiadása 1900-ban jelent meg;
javított, második kiadása: Bp. 1928.
9. A korabeli materializmus hatása Barat János vizsgálata a legrészletesebben
könyvében: Madách Imre, Bp. 1942.
10. Lásd Szücsi József: Madách Imre könyvtára, Magyar Könyvszemle, 1915.
11. Prohászka említett megnyilatkozásán kívül:
Jakob Overmans: Die Weltanschauung in Madách's Tragödie des Menschen,
Stimmen aus Maria-Laach, 1911. 14—28.
Várdai Béla: Madách Imre és Az ember tragédiája, Katholikus Szemle, 1973.
X. füzet.
12. MŰM. II. 330—342.

Madách Imre Mózese

1.

A XIX. századi magyar irodalom félbeszakadt pályák sokaságát szülte: Berzsenyi, Kisfaludy, Katona, Kölcsey éppúgy, mint a később Petőfi, majd Madách derékban törött szálfák. Villanási élet, költő-lét, lobogás, tragikus bevégezetlenség volt a sorsuk: magyar sors. Magyar költő-sors. Egy négyszáz éven át gyarmat-államként tengődő ország társadalmi valósága roppantotta félbe őket. Egy látszat-létezés fájdalmas tragédiája csapódott szembe eszmélő költő életekkel, megváltás-reményekkel, hitekkel, akarással. Magyarország olyan gyarmat volt, olyan leigázott ország, melyet félig hódítottak meg ellenségei. A hódítók ravaszul meghagyták az önállóságot, a szabad döntés látszatát, a függetlenség jelentéktelen külsőségeit a nemzetnek, s a legkisebb ellenállásra, ellenakcióra is a legkegyetlenebb megtorlással reagáltak. A társadalom kisebb vagy nagyobb rétegeit összefogó tiltakozások, ellenszegülések, forradalmak vérbefojtására volt elég erő az elnyomóban, ha másképp nem, a reakció nemzetközi összefogásával pusztult semmibe a magyar megújulás. S a forradalmak közti évtizedek muta-

tós mulatságai díszmagyarban, kardcsörömpöléssel, szónoklattal, zászlóval, jelszavakkal éppoly altatói voltak az igazi nemzeti erőknél, mint az elnyomó direkt propagandája, szurony-közelsége. S ez az állapot a társadalom jelenségeit értő költők, művelt gondolkodók számára 1848/49 utáni évtizedekben volt a legfájdalmasabb. A legszebb, legnagyobb remények itt hulltak semmibe, a heroikus-szabadító erőfeszítés itt volt a legközelebb a diadalhoz. A szabadság küszöbéről taszították az országot a rabságba, elmaradottságba vissza. A szabadságháború bukása után volt a költők felelőssége legnagyobb: virrasztók tudnak-e maradni, mikor a nemzet alszik? Az elnyomással, az egyezkedő, áruló politikával szemben tudnak-e reális alternatívákat mutatni népüknek, a hazának? Tudják-e költői erővel, az eszme erejével küzdelemre, jövőbenezésre biztatni a nemzetet? A legjobbak, a legnagyobbak vállalták küldetésüket: önpusztulásuk árán is fáklyaként lobogtak a csillagoltó sötétben.

2.

Madách Imre a Tragédia befejezése után két és fél hónap-

pal kezd hozzá a Mózes című dráma megírásához. 1860 nyarától 1861 novemberéig, mintegy tizennyolc hónapig készül a mű, melyet költője az Akadémia drámapályázatára szán. 1861 decemberében a Mózes kézírata meg is érkezik az Akadémia bírálóbizottságához, hogy a kor kitűnő elméiből álló szakemberek gyorsan elutasítsák. Nem értették meg a mű lényegét, s talán nem is érthették meg a messze kora előtt járó filozófus költőt. A Mózeset elveti a bíráló bizottság, hogy szinte évszázadra elszüllesztve várjon az igazi értékre, eszme és valós színpadi sikerre a mű. Pedig de nagyon fontos lett volna saját korában érteni Madách történetfilozófiai koncepcióját, üzenetét...

A Mózes megírása idején, tizenkét évvel a forradalom, szabadságharc bukása után új lázrak, titkos vágyak fakadtak szerinte Magyarországon. Az önkényuralom gyilkoló terrorja, a félelem évtizede után — mikor Vörösmarty jóslata teljesedvén eljönni látszott a „vén hajfodrász”, hogy az elvtelen, megaluvó békülés hamis hajfodrait felrakva szalonképe ssé hókuszpókuszolja a megkínzott országot — a nemzetközi politika fordulatai gyönyörű reményeket ébresztettek. Solferinó után a monarchia egyre mélyülő válságának tünetei táplálták a reményeket. 1961 elején szinte benne vibrál a levegőben az országgyűlés közeli összehívása, Ferenc József megengedi az országgyűlés összehívását, aztán a Februári Pátens olyan szelet vet az országban, hogy vihar-aratás kínálkozik, látszik közelinek. A Februári Pátens hatására érezhetően moz dul az ország, a megyék til-

takoznak, a városok lázadoznak, egymást érik a hangos Habsburg-ellenes tüntetések. Átforró sítja az ország levegőjét a hit: az emigrációban élő Kossuth vezetésével új szabadságharc indul, hogy győzzön végre az abszolút monarchia elnyomó gépezete fölött. Maga Kossuth is komolyan hiszi, újra eljött a történelmi pillanat, Angliában új Mózesnek nevezi magát, s kegyetlenül osztorozza a kicsiny hitű otthoniakat, a volt hazafiakat, akik nem tudnak hinni abban, hogy ő III. Napoleon támogatásával visszatérhet, s diadalra viheti a nemzet ügyét a Habsburgok ellenében. 1848—49 hívei, a realitásokat messze túllépve hinni akarnak mindebben, s a varázsütésre várnak, a megváltó nagy moz dulásra...

Madách Imre is a forradalom, szabadságharc rendületlen híve volt, de filozófus költő is, és szinte tudósi-váteszi látással látta Kossuth koncepciójának elmentmondásait. III. Napoleon népevezérből kíméletlen zsarnok lett erre az időre már, segítő kezével születhet-e új szabadság? S különben is, 1848—49 is bizonyított, nem varázsütésre születik a szabadság, hosszú harc vezet oltárához; Madách korát messze megelőzve ebben világosan látta, hogy a harc külső körülményei mellett, egy esetleges III. Napoleon-támogatás mellett a magyarságnak önmaga ellen is meg kell vívnia harcát, kegyetlen önpusztító küzdelmét. A szabadságsezmék gyors, győzelem-mámmoros diadala helyett tisztító gyötrelem vár a magyar népre, hiszen a sokszázados szolgaság görcei, beidegzett reflexei oly mélyen élnek benne, oly mindennaposan jelenvaló a szolgál-természetünk,

hogy nagyobb, hosszabb küzdelem ezeknek letörése, ezektől való megszabadulás.

Madách Imre politikusként, a forradalom-szabadságharc következő híveként, megyei politikusként vagy képviselőként egyaránt a társadalmi progresszió irányában tette a dolgát. Ostorozza a hűtlenekeket, a pénzért, hatalomért megalkuvókat, az árulókat. Megyegyűlésen követeli, hogy nyilvánítsák hazaárulónak azokat, akik a megalkuvásra készülnek, hisz az önkényes hatalom ideig-óráig támaszkodhat szuronyaira, de hosszú távon arra építeni nem tudhat, nem lehet. Országgyűlési képviselője-lőtti beszédében 1848 szent törvényeit védi, magasztalja: „...S minket akartak tizenhét évi sanyargatással, mint Izrael népét a babilóniai fogságban rákényszeríteni, hogy isten ujjával írt törvényeinktől elpártolva egy Baál-hoz szegődjünk, oltáron füstbe menő vagyona, millió szegénynek és elfolyó vére emberáldozatoknak?...”

Így küzd Madách politikusként, ez az eszme képezi írói-politikai alapját is, de íróként, történetfilozófusként mégis ennél többet lát, differenciáltabban tervez, jövendő. Nem feledkezik meg a nép, a nemzet megváltozásának, belső átalakulásának véres szükségességéről, s ennek a folyamatnak a hosszan tartósságáról, tengernyi kínjáról. Mintha Marx-tól tanult volna, aki így ír a kölni kommunista perről gondolkodva: „...mi azt mondjuk a munkásoknak; 15, 20, 50 évi polgárháborúkat és népek csatáit kell végig harcolnotok, nemcsak azért, hogy viszonyaitokat megváltoztassátok, hanem azért is,

hogy önmagatokat megváltoztassátok.” Mint a tudós történelem-társadalom elemző Marx, Madách is a szabadság dialektikus képével maga előtt ösztönöz a küzdelemre, s jól látja, nem nevelhet, nem taníthat illúziókra. Minden nehéz körülmény látásával, megértésével kell vállalni a harcot a nép boldogulásáért, szabadságáért.

Madách Imre életének utolsó éveit lobognak ekkortájt a haladásért, a hazáért, a születő nagy mű, a Mózes háttéréként. Egészsége félelmetes arányokban megromlott már, romokban hever családjá, kapcsolata, sok-sok reménye, magánélete szerencsétlen. Várja a munka, a küzdelem a minden erőt mozgósító utolsó próba: Mózes. Rájön Madách, hogy a zsidók kiszabadulása a fogságból, s nemzetté kovácsolódásának eseménysora úgy lehet példája a kis népek küzdelmének, hogy nemcsak egy korra, a XIX. század derekára szól, nemcsak 1848—49 s az azt követő évtizedek tusáit, kínjait emeli szimbolikus magaslatra, de olyan történetfilozófiai elemzés, általánosítás alapja lehet, mely egyetemes érvényű, igazi mondanivalót hordoz jelennek, jövőnek, múltnak megértéséhez.

A Mózes-dráma már alapeszméje megszületésekor is több volt Madách kezében, mint közvetlen reagálás az 1848-as alkotmány, az 1860 körüli hazafias felbuzdulás kérdéseire, a Mózes gondolatai nagy távlatokat fognak át, filozófikus mélységgel szólnak a Tragédiában megragadott eszmék sorsáról; célokról, az ember, a humánus önmegvalósulásáról, a küzdelmek értelméről, a célok

érdekében felhasználható eszközök milyenségéről. A Mózes dráma a biblia történeteire épül, a Mózes második, negyedik, ötödik könyvében megrajzolt eseménysorra alapozódik. Ezekben arról van szó, hogy Izrael népe Egyiptom elnyomása alatt sínylődik, szolga lett, és Mózes vezetésével indul el, hogy a rabságból kiszabadulva egy új hazába érjen, mit Jahve ígért választott népének. A zsidók Mózes vezetésével negyven évig bolyonganak a pusztán, sok kemény megpróbáltatást szenvedtet velük az Úr, hogy méltók legyenek az új hazára. A szenvedő nép lázong, türelmetlenkedik, kishitűségében visszatérne Egyiptom istenéhez, az aranyborjúhoz, de Mózes meghirdetve Jahve 10 parancsolatát, a hűségesnek megmaradt léviták törzse közreműködésével elpusztítja a lázadókat, s elvezeti a népet Kánaán küszöbére. S a nép, az Egyiptomból menekülők második, harmadik nemzedéke új vezér, József vezetésével indul az új föld, Jerikó ostromára, miközben Mózes az ígért földjére lépés előtt meghal. Ebből a mitológiai eseménysorból fejlesztette ki Madách a Mózes című drámáját. Teljesen nyilvánvaló, hogy Mózes népének nem vallási vonatkozásai érdekelték, nem hitéleti kérdésekre reagál, egyértelműen társadalmi, történetfilozófiai gondolatok foglalkoztatják, egy országra, s egy holnapi országra akar hatni, miközben az lázas zsongásban egy nagyon is valóságos új Mózesre vár maga megszabadítása érdekében. Politizált Madách már a téma megválasztásával, de nem napi-politikai szinten. Egyetemes érvényű válaszokat keresett égető belső kérdéseire a költő, mikor a hatal-

mas-bonyolult népvezér figuráját, Mózes drámájában megteremtí.

3.

A Mózes-dráma két részből, öt felvonásból áll. Az első és második felvonás a zsidók kiszabadulásával foglalkozik, a harmadik, negyedik, ötödik pedig nemzetközi kovácsolódásuk történetét mondja el. Mózes, nem tudván maga sem, hogy zsidó anya szülötte, kit az egyiptomiak csecsemőirtó háborúja elől mentettek épp a Fáraó udvarába nevelkedni, a történet kezdetén tanulmányait bevégez, nagy, szédítő pálya előtt álló egyiptomi ifjú. S a majdani egyéni-dráma feszülésének szélső pontján valósággal Fáraó-teremténynek látja magát, hogy ilyen szélső pillerről ívelhessen — a hatalmas önerejű népvezér öntudatáig — jelleme teljessége. Így vall erről a Fáraónak:

...én azzá, ami most vagyok,
Csak benned lettem, s még
világra is
Csak úgy jövék, mint eltépett
virág,
Mit zúgó szélvész pusztaságba
hajt
Nem ismervén anyának csók-
jait.

Mi bennem érez, gondol és
lehel
Magad vagy Fáraó! — Sugá-
rod az,
Mely napjához hűtlen nem is
lehet.

A szédületesnek ígérkező karrierje első pillanatában, első ügyként Mózesnek épp a zsidó nép ügyében kell a Fáraónak tanácsot adnia, mi legyen a rabságában igazán soha meg nem

nyugvó nép sorsa. Mózes itt még hűvösen, a hatalom birtokán belül kegyetlenül ítélhet. Tanácsa a Fáraónak, válasza a küldöttség élén vitázó Áronnak (kiről nem tudja még, hogy testvére) egyaránt kemény. Ha nem lázad Izrael, „Ne tükkel szurkáld, — karddal vágd agyon”, ajánlja a Fáraónak, Áronnak meg Izrael jövőjeként:

Fáraó nagy nemzetébe
Olvadj bele, s Te is nagygyá lehetsz.

Megalapozódott a drámai helyzet, hogy Mózes sorsa a zsidó nép sorsával összefonódva sistergő gyorsasággal elinduljon végzete felé. „Mózes, te is zsidó vagy.” — hangzik Jókhebed szava, s a bizonyosság percétől Mózes megindul népéért, népével. Vívódása, emberi küzdelme volt hitével, erkölcsével, kötődésével nehéz harc, nehéz kitépnie magát Egyiptomból, egy népért, immáron fajtájáért, amelyről sötét kép él benne, jól látja Izrael állapotát az évszázados szolgaság hatásaként.

Hiszen, ha olyan volna még
a nép,
Mely tenni képes, élni érdemes,
S ígérné, hogy a szellem, mely
szívemben
Él, álmából tán felrázhatja
még:
De lelkébe a gyáva szolgaság
Túlságosan mélyre ette már
magát,
Vele csak halni, — élni nem
lehet.

De sorsa már Izraelé, mennie kell övéi közé, hogy lássa sorsukat, hogy kunyhóik közül keresse nyomát a reménynek, tiszta, biztató hajtásnak a jövő felé.

Tragikus események gyorsítják útját, döntéseit. Húr jegyeseként Máriát a Fáraó tisztartója megbecsteleníti. Mózesnek meg kell ölnie népe ellenségét. S a visszaút lehetetlenné vált már menekülnie kell távoli vidékre. Juhnyáját őrizve, családi fészket alapítva él, s várja szerető feleség, piros kisded közt is csak félig boldogan a kérő szót, mellyel népe vezetésére felszólítják, hívják.

Vágyódva nézek a távol hazára,
Esengve várok egy üdvözetet,
Míg ott talán már régen elfeledtek?

Nem lehet fájdalmas nosztalgia idézése közben nem gondolni az emigrációs Kossuth alakjára, ki a dráma születésének idején épp így nézhetett fájón, kétségek között hazájára, mégis remélve a hívó szót Magyarországról.

S Mózesért megjelennek népe küldöttei, hogy vállalja a nép vezetését a rabságból, hogy vállalja a harc vezetését az elnyomók ellen. Mózesnek magánélete, gondolkodása rengeteg bilincsel kell küzdenie. Az Úr szava erőt, önbizalmat is kölcsönözhet a vezéri poszt vállalásához, s családjá ellenében azt is elfogadja:

— Kit az Úr választ eszközének,
Nem lehet az már többé önmagáé,
Népe szívében ver csak élete.

De hogyan rázná le kétségeit Izrael lehetőségei ügyében, népe harcra érettsége dolgában? Nem csak olcsó hazafiság lobog-e a nép szívében, nagy szavaktól bódulva, szolgaságtól kérges tenyérrel nem túl könnyen tapsol-e a közelgő küzdelemnek? A szabad-

ságért ásót, kapát fogni ilyen pillanatban vajon elég lehet? Mózesnek épp a küzdelem reális lehetőségeinek ügyében kíméletlenül őszintének kell a helyzetet megítélnie:

Népem megromlott hosszú szolgáltságban,
Lassan kell azt, sok szenvedésen át
Szabadságára tenni érdemessé
Sokat, ki, ha lassúdan indul velünk,
Bár fél — kénytelen lesz velünk maradni,
S ezer baj közt megedződik, kitisztul.

S a vele induló nép dilemmája az, hogy ha elhagyja Egyiptomot, szabadulásáért le kell mondani a húsos fazékról, a koloncról, mely a lehorgasztott fejű rab-szolgának jár, s a nem egyiptomi istent, bizony meglehet, éhesen, rongyosan koldusok gyanánt fogják dicsérni szabadságukban. Mózes ekkor már igazi vezér; gigantikus méretű hittel, akarással, szuggesztíóval emelkedik lángoszlopnak népe fölé, hogy hitet adjon az indulása percében is reménytelenül nehéznek ígérkező küzdelemre, s ha kell elszemélytelendve, ha kell élő-erőként a népbe olvadva döntsön saját hatalommal:

— Gondolkozom

Helyetted én: bennem él az erő!

Ha azt mondom, most éhezni kell,

Az éhezés legyen kedves kördöben;

Ha azt mondom, a koldussors dicsőség,

koldus kívánjon lenni minden ember;...

Gondolkozom helyetted, nép! Megmondom mi a teendő kritikus pontokon, képességeid, lehetőségeid ellenére boldogítalak. Így a vezér, így Mózes. Vezéri mindenhatóság igazolódik itt költő által: bizonyos történelmi szituációkban a népvezér, épp népe érdekében, kiváltságos jogokkal felruházottan dönt. Pillanatnyi érdekek ellenében óriási távlatot fog át a vezér tekintete, s a nemzedék, mely vele együtt éli a kort, ha belepusztul is a gyötrelembe, a messzi célért, új nemzedékek jövőjéért áldoztatott. De vajon nem élő ember-e az áldozat maga is? Pusztulnia kell, mert olyan, amilyen körülményei által meghatározottan objektíve épp lehet? Mert gyöngé akarátú, nem kitartó, s csak a szolgáltságban megedzett lelke?

A zsidók, míg Mózes Jahvétől közvetlenül megkapja a tízparancsolatot, a törvényt, fellázadnak Áron ellen, a gyöngé kezű főpap ellen, aranyborjút öntenek, azt imádják istenként pogány szertartással. A megpróbáltatások özönében nem elég erős a nép, hogy várjon a messzi, távoli ígért új hazára — zúgolódik a jelenért, másképp „okos” mint a vezér: enni, örülni akar. Mózes kötőlével összetöri a bálványt, s kemény bosszút áll a lázadásért. Az egyedül hűséges lévita törzs, s Józsué segítségével véres bosszút áll. A nép, a gyengeségében áruló nép apraja-nagyja hull Józsuá bosszúálló fegyvere alatt. Mózes nem ismer kegyelmet, nem hatja meg sírás, könyörgés, fogadkozás: pusztít, hogy tisztítson. S a vezér monumentalitása már félelmetes itt. Mózes ereje hatalmas teljében úgy ítéli meg útját az ígért földjének küszöbén, hogy új hont alkotott gyalról, hit-

vány eszközökkel. Új hont alkotott eszközeivel, a néppel, mely tulajdonképpen eszköznek is gyatra volt: „maroknyi, gyenge, széthúzó csoport”. S az ily félelmetesre nőtt vezér, Mózes, mikor Józsuében a nép új vezetőjét látja, magához akarja hasonlítani: ne érezzen, ne szeressen nőt, legyen kemény, sziklaszilárd.

„Kit a végzetnek érintett keze
Nem szerethet. A csillag is hideg,
Mely a hajóst vezérli. — légy
kemény!”

Józsuében ott él Mózes sorsának láttán az aggodalom, keserűség, bánat: ó, mily szörnyű népé leszünk mi, Mózes, hogyha szeretni senkinek nem szabad? —, kérdezi, s valahol már végig gondolatlanul is tudnia kell a jövőről, hogy nem egyszerű ügy Kánaán sem! A boldogság ott sem lehet mentes harcoktól, küzdelemtől, nehézségtől, új fájdalomtáktól. S innen, ilyen gondolatkörből visszanézve a mózesi útra, nem döbbenetesen nagy volt a nép áldozata? Hisz, akik beléphetnek Kánaánba, azok is csak új harcok színterét nyerték el apáik áldozata által, s annak a harcnak a kimenetele is éppoly kétséges lehet, mint emezeké volt a maguk idejében...

Mózes vezéri méltóságával összeegyeztethetetlenek tartja, hogy jelenlétében közemberek leüljenek. S lázadás, kérdések, lázadás, kérdések megint a nép köréből! Valahány nehéz akadály az úton, félelmes ellenség a láthatáron a nép mindig túl nagy-nak érzi, áldozatát a leküzdés érdekében. Sőt, megkövezni készül vezérét! A széthúzó nép képviselője sorolja a demagóg váda-

kat, melyek mind a húsos fazék elvesztéséhez vezetik a képzeletet.

„Elmúlt a kor, hogy döllyfös
egyének
Barom gyanánt vezethessék a
népet.
Mi mind felnőttünk már, gon-
dolkozunk:
Tudni akarjuk, vérünk mért
folyik;
Eszköz kezedben többé nem le-
szünk.”

Húsos-fazék háttér ide, vagy oda, nincs-e valahol igaza Abiromnak, amikor így beszél? S egészében igaza van-e Mózesnek, aki a szabadságról megint általában, mint távoli célról beszél?

„— Hogy is lehetne szabad
Ily nép melynek hátán van a
Kékes pecsét, véres csik, s elfe-
ledte
Már a korbácsot, a rúgást, po-
font
... amiért pirult
Még tegnap, ma már megszo-
kottnak
Tartja és megcsókolja szívesen
Amitől tegnap félt, amit utált.”

Jetró, Mózes apósa is szeméreteti a vezérnek, hogy a népet annak akarata ellenére akarja boldogítani, s hogy száz vezéri hiúsággal, mit Mózes mutat, óriási akadály nő föl a nép és vezére között. Mózes az új teremtes lázában nem láthatja be ezeket a kételyeket, részletigazságokat, csak a hazateremtés sikerének percében érzi meg tragikumát vállalkozásának.

„Egy kort szültem, s meglehet,
ez a kor,
Hogy ember szülte, szegényné
talán.”

Negyven éves vándorlás, szenvedés, pusztulás után Izrael népe Kánaán határán áll. Ez más nép, egészen más, mint az, mely elindult Egyiptomból. Fiúk, unokák állnak a megígért föld küszöbén, az egykori nemzedék sívatagba dőlt, s az eltemetett volt-világnak az új, ifjú nép szomorú emlékeit őrizi már csupán.

Mózes Jézsué kezébe adja a hatalmat, s az ő vezérségét már úgy képzei el, hogy a nép elsői fognak tanácsot adni majd irányításához. A „keservek kora” véget ért.

„Tűz, vér keresztségén, halálon át
lehetett lemosni a szolgaság
bűneit,
zugolódás, átok volt jutalma.”

A szomorú, kétes küzdés kora, lidérces álmok után az új had Kánaán előtt áll. Mózes remélheti már, hogy ezt a népet hit, hűség fogja össze majd jövője érdekében.

Maroknyi nép vagyunk. Akár a
tenger
csap ránk az ellenség. A hit és
a hűség
Tarthatja csak fenn népét
Izraelnek.

Józsue serege kell, higgyen abban is, hogy nem volt meddő az a kín, mely az új korszakot szülte, megérte, ki lehet mondani új ra:

Fújjátok a harci kürtöket. —
Előre!

S tudjuk a bibliából: Jerikó falai leomlanak a kürtök szavára.

5.

A Mózes az Akadémia dráma pályázatán sikertelenül szerepelt. 1888-as bemutatója Kolozsvárott

sikertelen volt, az 1925-ös Nemzeti Színházi kísérlet is az, s a dráma csak a Madách halálának centenáriumát követő években került a méltó helyre színpadon, köztudatban egyaránt. S ez, hogy méltó helyre került, már bizonyosnak látszik, hiszen évek óta óriási sikerrel játssza puritán egyszerűségű színpadán a Nemzeti Színház, és 1973 nyarán a Szegedi Szabadtéri Játékok programjában is színre került a Mózes. S mindezek mögött nem kegyelet, irodalomtörténeti eszközű „helyre rakás” munkál, hanem egy száz éve született dráma „beérése” a XX. század harmadának színpadára, világába. Vagy más megközelítésben: értjük, látjuk már oly okosan történetünket, közeli és távoli múltunkat, hogy megértjük, érezzük, milyen jelentős mű Madách Imre Mózes drámája. Maisága, aktualitása döbbenetes. Tanulsága, tanítása minden irányú megközelítésben hallatlanul fontos. Filozófiai síkon tudatosítja, hogy a küzdés, a minden áron végig vitt küzdés célhoz vezet, s hogy bukások, felfelé emelkedések sora adja ezt a folyamatot. Meditálásra kényszerít forradalmi eszközök és célok ügyében. A hős-szerepkörű vezér csak tragikus konfliktus sorban élhet környezetével? A személyes érdek, közérdek dialektikája mit jelent rendkívüli történelmi helyzetekben? Szükségszerű-e, hogy a heroikus méretű vezér mindenható legyen adott történelmi sorsfordulón? Madách nyíltan állást foglal a vezér kiváltságos történelmi jogai mellett. Felismeri, igazolja rettentő felelősségét, kívülállóságát. De nem rajong. Egyáltalán nem megbűvölten néz fel Mózesre a

költő: szánja inkább, szomorúan szemléli útját a megvalósult célkitűzésig.

Madách annyit mond Mózes útjára: így szükséges, így volt szükséges, de Mózes hiúságából, emberi hibájából következik, hogy magát már a „kor szülőjének” látja, hogy helyzetében embertelenül kemény, antihumánus. Egy adott időszakra korlátozódó szükséges rossz volt az az állapot, látja már az út végén Mózes is, mely olyan kegyetlen volt, olyan nép-pusztulással járt együtt. Mózes végül is nem mehet be Kánaánba, az ígéret földjének küszöbén meg kell halnia. Egy ember ráébredt nagyszerű

hívatására, vezérré emelkedett, átadta magát rendelt sorsának, előteremtette a nép érdekében vívott harc eszközeit, kereteit, végigjárta a szükségszerű utat minden buktatóval, válsággal, s Kánaán küszöbén meg kell halnia! Néptől kapott feladatát, a nép sorsát, tűzzel-vassal népére kényszerítette, elvitte Kánaán elé: s meghal. Kialszik a fáklya, más oldalán a kard. Elbukik, de győz az ügy, melyért áldozta magát. Micsoda erejű szimbólum ez! Mózes meghal, új nép születik, a nép újjá születik.

S ez a nép a győzelem hitével lép előre.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Keresztury Dezső: Madách: Mózes. Bp. 1966. Magvető. 145—156. 1.
- Schöpflin Aladár: Válogatott tanulmányok. Bp. 1967. Szépirodalmi Kiadó. 547—549. 1.
- Vajda György Mihály: Madách Imre: Mózes. — Kritika. 1966. 4. sz. 49—40. 1.
- Sándor István: Madách és Mózes — Kortárs. 1964. 8. évf. 10. sz. 1555—1559 1.
- Baranyi Imre: A fiatal Madách eszmevilága
- Keresztury Dezső: Madách Imre Mózes drámája — Kortárs. 1966. 2. sz. 189—192. 1.
- Lakos György: A „Mózes” feltámadása. — Palócföld. 1966. 1. sz. 117—121. 1.
- Gábor István: Madách: Mózes — Köznevelés 1967. dec. 916. 1.
- Fekete Sándor: Madách Imre Mózes a Nemzeti Színházban — Kritika 1968. 1. sz. 42—45. 1.
- Sándor Iván: A „Mózes” ébresztése — Kortárs. 1966. 6. sz. 1004—1006. 1.
- Hámos György: Az újszületett Mózes — Élet és Irodalom 1966. 22. sz. 9. 1.
- Antal Gábor: Madách Mózes — Élet és Tudomány 21. 1966. 38. 1787—1790. 1.
- Ablonczy László: Két Mózes — Alföld. 1968. 2. sz. 84—85. 1.
- Gyárfás Miklós: Madách színháza
- Dersi Tamás: Madách felfedezése — Új Írás. 1968. 5. sz. 98—103. 1.

KISS AURÉL:

A lírikus Madách

A költő, akit a Tragédia tett halhatatlanná, s akinek más drámaival újabban ismerkedik a közvélemény, a magyar líra egyik legfényesebb korszakában élt és alkotott. Kortársai s részben pályatársai közé tartozik Vörösmarty, Petőfi és Arany, Vajda és Tompa. Madách számára a kor nagy élményei mégsem a lírai formákban fogalmazódtak meg, noha verses, s kifejezetten lírai műveinek száma nem csekély. Úgy tűnik, maga Madách sem tulajdonított verseinek nagyobb esztétikai jelentőséget. Erre vall az a tény, hogy lírai alkotásait korántsem gondozta akkora figyelemmel, mint más műveit. Közismert ugyanis, hogy a versek annotálásának kérdéseit a Madách-filológia mai napig sem oldotta meg teljesen. Ennek a ma már megooldhatatlannak látszó problémának oka is figyelemreméltó a Madách-líra helye, helyzete szempontjából. A költő életében mindössze 10 verse jelent meg, nem számítva azt a néhány zsengett, mely 1840-ben a költő saját kiadású füzetében látott napvilágot kis példányszámban. Ezért is készült élete végén Madách versei kiadására, de alkotásait nem időrendben, hanem tematikus egy-

ségbe szedte, mintegy maga is érzékeltetve a változás, a fejlődés helyett az érzelmi- hangulati és műfaji szempontok elsődlegességét életműve lírai részében.

A szelektált és a költő által véglegesnek szánt összeállításhoz fűzött az Útravaló verseimhez c. lírai utószó programszerűen fogalmazza meg Madách esztétikai felfogását, pontosabban ars poeticáját:

... Mert nem ha újat mond, ér
a szívhez a dal,
Csak hogyha azt, mi benne
szűnnyadsz,
Éltre költi, vágyakkal áthat,
Mosolyt a kedvnek, búnak
könnyt ha hoz...
Vegyen hát minden, ami illeti
Borágot, rózsát, vagy ciprust
fűzérnek,
Vegyen, ha szíve dallal van teli."

A vers kép- és gondolatvilága, általában stílusa sajátos módon korszerű és konzervatív egyszerre. A költői témákat és hangulatokat felidéző szimbólumok, a költészet funkciójáról kissé didaktikusan megfogalmazott gondolat a romantika felfogását idézi elénk, azt a romantikát, mely Berzsenyi lírájában rejtezik, s

mely kiteljesedve Kisfaludy költészetében hódít diadalmasan. Azt a romantikát sejteti, mely egészen a XIX. század végéig leküzdhetetlenül jelen van a magyar költészetben (szerényebb méretekben a közép- és kelet-európai lírában), amely — ha új törekvésekkel szemben az irodalom második vonalába szorul is — teljesen korszerűtlenné a század folyamán sohasem vált. E romantika azonban a társadalmi-politikai, és ennek nyomán kibontakozott irodalmi viszonyoknak megfelelően a külsőségek, a formai elemek (képszerűsítés, stílus, hangnem, stb) hagyományait őrizte meg, kevésbé, vagy alig a romantika szemléletének, s főként az elkötelezett romantika társadalmi szemléletének értékeit.

Madách lírájának jelentős részére érvényesek e megállapítások. A negyvenes évek természetében akár a Szerelem, akár a Románc és ballada, vagy a Legenda és rege ciklusok egyes darabjait elemezzük, fel kell figyel-nünk a romantika e másodvoná-lának jelenlétére. A Szerelem c. ciklus nemcsak az alkotómunka nehézségeivel birkózó fiatal költőt és példakereséseit illusztrálja, hanem tanulságos módon érzékelteti e nagy irodalmi korszak manírjait, kifejezi az átlagos olvasó ízlésvilágát, aki gyakorta és szívesen találkozott a klasszikus értékű alkotások társaságában azoknak fakóbb másolataival is. A pályakezdő Madách a romantika Kisfaludy kezdeményezte ágával éppúgy kísérletezett, mint a Petőfi által teremtetett népies romantika lehetőségeivel. A Hagyj el c. verse számos, ma már elfeledett kortárs-

költő alkotásaihoz hasonló hangnem, képszerűsítése és tartalma alapján egyaránt:

Oh lány, miért, miért szeretsz?
Hagyj el még jókor van talán!
Itt reng a föld, villám cikáz
Kedvelted árva homlokán
E hon rideg leendene
Neked, te gyöngé rózsaszál,
Reszketnél keblemen, szívem
Vihardús dobbanásainál

A negyvenes évek második felében a romantika népies elemekkel gazdagodott.

A két stílusirányzat egysége azonban a költő egyénisége miatt nem teremődött meg. Ennek jellemző példája az alábbi versrészlet:

Szőke Ipoly kicsi barna lánya!
Eszem azt a gyönyörű barna
szemed

Megsebez, hogyha rám néz, s
hogyha nem néz,
A naptól rabol meg engemet
Jó, hogy arcodon, kis bájjödrében
Játszani látok pajzán szellemet
Mely, ha sebesz, ír önt sebembe
És mosolyg, ha kell, napom
helyett.

A nagy élmény, a valódi szerelem creje a romantika kellék-tárának darabjait is képes azonban átrendezni. A klisék helyett kifejező költői sorokban indul a Fráter Erzsinek ajánlott Vadrózsák ciklus, melynek nem annyira vallomás-részletei, hanem a múltat idéző sorai megragadóak, s az öregedő Vajda Mont Blanc-i méretű magányával rokon természetű hangulatot idéznek:

Vad öröm volt, amit eddig éltem,
Kábulás és mámor, semmi más,
Mintha bánatunkat hogy feled-jük,

Madách lírájának értékesebb, figyelemreméltóbb darabjai azok a versek, amelyek a Tragédia gondolati-érzelmi előtörténetéhez tartoznak. Számos ilyen alkotásának közös vonása az elvesztett Éden utáni vágy. A Hit és tudás az egyik legismertebb, s talán legérzékletesebb lírai meg-

tattatja a költővel — a legembe-
ribb, hétköznapi és megdöbben-
tő egyszerre.

Oh hát érdemes e élni, ha
minden perc
Csak a feledésnek szánt sír-
gödrünkön ás.
Érdemes-e vívni eszmékért,
melyeket
A megváltozott kor csak moso-
lyogni fogna,
Míg fehérlő csontja a két
ellenségnek
Névtelen halomban korhad
összehordva.

A vers szerkezeti és gondolati
csúcspontján a költőből kiszaka-
dó kérdéshez két gondolati-ér-
zelmi konfliktus útján jut el Ma-
dách. Az első a történelem, s
benne az egyes ember, a történe-
lemformáló herosz. A második a
tömeg, a névtelenek létének ér-
telme, funkciója.

Brutusról szólva írja a költő:

S hogyha századokig tart az éj,
nem hosszú,
Hogyha ilyen csillag kel fel
benne végre,
Mert, hogy felragyogjon minden
pompájában,
Szüksége vagyon a csillagnak az
éjre.
...ki tudja, marad-é belőlünk
Más egyéb a névnél, hogyha sír-
be szállunk?
Nem hullunk-e vissza, mint a
zuhanó csepp
A tengerbe, vesztve percnyi
ragyogásunk?

E konfliktus, e kínzó miért még
döbbenetesebben él a költőben a
néptömegek sorsát, az emberiség
életében betöltött szerepét illető-
en. Jellegzetesen romantikus tör-
ténetszemléleti talajon megfogal-

mazott kérdésére a Tragédiához
hasonló választ kínál:

S itt is ezerekből csak néhány
marad fel,
A tömeg elvérzik és nyugszik
rakáson...
Elveszett mint szám, hogy más-
nak fényt szerezzen,
Avagy boldogítá-é tán az utódot?
Nem váltotta azt meg a vér a
rabbilincstől,
Nem javul, a korcs szül mindég
újabb átkot.

E gondolatköröket egyetemessé
kozmosz távlatokba foglalásuk-
kal teszi a költő.

Fennt millió világok csillagfényű
képe.
Köztetek hát e föld is csak egy
fényes pont,
S oly kicsinynek érzem az
embert s világát,
Mintha porszem lenne roppant
sivatagban,
Melynek dőre híre nem nagy él-
ményt ad.

A vers tehát Az ember tragédiá-
ja nagy gondolatainak első fel-
villanásait tartalmazza — Ma-
dáchnál ritkán tapasztalható köl-
tői invenció erejével. Az egyén
és a tömeg, a földi élet és az
egyetemesség szédítő távlatai, a
küzdelem végső értelme és cél-
talansága kapcsolódik egybe a
lírai foglalatall: saját sorsának
mérlegelésével, cselekvési vá-
gyával és tehetetlenségének ér-
zetével. Filozófiai, történeti és
természettudományos studiuma
akkor jobbra a determinizmus
filozófiai álláspontjához közelítik
Madáchot. Számára természetes
és elfogadható választ felvetett
kérdéseire a predesztinációval ro-
kon determinizmus alapján ad-
hat. Pesszimizmusa, mely a vers

végén magasba csap, azért nem
társadalmi, hanem sokkal inkább
filozófiai indíttatású.

Úgy az ember hitvány eszköze
a sorsnak
S tenni semmit nem bír önnön
erejével,
Győz, ha sors könyvében úgy
vagyon megírva,
Avagy ismeretlen s nyom nélkül
enyész el.

Neveltetése és filozófiai műveltségének idealista orientáltsága ekkor csupán oldani, de ellensúlyozni nem képes átvett és meggyőződéssé érlelt determinizmusát. Gyengülő költői erővel, a gondolat fogalmi megformálásával kifejtett következtetését a vers utolsó szakaszaiban enyhíteni látszik a teljesen el nem nyomott gondolat:

Avagy él a lélek még túl is a
síron,
És miként a dőre buborék nem
vész el,
Ott a csillagok közt, ott vagyon
hazája,
S földünkön csak mint a vándor-
madár lép fel.

Az eszmékben bővelkedő, de képi kifejezőeszközökben nem túlságosan gazdag alkotás jelentőségét az életműben a Tragédiához való erős kapcsolódás adja meg. Az elveszett Éden utáni vágy líraibb, költői értékekben gazdagabb megfogalmazása az Ó és újkor című alkotása. Berzsenyihez, Kölcseyhez és a kortárs Aranyhoz hasonlóan Madách számára is a klasszikus görög világ a harmónia, a derű, a teljes emberi élet jelképe volt, s az utána jövő korok a holdog aranykor ellenében csak szenvedést és fájdalmat hoztak az emberiségnek.

Miért nem imádunk most, mint
hajdanán,
Hellasz, napos, olajfás partjain!?
Midőn fűzéres fejjel áldoztak
Mosolygó istenek oltárain?
Hellasz napos, olajfás partjain!?
élveztek
Isteneik, s parancsuk is ez volt
...Ledönték lángoló oltárukat
És jött helyébe vérző feszület,
Egy isten szenvedt rajta, s
vérzeni
Kell annak is, aki istent szeret.

Madách humanizmusa, az emberi élet teljessége utáni vágya és környező világától való távolsága, idegensége a költemény alapkonfliktusa, s egyben legszemélyesebb belső világának feltárása is. Sajátos versépítő módszerrel személyes hangú vád és panasz nélkül, az általánosítás formájában is önmagáról, csalódásairól és válságairól vall a költő. Legmegrendítőbb a vallásos Madách küzdelme hitéért a szkepszissel, a humánus vallásért a dogmákkal szemben. Hite megrendüléséről tanúskodnak a vers első és utolsó szakaszának befejező sorai:

Az istent tőlünk égbe száműzők
És idegen lett szellemünk is itt.

...Lelkünk a földről messze
vándorol,
Új ismeretlen hon határhoz,
Hol egy megfoghatatlan istenség
Reánk, ki tudja, milyen végzést
hoz.

Madách gondolati lírájának két jelentősebb alkotása érdemel a továbbiakban alaposabb elemzést, több figyelmet. Mindkét alkotás a Tragédiával is, valamint a korábban idézett versekkel is szorosabb összefüggésben áll. A Gyermekekhez c. vers egyetlen

összefüggő szituációban fejti ki a természethez kapcsolódás színté panteisztikus igényét, a harmónia utáni vágyat:

Csillag és a fűszáll, állat, gyermekszív

Mind, mi a természet keblén

függve él.

Csak a büszke ember, aki elszakadt

Tőlük, önmagában bízva balga-

tag.

Az nem érti, s annak a széles

világ

Olyan szomorú lesz és oly

hallgatag.

Köztük örvényképen az okos-

kodás

Végtelenje tátong mindég

éhesen,...

...Rajta át nem értjük a dalt,

melyen szól

Gyermek anyjával, a természet

velünk.

A gondolat, mely szabadon szárnyal a forma felett, s attól függetlenül új életre kel — nem elsősorban a költő Madách erejéit dicséri, hanem a Tragédia alkotójának gazdag szellemét bizonyítja. Hit és tudás című versben megfogalmazott eszméhez hasonlóan ezúttal is a válság, az általánossá növesztett válság feloldási módját keresi — ezúttal nosztalgikus-kesernyész hangulatban. Személyes válságának megrendítő dokumentuma a Mária testvérem emlékezete című verse. A családi tragédia nyomán kibontakozó, s a Carlyle-i filozófia hatására mélyülő meggyőződés (az egyén és tömeg viszonyáról) e versben az élmény döbbenetétől tiszta formában, puritánul egyszerű megfogalmazásban jelenik meg, és a Tragédiában válik filozófiai nézete gazdagon kibontott alapelvévé.

A költői pálya sok tisztázatlan kérdése, az alig több mint néhány évtizedes életút izgalmas fordulatai, az alkotó egyéniség mélyről feltörő, meg nem ismételhető produktumai Madáchot a kortársak — s méginkább az utókor — szemében nehezen felfedezhető titkok költőjévé tették. Majd száz éve folyik a vita az életmű gondolati-filozófiai kérdéseinek tisztázásáról, pesszimista vagy optimista voltáról számos érvet sorakoztatott fel az irodalomtörténet pro és kontra. Sajnos, kevés kísérlet történt az alkotó egyénisége felőli megközelítésre. Barta János Az ismeretlen Madách című, 1931-es tanulmánya után csak Bóka Lászlónak a Kortárs 1964. évi 10. számában megjelent írása követi azt a példás módszert, hogy a lírai műveket a Tragédiával, a költő személyes életútjával, és egyéniségének egyéb módon megnyilvánuló vonásaival összevetve fejtsse meg az életmű nagy kérdéseit. A Bóka választotta módszer, a felhasznált érvek ma is elgondolkodtatóak, s ami több: vitára késztetően is azonosulásra hívóak. Bóka a költő vitalizmusáról, mindent újra kezdeni képes életerejéből vezeti le, első pillanatban meghökkentőnek ható megállapítását: Madách költői tehetsége elsődlegesen lírai.

Madách életútja valóban számos olyan mozzanatban bővelkedik, amely e vitalitást igazolni látszik. Nem elsősorban az ifjú ember lelkesedése, az új élményekre felfokozott módon reagáló megnyilvánulásai, az érzékenységre, tépelődésre való hajlamot tükröző levelei a perdöntő érvek e gondolatmenetben. Sokkal inkább annak tekinthető a Tragédia születése — oly korban,

amikor a nemzet egy bukott forradalom és szabadságharc terheivel, a csalódottság és az eszmévesztettség közhangulatával, egy felemás polgári átalakulás minden ellentmondásával és nehézségével küzd.

A költő személyes terhei, válságai sem hagyhatók figyelmen kívül. Házasságának kudarca, romló egészségi állapota, környezete kínzó elmaradottságából sarjadó magánya ellenére születik meg a Tragédia, amelyet Bóka érdekes módon az alkotó egyéniség lírai megnyilvánulásának tekint.

A Tragédia ezt eszmeisége konstrukciójában és szövegegyeszerűségében is igazolni látszik — első pillanatra. A történelmi színek lesújtó tanulságai, a kor-eszmék állandó devalválódása, a jelen és jövő sívár, s egyre riasztóbbá váló képei, és az életigenlés, az örök emberi küldetés közötti drámai ellentétet a filozófus Madách nem oldhatta fel, nemcsak azért, mert ez ellenkezne a mű egész eszmei szerkezetével, belső logikájával, hanem azért sem, mert a költő egész egyénisége, szándéka és hite ellentmond a kor általa ismert tudományos hipotéziseinek. A feloldás csakis érzelmi formában valósítható meg, a gondolkodó érveivel szemben az élniakarás hite, az életet vállaló meggyőződés diadalmaskodik.

Karod erős — szíved emelkedett:

Végetlen a tér, mely munkára hív,

S ha jó ügyelsz, egy szótat zeng feléd,

Szünetlenül, mely visszaint s emel,

Csak azt kövesd. S ha tettdús életed
Zajában elnémül az égi szó,
E gyenge nő tisztább lelkület...
Meghallja azt és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.

— hangzik az Ūr szózata a Tragédia befejező soraiban. S még egy formai érv, amelyet Bóka tanulmányában olvashatunk; a Tragédia „műfaja” drámai költemény Madách megjelölése szerint.

Ez utóbbit nem tekintve (formai kérdésről lévén szó) érdemes elidőzni az előbbieknél. A gondolkodó Madách, aki a Tragédia megírása előtt költemények sorában és jegyzetek sokaságában nézett szembe a nagy dráma eszmei alapanyagát alkotó kínzó kérdésekkel, aki kereste a szellemi szálakat (ha hiányosan találta is meg) kora természettudományos és filozófiai tanításai-val, aligha elégedett meg az általa drámai súllyal megfogalmazott kérdések lírai reflexióival.

Az emberi történelmet végigkísérő tragikusan komor önvizsgálat tanulságaival szemben a költészet és dal nem meggyőző ellenérv. E sokkal inkább jelképnek tekinthető elemek a humanizmust példázzák, azt az erkölcsi erőt, mely a forradalmat előkészítő a szabadságharcban helytálló nemzedék legjobbjait jellemezte. Kölcsey és Vörösmarty erkölcsi ereje, a haladásba vetett hite munkál. Az ember tragédiáját író költőben, a szabadságharc tanulságai után is politikai pályán szereplő Madáchban.

A Tragédiában természetesen a lírikus Madách számos vonása fellelhető, s a drámai költemény több helyén (pl. Izidora és Tankréd találkozásakor) a versek erejét meghaladó módon nyilvánul meg a költő líra iránti fogékonysága is.

A lírikus Madách alkotó természete jobban tetten érhető a szabadságharc alatt és annak bukását közvetlenül követő időszakban írt verseiben. Az élmény közvetlen ereje, a gazdag kortársi példatár, az eseményekkel való mély és személyes azonosulás nyomán több alkotás őrzi 1848—49-es Madách költői és politikai felfogását.

Nem féltetek hazám! című, szabadságharc-korabeli versének ódai hangvétele Berzsenyi mélyzengésű lírájával rokon, de a költemény dinamikus zordsága a már jelzett romantikus hagyományokra épül:

Bár ellened tör frigye zsarnok-
nak,
Bár ellened tör írigy szolgálád,
Földönfutó népek megostromol-
nak,
Mint tengerár, megállsz, ha
szikla vagy.
Nem féltetek hazám!

...Az ősi bűn küldött ránk sujtó-
toló kort,
A lánc helyét csak szent vér
mossa le:
Hogy a jobb gyermek győzzön,
Mózes elhalt
A pusztában, s egy nemzedék
vele.
Nem féltetek hát hazám!

E romantika az alkalom és az uralkodó korstílus hatására népies elemekkel gazdagodik, elmé-

lyülést azonban csak a Petőfit iratoló versekben tapasztalhatunk.

A Petőfi sírján című vers fájdalmas tömörségű soraiból, a befejező patetikus fordulatból a költőtársat elvesztő, s vele a forradalmat iratoló Madách mély fájdalma szól:

Nem mondja kisdéd síri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az, mert így a sír,
Amelyre négy hon népe sír
S körülragyogja szellemed,
Egész e honnak keble lett.
Te a szabadságot megüdvözöl-
ted
Még bölcsőjében, az viszont
neked
Utolsó búcsúzásaként megírta
Ágyúdörgésekkel — sirversedet.

Az élmény ereje — a képek következetes kibontására ritkán képes — Madáchot is átalakítja. Az ekkor írt epigrammatikus tömörségű versek sorából kiemelkedik a Költő és szabadság című:

Nap és szabadság, nincs nélküle
élet
És nincs öröm, hová nem néz
be,
Arany zománcot von a pór-
gunyhóra,
Meg a magas kastélyfödéltre.
És hold a költő, mely ha az éj
eljö,
Még egy sugárt hoz el magá-
val.
Zálog gyanánt, hogy a nap még
nem halt meg,
Hogy eljö még a véres hajnal.

A gazdag kor — melynek Madách nemcsak részese volt, de négy évtizednyi élete során aktív alkotója — irodalomtörténetünk egyik legsokszínűbb szakasza. A magyar regény születésének korszaka ez a négy évtized, a drá-

mai műfajok, s általában a színházi kultúra kibontakozása is erre az időre esik. A korszak irodalomtörténeti karakterét azonban mégiscsak a líra fejlődése, példátlan tartalmi és stílus-formai gazdagsága szabja meg.

A nemzettéválás folyamatában más európai irodalomnál nagyobb szerepet, a politikai harc befolyásának szerepét vállaló, a haladás ügye mellett elkötelezett magyar költészet nagy egyéniségei sorába Madách Imre elsősorban drámai költeményeivel, drámaival tartozik. Lírája — noha szerepe az életmű egészében nem becsülhető le — a kortárs alkotókénál halványabb fényű. Ennek oka formai — stílus problémákban, az alkotói folyamat műhely-

jellegű elemeinek érleletlenségében is fellelhető. Sokkal inkább döntőnek látszik azonban az a tény, hogy a lírikus Madách a Tragédiát író költő előfutára, a versek többsége elsősorban előtanulmány a nagy műhöz, az önkifejezés formájának keresése, esetenként vázlat, amely kompozícióból Madách főművében válik.

A Madách-versek nem lírikus egyéniség reflexiói a valóság tényeire, hanem a korproblémákat, elsősorban filozófiai síkon megfogalmazott korproblémákat megválaszolni kívánó művész önkifejezési kísérletei. S ha a Tragédia árnyékában szerényebb helyet is foglalnak el, önálló értékük miatt is figyelmet, tiszteletet parancsoló alkotások.

Újabb dokumentumok Madách élettörténetéhez

1964-ben, Madách Imre halálának 100. évfordulója alkalmával jelent meg *Krizsán László* szerkesztésében a *Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez* című forrásközlemény. A szerző műve bevezetőjében kiemelte, hogy a dokumentumokat a Pest—Nógrád megyei Levéltárban található anyagból állította össze a teljességre törekvés igénye nélkül. Megjegyezte viszont, hogy az újabban előkerülő dokumentumok egy újabb múzeumi füzetben kerülhetnek az olvasó elé.

Krizsán László dokumentumközlése fontos határátkö a Madách-kutatásban, hiszen a levéltári iratok tükrében az 1848-as, 1850-es, 1861-es évek új Madách arca bontakozott ki. Új szint kapott, bővült a Tragédia szerzőjéről, a mű keletkezésének körülményeiről eddig kialakult ismeretkörünk, másrészt a fogság időszakáról közölt adatok is bővítették az eddig ismert tényeket.

A Madách-kutatás nem lezárt folyamat, mivel az utóbbi időben, sőt a napjainkban folyó kutatás is sok új adalékkal gazdagítja az eddigi Madách-portrét. S ebből a munkából kér részt jelen válogatásunk. Az összeállítás ezúttal is erősen körülhatárolt, hiszen csak olyan dokumentumokat közlünk, amelyek a Nógrád megyei Levéltárban találhatók, és amelyeket *Krizsán László* 1964-ben még nem ismert és nem vett be gyűjteményébe. Célunk ezúttal sem a teljességre törekvés, hanem tisztelgés, a teljesebb kép megmutatása Madách Imre születésének 150. évfordulóján.

Ez a célkitűzés határozta meg a válogatás során végzett szerkesztői tevékenységünket is: Néhány dokumentum a családról: Madách Sándorról, a nagyapáról, a család második alapítójáról; a keménykezű, a belterjes gazdálkodást megvalósítani szándékozó apáról, id. Madách Imréről. Az ő nyomdokaiban haladó, a modern gazdálkodási törekvéseket folytatni szándékozó kemény jellemről, Majtényi Annáról; a család anyagi helyzetét, az elhúzódó zálogos pereket, kártalanítási ügyeket is fel kívántunk villantani; s végül a fiúról: Madách Imréről: főbiztosi tevékenységéről, a zaklatott 1850-es évek eseményeiről (börtön, kihallgatás, rendőri felügyelet, szabadlábra helyezés, „nyilatkozat” mindezen tények tudomásulvételéről, stb.) valljanak a dokumentumok. Majd egy-két kiegészítés Madách Imrénél — a *Krizsán László* által részletesen bemutatott — 1861-es tevékenységéhez.

A közölt dokumentumoknak talán a legfőbb érdeme, hogy az első *Krizsán-féle* válogatással együtt jól egészítik ki a széles körben eddig ismert Madách-portrét. Nem a „beteges állapot” miatt visszavonuló, hanem az események aktív részeseként tevékenykedő Madáchot ismerhetjük meg ugyanis a dokumentumok alapján.

Sajnos. a katonai, bírósági peranyag változatlanul hiányzik. Így az 1850—53 közötti időszak talán legkevésbé „megrajzolt” jelen válogatásunkban is. Egyébként időrendben, bizonyos tematikai egységek szem előtt tartásával állítottuk össze a dokumentumokat.

Az iratokat betűhűen közöljük. A szövegkihagyásokat három ponttal jelöltük.

BIZONYSÁGLEVEL MADÁCH SÁNDOR ÉS IMRE RÉSZÉRE

Balassagyarmat, 1816. március 28.

Mi, Nógrád vármegye prelátusainak, báróinak, mágnásainak és nemeseinek egyeteme adjuk tudtára jelen levelünkkel mindazoknak, akiket illet, hogy miután a fent megjelölt évben, hónapban és napon a megyét leginkább illető főbb ügyek és dolgok megtárgyalása végett közgyűlést tartván, a következőket határoztuk: — a többi között megvizsgálván a kérelmet, melyet nemes sztreгови és kelet-sényi Madách Imre úr alázatosan hozzánk intézett, hogy neki ősi, igaz és kétségtelen nemességéről bizonyságlevelet adjunk ki; mivel pedig az igaz dolgot kérelmezőtől nem lehet megtagadni kérése teljesítését, és továbbá a folyamodó egész megyében szétágazó nemzettségének, részben a női nemre is átháramló ősi nemességéről teljes mértékben meggyőződünk, valamint amiatt, hogy a „Corpus Iuris”-ban, ahol a XVI. és XVII. században az erősségek javításának országgyűlési sürgetéséről történik említés, ismételten található a sztreгови Madách családból származó szolgabírák tevékenységére utaló megállapítás, továbbá, hogy ezzel a nemességgel a család sztreгови javainak a birtoklását mai napig zavartalanul folytatja; végül amiatt, hogy az említett Tekintetes család a felséges magyar királyok parancsainak megfelelően a megye nemesi közgyűlése által a Királyi Helytartó Magyar Tanács rendelete alapján a XVIII. században többször megvizsgáltatott és ősi, a királyi rendelkezések értelmében igazolt nemességük szerint minden ellentmondás nélkül a birtokos nemesek jegyzékébe tartozónak tűnnek, valamint levéltárunkból megállapíthatóan a folyamodó előbb alügyészi, továbbá főbiztosi, jelenleg pedig táblabírói tisztet tölt be; atyja pedig nemes sztreгови és kelet-sényi Madách Sándor ur r e n d e s ügyészi tisztet: a folyamodó több elődje régi századokra visszanyúlóan alispáni, megyei jegyzői, országgyűlési követi tisztséget viselt.

Ezért mi a folyamodó nemes sztreгови és kelet-sényi Madách Imre ur igaz és törvényes kérelmére és említett, valamint jegyzőkönyveinkben is dicséretesnek rögzített szolgálatainak elismerésével ugyanezen folyamodó, a gyakran említett sztreгови és kelet-sényi Madách Imre ur ősi, igaz és kétségtelen nemességéről megyebeli ügyészünk meghallgatásával, — aki semmi ellenvetést nem kívánt tenni-, az igazság meggyőző ereje alapján engedélyezzük és kiadjuk jelen, az egész nemzetséget érintő nemesi bizonyságlevelünket.

Nógrád megyei Levéltár (a továbbiakban NmL) Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve (a továbbiakban Nm. kgv. jkv.) 522/1816. szám (latin eredeti).

Az oklevélben szereplő Madách Sándor (1757—1814) Madách Imre nagyapja: „... 1781-ben kiperelte őseinek őt megillető birtokát és beülvén a régi kastélyba, annak romjain újat emeltetett és így családjának második alapítója lett” (Balogh Károly: Madách az ember és a költő. Bp. 1934. 17. old.)

„ELLENTMONDÁS ÉS TILTÁS” A FÁBIÁNFALVI ZÁLOGSPÜR ÜGYÉBEN

Losonc, 1825. június 20.

Ezen Tekintetes Nemes Nógrád Vármegye Tisztelt Közönsége előtt Méltóságos Császári és Királyi Kamarás sztreгови és kelet-sényi Madách Imre Urnak nevében és személyesen Nemes Gellén József Törvényes Ügyvéd közönséges Ellentmondás és Eltiltásképpen elő adja: Míképpen az Ellentmondó Ur az ezen Tettes Vármegyében kebelezett Fábiánfalvi pusztabeli azon egy nyolczadrész eránt, mely Tekintetes Kis-Dobronyi Isák Terézia Asszony által birattatik már több Esztendőktől fogva Zálogos pört folytatván, legközelebb értésére esett volna az, hogy most nevezett Isák Terézia Asszony a maga saját fábiánfalvi örökségével együtt öszve kötve a most érdekeltt egy nyolczadrészből álló Fábiánfalvi ügy nevezett Madách-féle Jusst is, nem gondolván azzal, hogy a folyamatban lévő pör nemsokára befejeztethetik, huzamosabb esztendőkre nem tudatik mitsoda czimú

Egyesség mellett idegen kezekre bocsájtani, s ez által netalán a pör alatt levő Jóságot és világos Zálogot bezavarni törekedne, vagy már be is zavarta volna. Minthogy pedig az illetén a pör folyamatja alatt történhető alattomos Egyezések Verbóczi 1-ső Része 27-dik czimje és más ide tartozó törvények szerint magokban erőteleneke volnának, az Igazság kiszolgáltatását pedig semmiképpen nem hátráltathatnák: ahozképest a fent nevezett Ügyvéd Tisztelt Principálissának nevében, minden a nevezett Isaák Therézia Asszony által a pör folyamatja alatt tett vagy tehető, s a fent irt világos zálog bezavarására czélozó s a pört nehezítő törvénytelen Egyezések ellen Közönségesen ellentmond, az efféle Egyezésektől mind Isaák Therézia Asszonyt, mind a vele Tractatusban bocsájtkozó akármelly Idegeneket átaljában és Közönségesen tiltja s tilalmazza; kívánván magának ezen Ellentmondást és Tiltást a Tettes Vármegye Jegyző Könyvébe is beiktatattni, s az Ellentmondó Ur Jussai bátorságára hiteles formában is részére kiadattatni."

NmL. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai (a továbbiakban Nm. Kgy.) 678/1825. szám

A zálogosper iratait a végrehajtásáról szóló bizonyáglevéllel együtt Károlyi János alispán az Udvari Tanácsnak mutatja be. — (NmL. Nm. Kgy. jkv. 3377/1846. szám) —

3.

MADÁCH IMRE CS. ÉS KIR. KAMARÁS BEJELENTI LEMONDÁSÁT
Losonc, 1826. február 16.

Tekintetes Statusok és Rendek!

Minekutánna engemet a Tttes Statusok néhai Egry Ferentz "rnek Ebetzky István Ur ellen fen forgó visszahelyeztetésbeli Keresetében All Ispányi hatalommal felruházva ki-küldeni méltóztattak, — ezen Bírói activitásom is természetesen magával hozta azt, hogy minden azon kereset eránt fen forgó kérdések ítélesem alá tartozzanak, annyival inkább pedig az Ebetzky István Ur által publicum előtt személyes ítélő tehetségem ellen fel hozott kifogás is; Ugyan azért sajnosan vévén azt, hogy Ebetzky Ur engemet mint fungens Bíró el mellőzött, ámbátor én már az említett Repositionalis dologban eddig rendessen munkálódtam, s Tanukat is hitelesebbítettem, s megmutathatnám azt is, hogy az én, s néhai Egry Ferentz Ur között prodendált vérségbeli nexus, mely Ebetzky Ur által ellenvetődik, olly távolról lévő legyen, hogy az én Biráskodásomnak legkisebb akadályja se lehetne — mind azon által az Allperes Bizodalmatlansága tekintetéből a Biráskodásról önként lemondok — tellyes tisztelettel maradván: A Tttes Statusoknak és Rendeknek

Sztregován, 16-a Február 826.

alázatos Szolgája
Sztregovai Madách Imre
Cs. és Kir. Kamarás

NmL., Nm. Kgy. 202/1826. szám.

4.

A NEMESI SZÁRMAZÁST BIZONYÍTÓ, ILLETVE HITELESÍTŐ BIZOTTSÁG
TAGJA ID. MADÁCH IMRE IS

Alul írottak hitelesen és hivatalosan jelentjük:

Hogy mi a Tekintetes Nemes Vármegyének folyó Esztendő Szent-Iván hava 19-dik napján Balassa-Gyarmathon tartatott Köz-Gyűlléséből a 629. szám alatt Költt Kegyes Végzésnek Következésében az ide vissza tsattolt Mgos Szendrői Török Therézia

Gróf Umwerth Ignatz Ur hitvese folyamodásában kívánt hiteles vizsgálatnak eszközzésére Alsó-Sztrégován öszve gyűlvén, és a folyamodó Grófnénak ügyvédje Nemes Szalay István Ur által a Nemző Táblabeli Származás próbájául előnkbe terjesztett Eredeti hiteles próba Levelek megvizsgálván, az ide / alatt csatolt Ágazatbeli Izeket valóságosaknak, s az azokban nevezett Személyeket Köz-tudományra is Kétségen kívül való Nemesi származásúnak lenni találtuk.

Költ Sztrégován, Junius 19-dikén 1826.

Sztrégoval és Keletsényi Madách Imre Császári és
Klir. Kamarás, mint Kiküldött Elöl Üllő Tábla Biró
Szent Miklósi és Ó-vári Pongrácz Boldizsár
Tábla Biró
Gellén József Tábla Biró
Tóth Prónai Prónay Ferentz Al Szolga Biró
Szmrecsányi Dienes Fő Fiscalis

NmL., Nm. Kgy. 720/1826. szám

5.

A TÓTHARTYÁNI ADÓZÓK PANASZA NÉHAI MADÁCH IMRE ELLEN

Balassagyarmat, 1845. augusztus 25.

Gellén József főszolgabíró a Tóthartyáni adózóknak földes asszonyok, néhai Madách Imre Kamarás Ur özvegye elleni némelly urbéri panaszok iránt költ 1844. 428. sz. végre jelenti, hogy a kérelemben érintett azon panasz, miszerint irtás földelk közt létező makkfákról a földes uraság részéről a makkért haszonbér követeltetik, folyamatba teendő urbéri szabályozási perben megítélendő, a többi folyamodónak panaszai pedig helytelenek lévén, azokról elmozdítandók.

Végeztetett:

A folyamodók panaszának urbéri uriszékeni felvételének eszközzésére Losontzi Jbeli Fszbiró Ur, s Fő Ügyész urak utasittatnak.

NmL. Nm. Kgy. jkv. 1924/1845. szám

6.

MADÁCH IMRE ÖZVEGYE KÉRI AZ ADÓFIZETÉS ALÓLI FELMENTÉSÉT

Balassagyarmat, 1846. május 1.

Dubraviczky Sigmond számvevő, Píry János esküdt, Majthényi Anna, Madách Imre Kamarás Ur neje azon panaszja folytán, melyben az 1836-ki küldöttség munkálódása alkalmával még birtokában volt, idő közben azonban a községnek kibocsátott 1 urbéri telek utánni, folytonosan követelt adó alól magát felmentetni kéri, költ 845. 2431. sz. végzésre jelentik hogy a folyamodásbeli kitélt valónak találván, a folyamodó terhére tartozásba helytelenül tett 13 ft. 52. xr. jövőendőbeni kihagyása tekintetéből, kitétt mennyiség kijelítés útján megszűntetendő.

Végeztetett: A választmány véleménye helyben hagyatván, kitétt 13 ft. 52 xr. helytelenül kivetett adónak, tartozások sorából kihagyása tekintetéből a kitétt summa kijelítettén, jelen végzés szükséges tudomás végett Számvevői hivatalnak, folyamodó értesítése, s adó kivetése alkalmával ön alkalmazás végett Losontzi Jbeli Fő Sz. Biró, s egyszersmind aladószedő Uraknak kiadatni rendeltetett.

NmL. Nm. Kgy. jkv. 2038/1846. szám

MADÁCH IMRÉT FŐBIZTOSSÁ VÁLASZTJÁK

Balassagyarmat. 1846. július 15—16.

Tek. Karok és Rendei!

A folyó hó 15. és 16-ik napján tartott tisztujítás alkalmával ujonnan megválasztott tisztikar névsorát aláb közleni midőn szerencsés vagyok, Kegyességekbe ajánlott alázatos tisztelettel maradok a Tites Knak és Rnek alázatos szolgálja.

A Füleki járásban... a Fő Biztosi hivatalra kijelöltettek: *Madách Imre*, Amb-róczy Gábor, Szecsődy János, Szabó Lajos. Felkiáltás után Fő Biztosnak *Madách Imre* választatott. . .

Jankovich László
Fő Szolga Bíró

NmL. Községi hirdetőkönyv, (Liber Currentalium) Karancsság 1845—1850. 292/1846. szám

Ugyanerről az eseményről tudósít *Frideczky Lajos* főjegyző is: Községi hirdetőkönyv, Somoskőújfalu, 1842—1850. 44/1846. szám alatt.

MADÁCH IMRE FŐBIZTOS ELŐTERJESZTÉSE KÜLÖNFÉLE
KATONAI PROBLÉMÁKRÓL

Balassagyarmat, 1846. augusztus 25.

Madách Imre Fő Biztos katonai számoltató szék Jegyző könyvét előterjeszti — amint következik:

1846-ik évi augusztus 23-ik napján Tettes. Ns Nógrád megyében kebelezett Csesztve helységben *Madách Imre* Fő Biztos elnöklete alatt *Trajtler Mihály*, *Fridetzky Lajos* szbirák. Szontágh Pál szbíró, *Huszár István* rszti Esküdt, *Szet-sődy János*, *Szabó Lajos*, *Guoth Lajos* rendszerinti biztosok. *Madách Pál* jegyző. s a 4-ik számú Császári dzsidas ezredbeli *Hadnagy Hüttichau* jelenlétében a Tettes megye részéről tartott hadi számoló székben *Tárgyaltattak*:

1. Fent írt három rszti biztosok elő terjesztvén az 1836. évi május 8-ik napjától folyó évi augusztus 23-ig a katonai élelmezést tárgyzó nyugtatók össze írását, miszerint a megyében állandóul tanyázó és Zólyom megyéből az össze vonulás végett ide költözött császári dzsidas ezredbeli katonaság 29 823. kenyér, 27 281 2/3 portio zab, 27 408 2/3 portio széna részleteket fogyasztottak el.

2. A biztosi hivatal által elő terjesztvén, miszerint az által költöző katonaság a biztosi hivatal egyetértésével meghatározott állomásokat az adózó nép nagy megterhelhetésére meg nem tartja, s a fő biztosi hivatalnak, a századok kormányaihoz e tárgyban többször intézett felszólítása, s több rendbeli végzés daczára is legközelebb Pöstényi pusztát az őrnagy kísérete megszállta.

3. A biztosi hivatal által előterjesztvén, miszerint az Orosziban szállásoló katonaság az élelmezési illetvényen felül előlegezve 612 1/2 portio zabot, és 422 1/2 portio szénát, kivéven az arról szóló ideiglenes káplári elismerést, nyugtatóval kicskerélni vonakodik.

4. A Zólyomban tanyázott és össze vonulás végett megyénkbe költözött katonaság élelmezésére tett költségeket Zólyom megye lévén hiteles nyugtatók mellett pótolandó, Fő Biztos előterjesztése szerint, a százados kormány lesz megkeresendő a Zólyom és megyénkbeli katonaságnak kiszolgált természetmények és előfogatok külön külön megnyugtatóására, úgy szinte Borsodban lévő megyei biztos *Ambróczy Gábor* oda lesz utasítandó, hogy mindazon nyugtatókat, melyek me-

gyénkből Borsodig való átköltöztetésben a Nógrádi és Zólyomi katonaságnak egy alakban kiadattak, ketté választottakkal kicserélje...

5. A katonaság küldöttje előterjesztvén a katonai épületeknek, leginkább pedig *Losontzi* ispotálynak rossz állapotbani létét, — azok kiigazítását kéri.

Végeztetett:

1. A katona élelmezésről szóló fő és részletes nyugtatót Fő Biztos Úr magához vévén az azokban foglalt természetmények öszvegének 3 726 ft-ot 30 xr-t pf. tevő értéket a Budán folyó évi Novemberben tartandó hadi számoló széken a hadiadóban számítani és bevezetelni fogja.

2. A Httó Tanács a megye által az eránt lesz megkeresendő, hogy a biztosi hivatal egyetértésével előlegesen meghatározott állomásokat a katonasággal szigoruan megtartassa.

3. A Fő Biztos az illető tisztet az iránt felszólítandja, hogy az érintett előlegezve kivett élelmezési összeget megnyugtassa, vagy a természetményeknek a kivételkori folyó ára visszaporlásáról rendelkezék, mi rövid idő alatt nem történvén, a megye által a százados kormányt kerestesse meg ebbéli kötelesség tellyesítésére.

4. Fő Biztosi vélemény egész kiterjedésében elfogadtatott és sikerlésére megbizatott.

5. Az illető biztosok ez érdemben elő lesznek véleményeiket terjesztendők.

Kelt mint fellyebb említett helyen és napon Ttes, Ns Nógrád vgye aljegyzője Madách Pál mk. által.

Végzés: A második pontban említett vissza élés megszüntetésére a Nagy mlgú Httó Tanács megkéretni rendeltetik, az épület igazításra nézve Fő Biztos Úr oda utasítatván, hogy a szükségről meggyőződvn, illető élestári biztos által eszközlendő előleges költség jegyzéket kijeletetés tekintetéből Első Alispány Úrnak terjessze elő. Többiben számoltató szék véleménye helyben hagyatván. Fő Biztos Úrnak sikerlés végett kiadatott.

NmL. Kgy. jkv. Nm. 2685, 1846. szám ,

9.

A CSESZTVÉN TARTOTT „HADI SZÁMVEVŐ SZÉK” JEGYZÖKÖNYVE (A MEGYEI FŐBIZTOS ELNÖKLETE ALATT)

Balassagyarmat, 1846. november 18.

Madách Pál aljegyző az 1846-ik november 10-én tartott hadi számvevő szék jegyző könyvét előterjeszti, mely ekkép következik:

1846-ik évi november 10-én Tttes Nógrád vgyében kebelezett Csesztve helysében *Madách Imre* Fő Biztos elnöklote alatt Majthényi Pál tbíró, Somosköy János szbíró, Gabonyi István esküdt, Szetsódy János, Ambróczy Gábor, Szabó Lajos és Guoth Lajos rszti biztosok, Madách Pál jegyző, 4-ki számú Császár dzsidás ezredbeli Fő Hadnagy Gróf Vickenburg jelenlétében a Tttes megye részéről tartott Hadi számoló székben

Tárgyaltatott:

1. Fent írt négy rszti biztosok elő terjesztvén az 1846-ik évi augusztus 23-ról f.é. nov 1-ig a Katonai élelmezést tárgyzó nyugtatók öszve írását, miszerint a megyében álandóul tanyázó Császári dzsidás ezredbeli katonaság 1950 1/2 kenyér. 18 729 1/2 zab, 18 473 1/2 széna, nem különben az által katonaság 6025 kenyér, 1435 zab, 1414 széna vagy is öszvesen 55 347 1/2 kenyér, 47 446 1/6 zab, 47 297 1/6 széna részleteket fogyasztott el.

2. A Fő Biztos által indítvány tétellett az iránt, hogy az által kelő katonaság által elköltött természetményekről szőlő újabb nyugtatók is hitelesen lemásolatva, a megye Zólyom iránti követelésének okiratakul szolgálhassanak.

3. A stationális helységek a katonaságnak kiszolgáltatott só és gyertya ára kijelölésére esedeznek, a nyugtatokat előterjesztvén.

4. A Fő Biztos által előterjesztetett, hogy az átkelési helységek az iránt panaszkodnak, mikép a katonai alkalmatlanságok által csak úgy terhelteknek, mint az állomási helyek, és az azoknak bevenni szokott háló xr-ban nem részesülnek, a miért is ebbéli sérelmük orvoslását kérik.

5. Ugyan az által elő terjesztetett, miszerint az ordinantiális helyek a biztosi hivatal egyet értésével előlegesen meghatározva lévén azok az adózó nép nagy terheletésére nem tartatnak meg.

Végeztetett:

1. A katonai élelmezésről szóló Fő és részletes nyugtatót Fő Biztos magához vevén az azokon foglalt természetmények összegének 6584 ft. 33 xr-ban pf. nem különben a múlt évi katonai fuvaroknak 587 ft-ot tevő értékét a Budán f. évi nov. hó 23-án tartandó hadi számoltató széken a hadi adóban számíthatni, s bevételni fogja.

2. A Fő Biztos vélemény elfogadtatván, egyszersmind a katonai fuvarozásokról nyugtatók is bemutatnak.

3. A számvevői hivatalnak véleményadás végett kiadandók.

4. Ebéli sérelmök igazságos volta szembe szökő lévén, de más megyékben divatozó szokás szerint is a háló xr-ok az átt költözési helyeknek is beveendők lesznek.

5. A Katonasság ezentúl a biztosi hivatal tudta nélkül állandó ordinantzokat ne tegyen, ellenkező esetben nekik a természetmények kiszolgáltatni nem fognak, az ordinantz állományok Gyöngyös felé így állapítatnak meg. Romhány, Berczel, Buják, mely helységek mind terjedelmeknél, mind számosbb hátra maradásoknál fogva legcélszerűsabbban, s legkevesebb nyomtatás nélkül viselhetik e terhet, mind ezekről pedig az Ezred kormányja a Fő Biztos által értesíteni fog.

A jegyző könyvben foglalt, az adózó nép sorsát javítani czélzott üdvös intézkedések köz elismeréssel fogadtatván, illető hivatalnokoknak magok alkalmazása végett kiadatik.

Költ mint fellyebb említett helyen és napon Tttes Nógrád vgye aljegyzője Madách Pál mk.

NmL. Nm. Kgy. fkv. 3415/1846. szám

10.

A MEGYEI FŐBIZTOS JELENTÉSE AZ 1845/46. ÉVI BEVÉTELEKRŐL Balassagyarmat, 1847. január 16.

Alul frott az 1845/46-ik évről az úgy nevezett acceptációkat az illető helységek felosztását kitüntető Lajstromait ezennel következő rendel előterjesztem:

1. Az 1-ső sz. a. a Megyében szállásoló és általmenő katonasságnak élelmezésére a téli hat hónapokra fordított természetmények kiutalási áron bevételét.

2. A 2-ik sz. a. azon Katonasság által a nyári hat hónapra elfogyasztott természetményeknek kiutalási értékét.

3. A 3-ik sz. a. ugyan azon, s azáltal kelt katonaság részére kiszolgált előfogatokért fuvarok bevételét.

4. A 4-ik sz. a. a Katonasság szállásolásáért az úgy nevezett alkalmatlanság bevételét.

5. Az 5. sz. a. a Megyei Tisztviselőség által felhasznált előfogatok megállapított díjjaik bevételeit.

6. A 6-ik sz. a. a Csend Biztosok, a Csend Hadnagyokra tett költségek bevételeit. — Ez utolsó azon alázatos észrevétellel, hogy a Ttes Nógrád Vgyének ez érdemben hozott végzése, ellenére, mit én újabban életbe léptettem, t. i. hogy a Csend-hadnagyok magokkal Könyvetskét hordani, s abba az általok felvett öszveget be iratni kötelesek, — ennek ellenére is mondom részént a Csendhadnagyok, részént a helységek Birái hanyagságok végett tetemes visszaélések csúsztak be, mit tanusít az, hogy illetén költség az 1844/45-ik évben 1715 ft. 58 xr-kat tevéen, az 1845/46-ik évben már 2471 ft. 47 1/2 xr-ra rúg, s így ez utolsó az előbbi 653 ft. 49 xr-kal haladja. — Ezen visszaélés alázatos véleményem szerint akképp meggátoltathatnék: ha a Csend Biztosok és hadnagyoknak utazások közti élelmeztetések fejébe, más megyék példájára meghatározott fizetés rendeltetnék, — avagy pedig ez érdembeli célirányos szabálynak kidolgozása választmányra bizatnék. —

Költ B.Gyarmaton január 16-án 1847-ik évben

Madách Imre
Fő Biztos

NmL. Nm. Kgy. iratok 239/1847. szám

11.

FŐBIZTOSI JELENTÉS A KATONAI KÖLTSÉGEK FELHASZNÁLÁSÁRÓL
Balassagyarmat, 1847. január 11.

Tiszti tudósítás az 1842-ik évi 1327-ik számú végzésre: Aolirott az 1842-ik év, 1327-ik rendelés folytán hivatalosan jelentem, hogy az 1841-ik katona állítás alkalmával az ujjoncokra tett költség a Httó Tanács intézménye következtében, a Budai hadi számolószerkhez bevetetett, mely érdemben még 1843-ik jan 17-én az akkori Fő Biztos hivatalos jelentését a T.N. Vármegyére beadta: minek következtében Szécsén Várossa az 1844-ki 1739-ki számú végzés mellett, a részre járt költséggel ki is elégítettett, és így ezen tárgy megszűnt.

Költ Balassagyarmaton 1847-ik év jan. hó 11-én

Madách Imre
Fő Biztos

NmL. Nm. Kgy. 606/1847. szám

Az említett 1844. évi 1739. számú végzés szerin Szécsény városnak kifizetett összeg 79 ft. hét xr. (NmL. Nm. Kgy. jkv.)

12.

MADÁCH IMRE FŐBIZTOS JELENTÉSE az 1846. ÉVBEN HADIADÓBA
ELSZÁMOLT BEVÉTELEKRŐL
Balassagyarmat, 1847. január 11.

Tiszti tudósítás az 1846-ik évi 2713-ik számú végzésre:

Alóllirott a N.M. Httó Tanács 13 569-ik számú s Bárány Kapitány által 1838-ba nyugtatott, de mind eddig be nem vett 2321 kenyér, 1366 zab és ugyanennyi széna részletek leendő bevételeiről tudósító intézményére kelt 1846-ik évi 2713 számú, s a bevétel eszközlését rendelő végzésre jelentem, hogy az érintett nyugtató múlt évi 23-án Budán tartott hadi számolat alkalmával, a hadi adóba, tsak ugyan be ls számoltatott.

Költ Bgyarmat, 1847-ik évi jan. hó 11-én

Madách Imre
Fő Biztos

NmL., Nm. Kgy. 607/1847. szám

Az említett 1846. évi 2713. számú végzés szerint az alkalmazás és a bevétel eszközlése Madách Imre főbiztos feladata. (NmL., Nm. Kgy. jkv.)

FŐBIZTOSI JELENTÉS A M. KIR. HELYTARTÓ TANÁCSNAK

Balassagyarmat, 1847. január 11. péntek.

Tiszti tudósítás az 1844-ik évi 1185-ik számú végzésre:

A Httó Tanátsnak 17081-ik számú intézményére kelt 1844-ik évi 1185-ik számú végzésre, melyben a megyebeli utak minősége és távolsága, az illető utvonalakon átkelő katonaság alkalmazása végett kijelendő helységek képességökről kimerülő tudósítás sürgettetik; hivatalosan jelentem, hogy e tárgy ugyan azon évi 301-ik szám alatt, az elnöki hivatal által előlegesen kiadva lévén, az abbeli, igen sürgetett tudósítás, elnöki hivatal útján a Httó Tanátsnak, előlegesen fel is küldetett.

Költ Bgyarmat, 1847-ik év január hó 11-én

Madách Imre

Fő Biztos

NmL., Nm. Kgy. 609/1847. szám.

Az említett 1844. évi 1185. számú végzés sürgeti a tudósítás elküldését. (NmL., Nm. Kgy. jkv.)

14.

MADÁCH IMRE FŐBIZTOS JELENTI, HOGY NAGYOROSZI VÁROSNAK
BEFIZETTÉK AZ ÁTVONULÓ KATONASÁG SZÁMÁRA KISZOLGALTATOTT
SÓ ÉS GYERTYA ÁRAT

Balassagyarmat, 1847. január 11.

Tiszti tudósítás 1843. évi 2772-ik, 1844-ik évi 261 s 1039-ik számú végzésekre:

Alólírt, az 1843-ik év 2772-ik, 1844-ik év 261-ik s ugyan azon év 1039-ik szám alatt költ végzésekre, melyek N. Oroszi Városnak, még 1842-ikbe a Katonaság részére kiszolgáltatott só és gyertya ára mind ekkoráig fizetetlenül maradt; okáról kívánunk tudósítást; hivatalosan jelentem, hogy a kívánt felvilágosítás megtörténvén, az illető só és gyertya ára 1841-ig Aug. hó 22-kén már kijelöltetett, és ki is fizettetett, mely időtől fogva a fent nevezett helység követelését megszüntetnek lenni tartja.

Költ Bgyarmat, 1847-ik év, Január hó 11-én

Madách Imre

Fő Biztos

NmL., Nm. Kgy. 612/1847. szám.

A jelzett végzések a tudósítás megtörténtét, illetve a 45 ft. 51 3/5 xr. megtérítését sürgetik. (NmL., Nm. Kgy. jkv.)

15.

A MEGYEI FŐBIZTOS JELENTI, HOGY NAGYOROSZI ÉS ÉRSEKVADKERT
VÁROSOKAT SÉGITI A VARMEGYE AZ ÁTVONULÓ KATONASÁG
ELLÁTÁSABAN

Balassagyarmat, 1847. január 11.

A Nagyoroszi s Vadkert városainak abbeli folyamodásokra, hogy a szállásoló Katonaság istállót a szükséges hídásokkal ellátni — már képesek nem lévén, a Megye őket a megkívántató fákkal segítse; ífj. Sréter László Fő Biztos vizsgálatra s ebbel véleményadásra hivatalosan megbízatván, — miután ő úgy vélekedett, hogy a fák adása sok nehézségekkel járván, inkább az istállóbőr 1/4 xr-ral jutalmaztassék napónként; az ezen vélemény nyomán 1843-ba kelt, s a Fő Biztosi hivatalhoz intézett 1202-ik számú Megyei abbeli végzésre, hogy az indk-

ványozott 1/4 xr-rali jutalmazása az istállóknak mennyire rugna egy század lo-
vasságnál évenként-számoltasson ki: hivatalosan jelentem, hogy a Katonaság
65. nap s fegyvergyakorlásba távol töltvén, — 300 napot véve, s 150 lovat (ide
nem érve az istállókkal ellátott főtisztí lovakat) számítva, azon 1/4 xr-rali jutal-
mazás 187 ft. 30 xr-ra menne pengőbe.

Költ Bgyarmaton, 1847. év Január hó 11-én

Madách Imre
Fő Biztos

NmL., Nm. Kgy. 614/1847. szám

16.

MADÁCH IMRE FŐBIZTOS JAVASLATA: AZ ÉRSEKVADKÉRTEN
ÁLEOMASOZÓ KATONASÁGNAK BÉRLETI DÍJAT FIZESSENEK
Ersekvadkert, 1848. május 21.

Az 1844-ik évben Vadkerten dühöngő tűz vészbe a megyének. a főhadnagy
szállásául szolgáló épületjei, a bérlett széna és faraktár leégvén, melly hiányos-
ságok az irrt idő óta megyei végzésen alapult elnöki rendelet mellett kibérlett
épületekkel fedeztetnek. Az ezekért, a szerződés értelmében az 1847-évi oktob.
31-ig járt egy évi bér 132 ft. á. 101/847. szám alatti elnöki kijelölés mellett, a
házi pénztárból kifizettetett. Az egyezkedés értelmébe, a bérbe adóknak kívánsá-
gához képest, az 1847/48-ikiba befolyt első félévi szállásbérnek, jelesül

a főhadnagyi szállástól	48 ft.—
a széna és a fa tártól	18 ft.—

összes: 66 forintnak

peng) pénzbe kijelöléséért és kifizettetéséért alázatosan esedezem.

Kelt Vadkerten 1848-ik május 21-én

Szecsődy János
r. sz. biztos

A fent kitett szállások, a Megye végzése értelmébe fogadtatván, azoknak félévi
bérket Hatvanhat p. forintokba kijelelni javallom.

Csesztvén, május 21-én 1848

Madách Imre
Fő Biztos

Végzés: Folyamodó által kitett megyei végzés folytán elnöki rendelet mellett.
Madách Imre fő biztos elősmérése szerint Vadkerten tanyázni szokott katona
tisztok tisztli laka fa és széna raktárának valósággal kibérletetvén annak fél évi
haszon bére fejében öszvesen hatvan hat forint pp. szám vevői vélemény és fel-
számítás szerint a honi pénztárból jeleltessék ki.

Kiadta fő jegyző
Olvaszhatatlan aláírás

NmL., Nógrád vármegye választmányainak iratai, 179/1848. szám

17.

ÜZV. MADÁCH IMRENÉ PANASZAI JOBBÁGYAI ELLEN
Balassagyarmat, 1848. június 21.

Üzv. Madách Imréné, Majthényi Anna, Kisfalu helységében 1 1/2 pusztá telke
utáni rétnek lakosság általi elfoglalását, erdejének pusztítását, pagonyok ron-
gálását panaszolván, elégtételt kér szolgáltatni.

Üzv. Madách Imréné az alsósztyregovai lakosok által egy rétjének elfoglaltságát
panaszolván, a lakosokat felvilágosíttatni, s magának elégtételt kér szolgáltatni.

Üzv. Madách Imréné a paróczai lakosok által erdejének pusztítását, a tavali dézsma megváltásáért eső haszonbért summa lefizetésének megtagadását panaszolván, a lakosok felvilágosítása, s kárának megfizetése mellett ügyét elintéztetni kéri.

Üzv. Madách Imréné sóshartyáni lakosok által haszonbérben birt 3/4 pusztá telket erőhatalommal letartóztatottnak panaszolván, s a lakosok tavali évre szerződésileg fizetni kellett dézsma tartozást kielégíteni vonakodván, ügyét a lakosság felvilágosítása, s kártérítése, illetőleg visszahelyezés eszközlése mellett elintéztetni kéri.

Balassagyarmat, 1848. július 12.

Üzvegy Madách Imréné, született Majthényi Anna — némely erőszakoskodó volt alattvalói ellen kért vizsgálatát végett kiküldött Pongrácz Károly úr helyett — ki jobbágy telkek bírása által ott érdekeltetik, más bizottmányi tagnak kiküldéséért esedezik.

NmL., Nm. kgy. jkv. 599—602/1848. szám, valamint Nm. kgy. jkv. 695/1848. szám

18.

A MEGYEI NEMZETŐRSÉG SORAIBAN TALÁLHATÓ MADÁCH PÁL IS
Szécsény, 1848. július 27.

A Balassagyarmaton 1848. július 25-én, Főispán elnöklete alatt tartott választmányi ülésen tárgyaltak a megyei nemzetőrség kiállítás, elszállítási módjáról, stb. —

A tisztikarból, illetve a megyei vezetőségből a nemzetőrséggel mentek — (sors-huzás vagy önként jelentkezés) — járásonként: . . .

„Losonczi járásból: Kováts István és Kováts Károly Tiszti Esküdtek sors huzás által elmenendők közé soroztattak. Első Aljegyző Madách Pál, és Levéltárnok Nagy Zsigmond önként ajánlkozván . . .

Báthly Miklós
Fősz. Bíró

NmL. Községi hirdetőkönyv (Liber Currentalium) Karancsság 1845—50.

19.

A FŐSZOLGABÍRÓ ÉS MADÁCH IMRE BIZOTTMÁNYI TAG NYILATKOZATA
SZÁNTÓFÜLDŐ ÜGYBEN

Balassagyarmat, 1848. augusztus 21—22.

Horváth Elek Fő Sz. Bíró Madách Imre bizottmányi tag 846. 1653. sz. a végzésre jelentik, hogy Kalmár István Ur által P. szántón kiirtott erdő tér szántóföldé fordíthatónak meg engedendő, annál is inkább, mivel az e részben nyilatkozatra felszólított közbirtokosok semmi észrevételt elő nem terjesztettek.

Végeztelett:

Prónay József Fő sz. Bíró a tudósítás tartalmát illető közbirtokosokkal közöl-
ven nyilatkozatuk bemutatásával hova előbb jelentést tegyen.

NmL., Nógrád vármegye választmányának jegyzőkönyve, 1660/1848. szám

SÜRGÖS INTÉZKEDÉSEK A HAZA MEGMENTÉSÉRE; A KERÜLETI
VÁLASZTMÁNY ÉLÉN TÖBBEK KÖZÜTT MADÁCH IMRE IS
Balassagyarmat, 1848. szeptember 18.

Horváth Elek az alispán elnöklete alatt Balassagyarmaton tartott választmányi ülésről: — részlet —

...Szükséges akként intézkedni, hogy Másod Alispán Elnöklete alatt Prónay Károly Kapitány, *Madách Imre*, Sréter Horác, Bekény János és Plachy Ferenc összeülvén az egész megyét Kerületekre felosszák, melyben a Közel vidéki Lelkészek, a kerületi Tisztviselők és a Népből a Volt Jobbágyok és Zsellérek közül többen a kitűzött időben megjelenni tartoznak... a hazának jelen helyzetéről, úgy szinte a vész elhárítására választott eszközök szükségéről, s az e tárgyban a minisztériumhoz küldött küldöttség jelentése nyomán hozandó végzésről a népet értesítsék.

Joggal követelhetvén minden gyermekétől a haza, hogy midőn a dúló ellenség a szabadság szent eszméjét, miért századok olta vívtunk, letiporni és újra rabigába vonni akarja, tehetségét annak meggátlására fordítsa.

Kiadta első al jegyző
Madách Pál

NmL. Községi hirdetőkönyv (*Liber Currentalium*) Somoskőújfalu 1842—1850.

AZ ÁRVÁK ÜGYÉVEL FOGLALKOZÓ BIZOTTSÁGBA VÁLASZTJÁK
MADÁCH IMRÉT IS

Balassagyarmat, 1849. február 11.

Tisztelt Első Alispán Ur!

Az árvák személye és vagyonának biztosítását illetőleg fennálló hazai törvények minél sikeresebb foganatosítása tekintetéből az árvaügyek kezelését következő tagokból szervezendő bizottmány által óhajtom eszközölni. U. m. Elnök: Másodispán. Tagok: Majthényi Pál, Plachy Zsigmond, Sziagyártó Mihály, Beke Gábor, *Madách Imre*, Br. Iványi Sándor.

A Kellő tisztviselőket az Elnök jelöli ki. Miről Önt tudatván, az illetőket azonnal teendő tudatás végett értesítse.

Báró Majthényi László
Kir. Biztos

NmL., Községi hirdetőkönyv (*Liber Currentalium*)

<i>Somoskőújfalu</i>	1842—1850,
<i>Karancsság</i>	1845—1850,
<i>Salgótarján</i>	1840—1869.

TUDÓSÍTÁS MADÁCH IMRE NÖVERÉNEK, MADÁCH MÁRIÁNAK
MEGÖLETÉSE ÜGYEBEN

Szeged, 1850 január 21.

Békés—Csongrád—Csanád megyék és Szeged sz. kir. város Cs. Kir. Kerületi Főbiztosától

413. sz.

Nagyságos
Andreanszky Sándor Cs. Kir. Ker. Főbiztos Urnak

B. Gyarmath
Nógrád megye

Szeged, 1850. január 21.

A Magyar Hírlap című hivatalos lap múlt év december 8-i 21. számában több olyan tárgyról adott hírt, melyeket a Krassó megyében lévő Facsét környékéről hazatérő 8 honvédtől vettek el, akik azokat már maguk között szétosztották és melyeket jelenleg Szegeden őriznek.

A közlés nyomán Babarczy Antal méltóságos urnál Pesten jelentkezett egy bizonyos Huszár József ur és az említett tárgyakra igényt jelentett be. Ennek az urnak nyilatkozatából kitűnt, hogy fiának, Huszár Józsefnek (aki a forradalmi hadseregben szolgált) a hitvese, Madách Mária a magyarországi forradalom befejeződése idején egy szolga kíséretében a Lugostól 1 órányira tartózkodó férjéhez utazott. Eközben azonban valószínűleg valachok megölték és kifosztották, s így többé nem tért vissza. A szolga pedig, akinek sikerült megmenekülnie, jelenleg a Nógrád megyei Sztrégova helységben, Madách Imre ur szolgálatában található.

Mivel a nevezett szolgának vallomása e szerencsétlenségre vonatkozóan jelentős felvilágosítást nyújthat, szolgálati barátsággal felkérlek Nagyságod, hogy a nevezett szolgát erről az esetről kihallgatni sziveskedjék, és az így nyert adatok alapján mindent tegyen meg azoknak a körülményeknek felderítésére, amelyek elősegítik a rablógyilkosok megtalálását.

A fenti eljárásnak minél gyorsabb lefolytatása annál is inkább szükséges volna, mivel az említett 8 honvédet a vizsgálat eredményéről szóló jelentés beérkezéskéig Nagyságod nevében fogva kell tartanunk.

A Cs. Kir. Ker. Főbiztos
Gyulai Gaál Ede helyett
Szabó László
előadó

NmL., A Nógrádi cs. kir. megyehatóság (megyefőnök) iratai (a továbbiakban Nm.f.) 996 1850. szám (német eredeti)

23.

MADÁCH IMRE KERI A CS. KIR. KORMÁNYBIZTOSTÓL, HOGY
MEGGYILKOLT NÖVÉRE, MADACH MÁRIA ÉS SÓGORA, BALOGH KÁROLY
INGÓSÁGAINAK ÉRTÉKÉT KÉZHEZ KAPHASSA

Csesztve, 1850. szeptember 16.

Nagyságos Cs. Kir. Kormánybiztos s Megyei Főnök Ur!

Múlt évi Augusztusban Arad megyében Szlatina helységénél az oláhok által meggyilkolt testvérem Mária és sógorom Balogh Károlynak megkerült ingóságait, Nagyságod közbenjárására a Csongrád—Csanádi Cs. Kir. Kormánybiztosságnak útján Múlt február hó végén meg kaptam, akkoriban Szegeden létem alatt az akkori Cs. K. Kormánybiztos Szabó László ur ő nagysága ígéreni kegyeskedett, hogy a szerencsétlenül járt hozzátartozóimmal elárverezett kocsi és lovakból be jött 90 s néhány pengő forintokat, melyeket tévedésből lent létem alatt a Nagyváradí sóhivatalhoz küldtek volt, utólagosan Pest városához fogja fel küldetni, nekünk leendő által adás végett. A nevezett pénz összege mai napig sem érkezett meg, oda terjed tehát Nagyságodhoz alázatos kéréssem, hogy ezen pénz összegnek kezünkbe juttatása végett, a fent tisztelet Cs. K. Kormánybiztosi hivatalnál közben járni méltóztassék. Ugy színte, miután tudomra esett, hogy a gyilkos oláhoknak nyomába jöttek, másrészt az itthon megfálalt lelet tárból ki tűnnék, hogy a megkerült ingóságokon kívül, a meg gyilkoltakkal még 210 szem nagy gyöngy, s két rőf kis gyöngy, végre egy rezgő gyémánt tül is volt, mi még eddig meg nem került, az iránt is esedezem, hogy ezek megkerítése iránt is lépéseket tenni az Aradi Cs. K. Kormánybiztosi hivatalnál, melybe azon oláhok tartoznak,

méltóztassék, azon alázatos kérésünk előterjesztésével együtt, hogy a vizsgálatok eredményét, s a netalán egészen világosságra jött bűnösök bűnhődését, egész családom némi megnyugtatóására velünk is tudatni kegyeskedjenek.

Csesztvén, 1850. szeptember 16-án

Nagyságos Cs. K. Kormánybiztos s Megye főnök Ur

alázatos szolgája

Madách Imre

Csongrád megyei Levéltár Szentesi Fiókleveltára. Csongrádi Cs. Kir. Megyehatóság iratai 573. 1850. szám

24.

TÖRVÉNYSZÉKI BEJEGYZES MADÁCH IMRE ÉS BORY ISTVÁN
KIHALLGATÁSA ÜGYEBEN

Balassagyarmat, 1852. szeptember 7.

Pozsony Ker. Cs. Kir. Katonai Parancsnokság (661) reserv. 1191 K G. szám alatt beküldi — Madách Imre és Bory István egy gyanus, sőt halálra ítélt egyén szálás, adás, és szökése előmozdításával vádolt, s letartóztatottak elleni kérdő pontokat, kérvén- azokra az illetőket hit alatt kihallgattatni — házmotózás tetetni, s ezek eszközlése után az iratokat feltérjesztetni. —

Intézkedés:

A Pozsonyi Ker. Katonai Parancsnokság által kért teljesítésével Angyal Lajos tszéki ülnök bizatik meg. Kinek is e részben jelentése annak idejében elváratik. NmL., Nógrád megye Törvényszékének jegyzőkönyve 2053 1852. szám

„... Madách Imrét 1852. augusztusban fogták el a csendőrök Csesztvén és még azon éjjel vasra-verte Pozsonyba szállították, édesanyja tisztartójával, az öreg Bory Istvánnal együtt... börtönbe vitték. Több mint négy hónapig ült Madách Pozsonyban a Víz-kaszárnya börtönében... míg 1853. január elején Pestre szállították s az Újépületben zárták el. Itt raboskodott május 7-ig...

... 1853. máj. 7-én végre kiszabadult a börtönből, de Pesten internálták, hazamennie nem szabad.”

(Balogh Károly: id. mű, 58—59. l.)

Angyal Lajos törvényszéki ülnök a kért iratokat, jelentést bemutatta, melyeket a Pozsonyi Katonai Parancsnokságnak küldtek meg. (NmL., Nm. Törvényszékének jegyzőkönyve 2180 1852. szám)

25.

A HADITÖRVÉNYSZÉK KERI A MEGYEHAJTOSAGTOL A FELSEGSÉRTŐ
RÁKÓCZY JÁNOS ÜGYEBEN MADÁCH IMRE ÉS BORY ISTVÁN
KIHALLGATÁSÁT IS

Pest, 1853. április 14.

A Cs. Kir. Haditörvényszéktől

854. szám

Tekintetes

Nógrádi Cs. Kir. Megyehatóságnak

Balassagyarmaton

A Haditörvényszék, — amelyet a magyarországi Cs. Kir. Katonai és Polgari Kormány megbízott, hogy bíról vizsgálatot folytasson le a szökésben levő felség-sértő Rákóczy János bűnében vádolt losonci (körzeti) földbirtokos Madách Imre és ennek tisztartója, Bory István ellen, tisztelettel megkeresi a Tek. Cs. Kir. Megyehatóságot, hogy Rákóczy Sándor szécsénkei bírónak a pozsonyi Cs. Kir. Ker. Katonai Parancsnokság múlt év december 24-én kelt 345. elnöki számú leirata értelmében lefolytatott beható meghallgatásáról jelentést tegyen.

Amennyiben ez az eljárás még nem folytatott le, úgy sziveskedjék a Tek. Megyehatóság Rákóczy Sándornak, valamint a felsőbodonai bírónak, Hoicsy Miksának bíról és — amennyiben említésreméltó akadályozó körülmény nem forog fenn — eskü alatt tett meghallgatását lefolytatni a szóban lévő Rákóczy Jánosra vonatkozóan, és a felvett jegyzőkönyvet ide megküldeni.

Mivel Madách Imre és Bory István vádlottaknál lefolytatott házkutatás alkalmával előkerült Schmidtne, szül. Podhorszky Amália bárónő 1848. dec. 29-én Alsóterényben kelt igazolása, melyből bizonyosságot nyert, hogy Reiter Ignác nevezettnél mint szolga, hűségesen és becsületesen szolgált.

Mint hogy Rákóczy János éppen Reiter Ignác néven tartózkodott Madách Imrénél és Bory Istvánnál, a fenti igazolás a nevezett földbirtokos teljes leleplezését jelenti; Felkéretik ezért a Tek. Megyehatósági Hivatal, hogy az említett igazolás kiállítóját — amennyiben Alsóterény Nógrád megye területén fekszik és Schmidt Amália bárónő ott tartózkodik Reiter Ignác személyét és szolgálatát illetően bírólilag — eskü alatt — hallgassa meg, és annak vallomását e jelentés mellékleteként a Haditörvényszékhez terjessze fel.

Olvashatatlan aláírás
(hadbíró, őrnagy)

NmL., Nmf. 2306/1853. szám

Rákóczy János személyére vonatkozóan adatok találhatók azokban a levelekben, melyek Harsányi Zsoltnak a Madách életregényhez adatokat kérő, a Pesti Hírlap 1932. április 17-i számának mellékletében közzétett felhívására érkeztek.

Rákóczy Aladár — nyug. min. főig. Bp. II. Lánchíd u. 23. — írja:

Nagyapám Rákóczy János (Lánczi és Rákóczi Rákóczy János) született Rákóczon (Hont vm.) 1814-ben, meghalt ugyanott az ősi házában 1878-ban.

Karrierje a következő:

Pest—Filis és Solt törv. egyesült vármegyék másodjegyzőjévé választották 1842-ben. Megerősítették 1845-ben.

Elsőaljegyző 1848. január 7.

Leköszönt 1848. január 10.

Pénzügymin. oszt. tanácsnok 1848. jan. 15. (Kossuth vitte magával)

Belügymin. min. oszt. tanácsnok 1849. (Szemere Bertalan)

Igazolt honvédhuzár-őrnagy, kormánybiztos, végül a Honvédelmi Bizottmány tagja és titkára, s mint ilyen egész Világosig Kossuth mellett tett személyes szolgálatot. 1850-ben halálra ítéltetett, összes vagyona elkoboztatott, in effigie felakasztatott.

1861-ben Pest—Pilis—Solt törv. egy. vármegyék főjegyzője.

Schmerling jöttkor leköszönt ő is.

1861—1867-ig a Pesti Hazai Takarékpénztár főtitkára.

1867-ben újra főjegyző a vármegyénél. A fenyítő-törvényszék elnöke, 1869-ben a Duna—Pataji kerület orsz. gyűl. képviselője 1873-ig. — Nem kétséges milyen programmal! —

1874-ben megvakult, és vakon élt Rákóczon az ősi házában 1878-ig.

... Nagyapám a legfanatikusabb híve lett Kossuthnak; egyéniségének és politikájának. A mai Semmelweis — akkori Újvilág-utcai frontján egymás mellett volt a lakásuk, és a legszorosabb barátságban éltek.

... nagyapámnak Madách-al való ismeretsége és a végzetesen szomorú eset, mely miatt Madáchot fogságba vetették.

Iffjkorl jóbarátság, sőt Dubraviczky, Pongrácz, Libercsey révén távoli rokonl kötelék fűzte őket össze.

... Mikor nagyapám Világostól menekült, vett magának egy parasztkocsit, két parasztlóval és paraszti ruhát. Aradon keresztül hajtva felvette kocsiútra urnak Jókai Mórleczot, ki céltulatul odöngött az utcán. Egy egész orosz-lovashadosztályon keresztül vitte anélkül, hogy megkérdezték volna tőlük, kicsodák és hova mennek.

Igy mint kocsis és Ur hajtottak Békéscsabára, hol várta a jó öreg Móríczt Laborfalvi Róza. A Róza felült urnőnek és Nagypám vitte őket a Bükkbe, hol Jókai elbujt. (Lásd: Jókai: Önéletírás és Mikszáth: Jókai élete.) Innét tovább hajtott Rákócra. Pont az édesapja temetésére érkezett, kit szívszékhűdés ért, mégpedig azért, mert egy korponai ismerős azzal állított be Rákócra, hogy Nagypámát Világosnál agyonlőtték.

A temetésről feleségéhez és két fiához akart menni...

Pesten találkozott Madách-al, aki megrémülve Nagypám vakmerőségén, magával vitte Sztregovára. Itt — szakállát, bajuszát leberetválta — ráhuzzák a vadász ruhát és az erdőöri házban elhelyezték. Mindössze pár hónapig maradhatott, mert akadt egy jóra való, becsületes, izig vérig magyar gazdatiszt: Hojtsi Miksa, aki felfeltette, hogy a Rakovecz álvadász tulajdonképpen egy veszedelmes forradalmár...

Nagypám éjszaka kiugrott az ablakon a zsandárok elől és az erdőben elmenekült. Persze Madáchot elfogták és Pozsonyba vitték...

Hosszas viszontagságok után végre kijutott külföldre. 1860-ban jött haza. Mig azonban kijutott, volt mindenféle alkalmazásban: inas, kocsis, kanász és éjjeli őr különböző urt házaknál.

... Nagypám 1848/49-ben „a haza oltárára” mai érték szerint kb. 400 000 pengőt áldozott. Tehette, mert gazdag ember volt...

NmL., Bory—Maddch család iratai, Harsányi hagyatéka (H. Zs.-hoz írott levelek) 67—70. fol.

Balogh Károly pedig a következőket írja:

Madách Imre 1851-ben adott egy politikai bujdosónak, régi barátjának, Rákóczy Jánosnak paróczai birtoka erdészlakában menedéket. — lánci és rákóczi Rákóczy János (1814—1878) 1848-ban honvédelmi bizottmányi elnöki titoknok és Kossuth titkára, 1849-ben 13. huszárezredbeli őrnagy volt és felesége. Ruttkay Terézia útján rokonságban állt Kossuth Lajossal. 1851-ben a cs. kir. hadbíróság halálra, jószágai elkobzására ítélte. Később kegyelmet kapott. 1861-ben Pest vármegye főjegyzőjévé választja, 1869-ben pedig a dunapataji kerület képviselőjévé.

(dr. Tóth László egy. magántanár közlése.)

Madách élete végéig barátságot tartott fenn vele. A MNM-ban őrzött egy levele szerint 1864. augusztus 10-én egy kölcsönügyének elintézését bizza Rákóczyra.

— (Balogh K.: i. d. mű 57. l.) —

26.

A NOGRÁDI MEGYEHA-TÓSÁG JELENTÉSE A HADITÖRVÉNYSZÉKNEK RÁKÓCZY JÁNOS ÜGYÉBEN Balassagyarmat, 1853. április 20.

A Nógrádi Cs. Kir. Megyehatóságtól

2306. szám

Tekintetes Cs. Kir. Haditörvényszéknek

Pesten

A folyó év április 14-én kelt 854. számú nagybecsű leiratának végrehajtásaként — melynek értelmében az itteni Megyehatóság utasított, hogy a Tek. Cs. Kir. II. Katonai Ker. Parancsnokság múlt év december 24-én kelt 345. elnöki számú leiratában foglaltaknak megfelelően köteles haditörvényszéki vizsgálatot lefolytatni Madách és tiltattartója, Bory István ellen, továbbá részletesen kihallgatni a szécsénkei bírót, Rákóczy Sándort, valamint a felsőbodonyi bírót. Holcsev Miksát a szűkésben lévő Rákóczy János ügyében, végül megállapítani egy házkutatás során előkerült bizonyítványban szereplő Reiter Ignác kilétét, — van szerencsém

tisztelettel közölni, hogy Rákóczy Sándor szécsénkei bírónak az eskü alatt tett meghallgatását — (aki a szökésben lévő felségsértő közeli rokona) — valamint Hoicsy Miska eskü alatt tett meghallgatását a Tek. Cs. Kir. Haditörvényszék fent említett rendelkezéseinek megfelelően végrehajtottuk.

Ami a közölt bizonyítványt illeti, — melyet Schmidt Amália bárónő állított ki egy bizonyos Reiter Ignác részére — van szerencsém megjegyezni, hogy Alsó-terény Hont megyében van, — aholis a nevezett földbirtokosnő özvegyen él, — így a szükséges eljárásokat csak Hont megyében lehet lefolytatni; annyi mindenetre tudomásomra jutott, hogy a nevezett özvegy közelebbi kapcsolatban áll azzal a kéteshírű Kalocsa Antal nyugalmazott huszártiszttel, aki feleségével (szül. Etre) csinos birtokkal rendelkezik, és aki forradalmi mozgalmakban való részvétele miatt állítólag letartóztatásban is volt. Lehetséges ezért, hogy a kérdéses bizonyítványt esetleg ellopták valahonnan, hogy annak segítségével a honti Megyehatóságtól Rákóczi János részére esetleg a Reiter név alatt utlevelet lehessen szerezni, vagy pedig valaki ezt a Reiter Ignác névre kiállított bizonyítványt e bűnös célból megvásárolta; ami annál is inkább valószínű, mivel éppen Hont megye területén nagyszámú pásztozember él, közöttük a gyakran említett felségsértőnek közeli rokona, egy bizonyos Rákóczi György, akinek Alsóterény közelében van a lakása. Ezért nagyon valószínű, hogy egy Hont vármegye területén lefolytatandó nyomozás ez ügyre a kívánt fényt derítheti és további felvilágosításokat eredményezhet.

A megküldött bizonyítványt mellékelten visszaküldjük.

NmL., Nmf. 2306/1853. szám (német eredeti)

27.

A CS. KIR. II. POZSONYI KAT. PARANCSNOKSÁG UTASÍTTJA A MEGYEHATÓSÁGOT, (BALASSAGYARMATON) HOGY MADÁCH IMRET ÉS HINKÓ JÁNOST HELYEZZE RENDŐRI FELÜGYELET ALÁ

Pozsony, 1853. május 5.

A Cs. Kir. II. Kat. Parancsnokságtól
6977. szám

Tekintetes

Cs. Kir. Megyehatóságnak

B. Gyarmaton

A magas Katonai és Polgári Kormány folyó hó 2-án kelt 74399/3168 Pr. számú rendeletében közölte, hogy a pesti Cs. Kir. haditörvényszéknél Stark, alias Erős Mihállyal való bűnrészességgel vádolt és letartóztatásban vizsgálat alatt álló Nógrád megyei csesztvei földbirtokos Madách Imre és a losonci Hinkó János az említett haditörvényszék ajánlatára — mivel mindeddig a tényállás nincs megállapítva — a vizsgálat további tartamára szabadlábba helyeztetett és lakóhelyére bocsátatott vissza.

Ennélfogva utasítatik a Tek. Megyehatóság, hogy a nevezett személyeket helyezze felügyelet alá, és biztosítsa, hogy azok a vizsgálat befejezéséig tartózkodási helyüket a Ker. Parancsnokság engedélye nélkül ne hagyják el.

Készítsen továbbá mindkettőjük olyan nyilatkozatot, amely mult év december 19-én 12508 és 13243 számú rendeletünk 4. pontjában „B” minta alatt van előírva, és ezek a nyilatkozatok a szolgabírói hivatal láttamozásával a Ker. Parancsnoksághoz terjesztessenek fel.

Olvashatatlan aláírás

NmL., Nmf. 2912/1853. szám (német eredeti)

A nógrádi Megyehatóság utasítja a losonci kerületi főszolgabíróat a fentebb írt rendelkezések megvalósítására.

(Kézrel írt fogalmazvány a NmL., Nmf. 2912/1853. számú iratában)

Stark, alias Erős Mihályra vonatkozó adatokat lásd a már említett Harsányi hagyatékban (63–64. fol.); Hellebranth Pál a következőket írja: „Stark Mihály 45–49-ben honvéd hadnagy volt. 1849. május 1-én e ranggal nevezték ki az Annay-féle III. vadászszerephez, mely Erdélyben, Marosvásárhelyt alakult. Kinevezése csak később, a „Közlöny” július 16-i számában lett hivatalosan közzételve, Vadász osztályát 49 július hóban Szegedre rendelték az Asbóth Lajos alatt tartalék sereghez. Majd augusztus hó elején a Szegedre érkező Dembinszky hadseregéhez került, részt vett a temesvári csatában, s szolgált a déli sereg feloszlásáig.”

28.

SÜRGETÉS MADÁCH IMRE ÉS HINKÓ JÁNOS ÜGYEBEN

Pozsony, 1850. július 4.

A Cs. Kir. II. katonai körzetparancsnokságtól

Tisztelt Császári és Királyi Balassagyarmati Előljárásának

B. Gyarmath

Az itteni 1850. május 5-én kiadott rendelet értelmében megkövetelt magyarázatok a rendőri felügyelet alatt álló egyének. Madách Imre Cseszvérről és Hinkó János Losoncra eddig nem érkeztek be; az azonnali beküldését az említett magyarázatoknak a körzeti parancsnokság elvárja.

Olvashatatlan aláírás

NmL., NmF. 4462/1853. szám (német eredeti)

Hinkó János személyére vonatkozóan adatok találhatók a már említett Harsányi-hagyatékban, Hellebranth Pál ny. Heves megyei főjegyző Budapesten 1932. szeptember 18-án kelt levelében a következőket írja: „Hinkó János Losonc város tekintélyes birtokos polgára, hazafias vezérémbere, 1849-ben a város polgármestere volt.

1849. március 15-én hazafias ünnepélyt rendezett Losoncon, mely miatt a császári csapatok megszállták a várost. Ekkor érintkezésbe lépett a Losonc felé közelgő Beniczky Lajos őrnagy honvédseregével, s a híres március 24-i rajtaütéskor Beniczky oldalán harcolt az osztrákok ellen.

A szabadságharc után elfogták, utóbb kegyelmet kapva, szigorú rendőri felügyelet alá helyezték.

A Hadtörténeti Levéltárban őrzik a szabadságharc utáni rendőrségi iratokat, ezek közül az 1853-i Nógrád megyei internáltak nyilvántartásában szerepel Hinkó János is.

Ugyancsak 1932 szeptemberében Budapesten kelt aláírás nélküli levél újabb regényes momentumokkal gazdagítja a Hinkóról alkotott képet. Szerinte: „Hinkó János született 1819. Vasberényben. Apja egy odaváló jó módú, anyja Verőczy Katalin. Gyermekek voltak: János, József és Katalin. A leány nagyon szép volt és az ottani osztrák megbízott Korall Frigyes, — aki a környék parancsnoka volt, — akinek nagyon megtetszett Hinkó Katalin. Egy alkalommal magához hívta, magának megszerezte erőszakkal. Hinkó elment Korall Frigyeshez elégtételt venni, kelt lakásán megtalálva majdnem agyonvert. De a zafra előjöttek és Hinkót letartóztatták, vagyis elfogták. Majd Bécsbe szállították. Onnan többet nem tért vissza. Ezen a család elszomorodva, János is, kit szintén kerestek, hogy őt is elvigyék. Így felkerült Pestre egy ottlévő rokonához. Két évig volt ott. Egy alkalommal megismerkedett Madáchsal, akinek elpanaszolta élete történetét, hogy neki saját házában bujdosóvá kell lennie. Egymással többször találkoztak, és nem egyszer Madách vendége volt. Egy alkalommal hallották, hogy Kossuth titkárfát ki akarják végezni, — amit előbb tudtak meg, mint az elítélt. — Hinkóban felébredt a fájdalom; felkereste az elítéltet és áldruhában megszöktette. — akit az osztrákok már régen figyeltek és várták az elfogatási parancsot. — Madách vitte el őt. Ott éltek mind a hárman. Majd az egyik alkalmazott jó pénz-

zért elárulta őket... Mind a hárman el lettek fogva. Maddach egy idő múlva kiszabadult, amit többen kértek. Az osztrákok, amikor rájöttek, hogy Hinkó annak a testvére, akit Korall Friggyessel kapcsolatban Bécsbe hurcoltak, őt is lefejezték. Budapest, 1932. szeptember"

NmL., Bory—Maddach c. iratát Harsányi hagyaték 63—64., III, 113. fol.

29.

MADÁCH IMRE ÉS MADÁCH KÁROLY FEGYVERTARTÁSI ENGEDÉLYT
KÉRNEK

Alsósztregova, 1851. június 29.

Tekintetes Cs. Kír. Kat. Parancsnokság!

Erdészeink és pásztoraink, akik erdőségek között lévő legelőkön tartózkodnak, valamint erdő- és mezőreink anyánk Majthényi Anna, id. Madách Imre Cs. Kír. Kamarás özvegye útján a Cs. Kír. Kormányhivatalhoz még a múlt év június havában fegyverengedély elnyerése iránti kérelmet nyújtottak be. Ezt a kérelmet a Cs. Kír. Ker. Kat. Parancsnokságnak küldték meg és bár kérelmünket folyó év február havában ismételten benyújtottuk, az mindeddig nem nyert elintéztést. Miután azonban egy az anyákkal véghez vitt birtokmegosztás következtében a Nógrád megye területén fekvő birtokok a mi tulajdonunkba mentek át és ezzel együtt a fentiekben említett erdőőrök is a mi szolgálatunkban maradtak, továbbá mivel birtokaink többnyire hegyek és erdők között terülnek el, ahol a farkasok olyan gyakran előfordulnak, hogy a nyílt mezőkön, majd később az erdőkben még fegyveres alkalmazottak mellett sem lehet legeltetni anélkül, hogy ne kellene tartania a vadállatok zaklatásától:

Következésképpen kérjük alázatosan, hogy a feltüntetett erdőreink és pásztoraink részére szükséges fegyverengedélyeket kegyesen kiadni szíveskedjék, annál is inkább, mivel szomszédságunkban élő uraságok — mint gr. Zichy, gr. De La Motte, gr. Kálnoki, br. Balassa és Pongrácz — a személyzetük részére már hosszú idő óta el vannak látva fegyverengedéllyel és ennek következtében az ő nyájukban egyáltalán semmi kár nem esett, amelynek mi annál inkább ki vagyunk téve. Abban az esetben, amennyiben a fegyverengedély kiadása ezuttal is megtagadtatik, alázattal kérjük, hogy szíveskedjék minket e kérelem megtagadásának indokairól tudósítani, hogy így a szükséges nyilatkozatok és felvilágosítások segítségével az esetleg felmerülő akadályokat elháríthassuk.

Kérésünk megújításával

Sztregován, 1851. június 29-én

a Cs. Kír. Ker. Kat. Parancsnokság
alázatos szolgál:
Madách Imre és Károly

Függelék: Jegyzéke azon szegődményeseknek, akiknek a nevére a fegyverengedély kiállítását kérjük:

1. Molnár János	erdőmester	1 fegyver	Sztregován
2. Vigh József	erdőkerülő	"	"
3. Kis Károly	vadász	"	"
4. Novák Márton	erdőkerülő	"	Parócza
5. Blassó Mihály	"	"	Kisfalu
6. Huszár György			
7. Furák György			
8. Huszár János			
9. Molnár János	pásztorok és erdőőrök	1 fegyverre.	

NmL., NmJ. 3715/1851. szám (német eredeti)

**A MEGYEHA TÓ S Á G M A D Á C H I M R E É S K Á R O L Y B I R T O K A I N K É T
S Z E M É L Y S Z Á M Á R A B I Z T O S Í T J A A F E G Y V E R H A S Z N Á L A T O T**

Balassagyarmat, 1851. augusztus 28.

Cs. Kir. Megyehatóságtól
3715. szám

Tekintetes

Cs. Kir. Kat. Ker. Parancsnokság

Pozsony

Madách Imre és Károly testvérek itteni megyebeli földbirtokosok azzal a ké-
réssel fordultak hivatalunkhoz, hogy a fegyverengedély elnyeréséért beadott ké-
relmüket a Tek. Cs. Kir. Kat. Ker. Parancsnoksághoz felterjesszük. Miután azon-
ban a kérelem kilenc személyt tartalmaz, akik számára fegyverengedély kiadá-
sát kéri, az illetékes Cs. Kir. Ker. Biztos oly nyilatkozatot kér, amely a kiadan-
dó engedélyek számának tényleges szükségességét támasztja alá. Így a fenti
hivatal folyó hó 16-án 1094. szám alatt kelt rendelkezésére jelentjük, hogy azok-
nak száma, akiknek ténylegesen szükségük van fegyverhasználatra, mindössze
kettő, mégpedig Molnár János erdőmester és Blassó Mihály erdőkerülő. Ennek
megfelelően van szerencsém az említett kérelmet a Tek. Cs. Kir. Kat. Parancs-
nokságnak azzal megküldeni, hogy a fegyverengedélyeket a Ker. Biztosság által
kijelölt fentnevezett két egyén számára sziveskedjék kiadni.

NmL., Nmf. 3715/1851. szám (német eredeti)

A Kerületi Közigazgatási Főszolgabíró véleménye szerint az öt erdésznek kel-
lene a fegyverhasználatot biztosítani.

(NmL., Nmf. 3715/1851. szám)

**MADÁCH IMRE KÉRELME A MEGYEI KORMÁNYBIZTOSHOZ; — AZ
ALSÓSZTREGOVAI ÉS KISFALUSI KOCSMÁT ÉS
MÉSZÁRSZÉKET HASZONBÉRBE KÍVÁNJA ADNI —**

Alsószeregova, 1851. július 4.

Méltóságos Gróf Pongrácz Arnold Nógrád megyei

Cs. Kir. Kormány Biztos Urhoz intézett folyamodása

Madách Imrének, melyben

az Alsó Sztregovai és Kisfalusi kocsmának és mészárszéknek f. 1851-ik
évi Szeptember 1-én. A. Sztregován a Tisztartói lakban tartandó Árverés
utáni 1852 évi Január 1-től kezdve három egymás után következő évekre
való haszonbérbe adását Megye szerte hirteltetni kéri alásan.

Méltóságos Gróf és Megyei Kormány Biztos Ur!

Az Alsó Sztregovai és Kisfalusi kocsmát és Mészárszékét, 1852-ik évi Január
1-ső napjától 3 egymás után következő évekre többet ígérés mellett haszonbérbe
adni kívánván- ez érdekében. A. Sztregován a tisztartói lakban f. 1851-ik évi
Szeptember hó 1-én végbe viendő Árvereztetést — midőn mind a 8. kerületi Köz
igazgatási Fő Bíró Urak Általi Megye szerte való Közhírré tételét eszközöltetni
kérném alásan — tisztelettel maradtam.

Kelt A. Sztregován Julius 4-én 1851.

Méltóságos Gróf Megyei Kormány Biztos Urnak

alázatos szolgálja

Madách Imre fent írt

királyi jogok tulajdonosa

NmL., Nmf. 3845/1851. szám

A füleki kerületi Közig. Főszolgabíró, Boross Miksa jelenti, hogy a felhívásnak
eleget tett, s a kerületében 5 felé kibocsájtott 83. számú körlevélben hívta a
vállalkozni kívánókat az árverés színhelyére. (NmL., Nmf. 3845/1851. szám)

A haszonbérbeadás tényéről tudósít Komáromy Imre főszolgabíró is (Közszégi
hirtetőkönyv, Patvarc, 1836—1852., 109/1851. számú bejegyzésében)

MADÁCH IMRE ÖZVEGYÉNEK KÁRTALANÍTÁS IRANTI KÉRELME

Balassagyarmat, 1852. október 15.

5955. szám

Gróf Attemsnek

Majthényi Annának, Madách Imre Cs. Kir. Kamarás özvegyének Alsó Sztregova, Csesztve, Kis Libercse, Kis Falu, Parócza, Priboj, Tót Hartyán és Borosznok földbirtokos asszonyának itt következő 1851—52. évre vonatkozó urbéri kártalanítási előlegkérelmével kapcsolatban van szeremcsém az Alsó Sztregova, Csesztve és Riba községekbeni Adókötelezettségről és lerovásról szóló bizonyítványokat azzal az alázatos megjegyzéssel felterjeszteni, hogy mivel a többi helységben allodiaturával nem rendelkezik, közvetlen adóval nem volt megterhelve; Az urbériséggel kapcsolatos akták 1851-ben 1078. sz. alatt méltóságodhoz a hivatalos elintézés végett legalázatosabban terjesztettek fel.

Kegyes engedélyezés esetén a kérelmező kéri, hogy a számára juttatandó előleg az itteni Cs. Kir. Adópénztárhoz utaltassék ki.

NmL., Nmf. 5955/1852. (német eredeti)

Gr. Attems a Pozsonyi Helytartósági Osztály vezetője volt.

Forgách, a Cs. Kir. Ker. Biztos jelenti, hogy Majthényi Annának az igényelt adófizetésről szóló bizonyítványa felterjesztetett a Cs. Kir. Megyei Főnökségnek.

ÖZV. MADÁCHNÉ MAJTHÉNYI ANNA URBÉRI KÁRTALANÍTÁSI ÜGYE

Alsósztrégova, 1853. január 26.

Sztregovai Járási Fősbíró Urtól:

Kerületi Főispán Ur Ő Mlga f. hó 16-án 21682. sz. alatt költ értesítvénye értelmében az Urbéri Kártalanítási Bizottmány özvegy Madách, született Majthényi Anna Asszonyság részére, Borosznok, Parócza, Kisfalu, Priboj, Tót Hartyán, Csesztve, Kis Libercse, Alsó Sztregova és Riba helységeiben vesztett urbériségei fejében, harmadszori kártalanítási előleg-kép 864 f. 22 1/2 xroat p. p. megítélt, mely összeg a M. Cs. K. B. Pénzügy Igazgatóságának múlt hó 16-án 65670/4270 sz. alatt kelt Bizonyítványa szerint a Bgyarmati Cs. K. Adó-Gyűjtő Pénztárnál már fizetésre utalványozva van.

Mi felől fent nevezett Asszonyság azonnali tudatosítása végett Mlgod ezennel értesítettik.

NmL., Nmf. 514/b/1853. szám

JELENTÉS ÖZV. MADÁCHNÉ MAJTHÉNYI ANNA URBÉRI
KÁRTALANÍTÁSÁRÓL

Ipolyság, 1853. február 3.

Honth Megyei Cs. Kir. Főnöktől

Nógrád Megyei Cs. Kir. Főnök Ur Ő Méltóságának

Folyó évi Január 16-tól Helytartósági Osztály főnök Ur Ő Méltósága 21682-1k sz. bocsátványával tudatja: miszerint az Urbéri kárpótlási bizottmány özvegy Madách született Majthényi Anna Asszonyságnak Nagy Csalomlán vesztett 4 1/2 házhely, és 1 zsellérségért a 3-ik urbéri előlegezést 70 pftokat oda ítült, mely előlegezés a Balasa Gyarmathi Cs. Kir. pénzbeszedő hivatalnál már is utalványozva van.

Ezt azon hivatalos kéréssel szerencsétlenül Múltóságoddal közleni, miszerint ezen utalványozásról az illető Asszonyságot értesítenni sziveskedjék.

Kelt, Ipoly Ságón Február 3-a 1853.

Cs. Kir. Főnök Ur megbízatásából:

Missura Jenő
titoknok

NmL., Nmf. 905/1853. szám

A járási főszolgabíró tudósít a kártalanítás megtörténtéről (NmL., Nmf. 905/1853. szám)

35.

ÖZV. MADÁCH IMRENE „KÖVETÉLESE” A BALASSAGYARMATI
MADÁCH-FELE SZOBA ÜGYEBEN
Alsósztrégova, 1852. május 30.

Múltóságos Óvári és Szent Miklósi Gróf Pongrácz Arnold Urhoz Nógrád megye Főnökéhez intézett Nyilatkozata

Madách Imre Özvegyének, született Majthényi Anna Asszonynak, melyben Nógrád megye Bgyarmathi Megyeházában lévő, s boldogult férjével Madách Imre Urral a Megyétől közösen megszerzett, s megvett Madách-féle szoba iránti követelését adja elő.

Előterjeszti Ifj. Bende István ügyvéd, lakik Nagykürtösön

Múltóságos Gróf s Megyei Főnök Ur!

Alsó Sztrégovai Kerületi Biztos Múltóságos Gróf Forgách Jenő Ur által felszólítván az iránt: — hogy Nógrád megye Bgyarmathi Megye házbán lévő szobám iránti számolásomat s követelésemet — a Magos Kormány által eszközözendő kifizetésem tekintetéből terjesszem elő s illetőleg adjam be. Ezennel van szerencsém előadni. —

A Bgyarmati Megye házbán lévő Madách féle szobát, boldogult férjem Madách Imre volt Cs. Kir. Kamarás Urral, Nógrád Megyétől, a Bgyarmathi Megyeház építése alkalmával 700 pengő fton, ezüst pénzben, minden forintba három jó értékű ezüst huszast számítván, szereztem és megvettem. — Miután azonban jelenleg — mind az anyag, mind pedig maga a munkás s mester ember sokkal drágább. S miután Bgyarmathon a szállások már is drágábbak a Pest városi Fő utcai szállásoknál. —

S miután a nevezett szobáért 1848-ik év előtt akármikor 900 sőt 1000 ezüst forintot is annyiszor mennyiszor kaphattam volna. — S miután jelenleg a fekvő vagyon a papiros pénz s bankjegyekkel kellő arányban nincsen — mit az ércz pénz árszólja s az anyagok és készítmények szerfeletti drágasága eléggé igazolják. — Ennél fogva nevezett szobám árát ezennel 800 pengő ezüst forintokban határozom oly formán — hogy nevezett szobámhoz való tulajdonosi jogomról csak 800 pengő ezüst forintok kifizetése mellett fogok lemondani. —

Ki egyéb iránt ebbeli nyilatkozatom mellett tisztelettel maradtam.

Kelt Alsó Sztrégován május 30-án 1852.

M. Gróf s Megyei Főnök Urnak

alázatos szolgálója
Madách Imre özvegye
született Majthényi Anna

NmL., Nmf. 2312/1853. szám

BIZONYSÁGLEVÉL MADÁCH IMRE ÉS MADÁCH KÁROLY RÉSZÉRE
Gács, 1860. március 2.

Ad 1637. pol.

13. Augusztus 1858.

Másod példány: Telekkönyvi ügyben

Gács ker. cs. kir. bírói hivataltól

Bizonyítvány

Gács ker. cs. kir. sz. bírói Hivatal részéről hivatalosan bizonyítottatik, miszerint néhai Méltóságos Alsó Sztregoval és Keletsényi Madách Imre cs. kir. aranykultsos Ur után származott Madách Imre és Madách Károly Urak örökösödés útján öröklött Gács sz. bírói kerületben létező helységekben, nevezetesen Alsó Sztregova, Kisfalu, Kis Libertse, Tót Hartyán, Parócza, Priboj, Borosznok, nem különben Bgyarmati kerületben lévő Csesztve és Riba helységekben is. Szóval minden e Megyében fekvő birtokjukban nevezett helységek felett az url jog, és bíróság gyakorlatában voltak egész 1848. évig, mivégből azért is bizonyítottatik az egész kiterjedésre, mivel hogy azok Alsó Sztregováról mint az Uradalom Szék-helyéről az e részbeni ügyek kormányoztattak és igazgattak.

Mírül is kiadatik jelen bizonyiságlevél.

Gács Martius 2-án 1860.

Cs. Kir. szolgabíró

NmL., NmJ. 1225/1860. szám

37.

MADÁCH IMRÉT A TÖRVÉNYSZEKI BÍRÁK SORÁBA VALASZTJÁK
Terbeléd, 1861. január 22.

Körlevél

... A körleveleket illetőleg, egyszer s mindenkorra rendeltetik: 1-ször, 2-szor, 3-ór 4-er, 5-ör: Az 1861-ik évi Január 10. s következő Napjain Bgyarmaton tartatott Bizottmányi Közgyűlésben megválasztott törvényszéki bírák névsora köz tudomás végett köröztetik.

... Madách Imre ...

Benyiczky Gyula
fő. sz. bíró

NmL., Községi hirdetőkönyv, (Liber Currentalium) Salgótarján 1840—1869.

38.

MADÁCH IMRE MEGHAGYÁSA A TÖRVÉNYSZEKI BÍRÁK SORAIBAN
Terbeléd, 1861. április 6.

Körlevél

Az időközli fenyítő törvényszék megtartására, valamint az április 22-i törvényszékre a február 11-i Bizottmányi Közgyűlésben választott törvényszéki Bírák meghagyassanak, — jelesül: Balogh Antal, Beke Gábor, Bekény János, Dienes Samu, Fráter Pál, Friedeczky Lajos, Hanzély Ferenc, Horváth Elek, Huszár Károly, Károlyi János, Madách Imre, Muzslay Sándor, Niczky Pál, Plachy Zsigmond, Plachi Tamás, Pokornyi Gusztáv, Pongrácz Tivadar, Prónay Imre Ebeczky Ferenc, Ottlik Ákos, Repeczky Ferenc, Sóki Andor, Sóki Gábor, Sréter Horác, stb. Megválasztható tagokká következők választattak: ... Madách Károly ...

Benyiczky Gyula
fősz. bíró

NmL., Községi hirdetőkönyv (Liber Currentalium) Salgótarján 1840—1869.

A Nógrád megye Bizottmányi gyűlésének jegyzőkönyve Balassagyarmat, 1861. augusztus 23-i, 1464/1861. számú bejegyzése szerint Madách Imrét a következő gyűlésig a törvényszéki bírák soraiba választják továbbra is.

A SZÖVEGBEN TALÁLHATÓ RÖVIDÍTÉSEK

Cs. kir., cs. k.	= Császári királyi
ít., fr.	= forint
főbizt., fbizt., fbiz.	= főbiztos
Fő sz. bíró, fszbíró, Fősz. bíró	= főszolgabíró
Httó Tanács	= Helytartó Tanács
jbeli	= járásbeli
jkve	= jegyzőkönyve
K	= Karok
Kat. ker.	= katonai kerületi
K. H. Tanács	= Királyi Helytartó Tanács
mk	= maga keze, sk.
Mgos, mlgos	= méltóságos
Mlga	= Méltósága
Ns	= Nemes
NMLgu	= Nagyméltóságú
pfrt, pf	= pengő forint
pp	= pengő pénz
Rh. forint	= Rajnai forint
R.	= Rendek
r. t.	= rendezett tanácsú
rszti	= rend szerinti
sz. kir.	= szabad királyi
sz. a.	= szám alatt
szbíró	= szolgabíró
Tbíró	= táblabíró
Ttes, Tettes	= tekintetes
T. N. Vármegye	= Tekintetes Nemes Vármegye
Th. biz.	= törvényhatósági bizottság
u. m.	= úgy mint
vgye	= vármegye
vgre	= végzésre
xr	= krajcár

A DOKUMENTUMOKAT VALOGATTA: LEBLANC ZSOLTNÉ

Madách Imre közéleti tevékenysége Nógrád megyében

Madách Imre halhatatlan műve, *Az ember tragédiája* nem csak drámairodalmunk klasszikus remekműve, hanem az egész emberiség nevében szóló, mindmáig friss és újat adó alkotás. E remekmű túlélte korát, mert a küzdelem, a harc eszméje hatja át és ez az eszme sugárzik belőle napjainkig. Az irodalomtörténészek, a Madách-kritikusok meg-egyeznek abban, hogy *Az ember tragédiáját*, Madách munkásságát a múltban azok tudták leginkább megérteni, akik a XIX. század magyar társadalmi viszonyait ismerték. Madách munkássága nem szakítható ki a XIX. század magyar társadalma és Madách élete összefüggéséből. A nemzetit megőrző, azon mégis túlhaladó életműve, egész irodalmi tevékenysége csak a társadalmi-, politikai háttér ismeretével érthető meg.

Madách Imre a kortársak tudatában úgy élt, mint aki rendíthetetlenül hű maradt Világos után is a forradalom, a szabadságharc eszméihez. Rövid tanulmányunkban a megyei politikus Madáchot szeretnénk kissé közelebről megismertetni. Politikai tevékenységét három időszakban vizsgáljuk: a reformkorban; a forradalom és a szabadságharc időszakában; valamint az 1861-es országgyűlés idején. Mindháromban nemcsak a magyar társadalom nagy problémáit megértő, hanem eszméiért kiállni tudó bátor, tevékeny, a mindennapi politikai harcokban is résztvevő embert ismerünk meg.

Alaposabban vizsgáljuk Madách Imre Nógrád megyei főbiztosnak az 1848—49-es forradalom és szabadságharc alatti működését. E kérdéssel — a Madách életével, munkásságával foglalkozó irodalomtörténészek, kritikusok — csak kevésbé foglalkoztak. Krizsán László „Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez” című válogatásban mutatott rá először Madáchnak ebben az időszakban folytatott tevékenységére. Tanulmányunkban igyekszünk képet adni a megye szabadságharc alatti helyzetéről és ebbe ágyazva próbáljuk még előbbé tenni a költő politikai munkásságát.

Tanulmányunk kizárólag a megyei politikai életben való részvétel bemutatására szorítkozik. Célunk az, hogy a halhatatlan költő születésének 150. évfordulóján megyénk lakossága a politikus Madáchot is lássa — a költő mellett.

Madách Imre közéleti tevékenységének meghatározásában, eszme- és gondolatvilága formálásában szerepet kapott a szülői ház és annak tradíciói. A Madáchok Nógrád megye legősibb nemesi családjai közé tartoztak. Már II. Endre idejében említés történik a család egyik ősről, Radun ispánról, akinek azonban még Zólyomban voltak birtokai. IV. Béla idejében a tatárok ellen küzdő seregben találjuk Radun ispánt. Utódai közül kiemelkedett a III. Endre király oldalán küzdő Madách Pál. Egy sztrigovai Madách-ős, László küzdött a későbbiekben Mátyás seregében, egy másik, Péter a török elleni harcokban tűnt ki, majd török rabságba is került. A Habsburgok elleni függetlenségi harcokban is résztvettek. A XVII. sz. végén Madách Péter Thököly hívenként kiemelkedő haditényt hajtott végre Kassa elfoglalásával.¹

A család századokon át nemcsak katonákat adott, hanem megyei politikusokat is. A XVI. és XVII. században a végvárok megerősítéséről szóló rendelkezésekben több utalás történt a családból származó szolgabírákra. 1636-ban említés történik sztrigovai *Madách Gáspár* Nógrád megyei alispánról. Nemesi bizonyáglevelük is tanúsítja, hogy a család tagjai „régí századokra visszanyúlóan alispáni, megyei jegyzői, országgyűlési követi” tisztséget viseltek.² A magyar középnemesség soraiban ott találjuk a Madáchokat is a törökkel, a Habsburgokkal folytatott katonai, politikai harcok Nógrád megyei vezetői között. A költő dédapja, János, ki a Zrínyiekkel is rokonságban volt, irodalmi tevékenységével, magyar, latin, szlovák nyelvű verseivel hívta fel magára a figyelmet, továbbá azzal, hogy javai jó részét az evangélikus egyház támogatására fordította. Halála után a költő nagyapjának, Sándornak — kit Migazzi váci püspök neveltetett és aki rekatolizált is — kellett a teljesen elzálogosított birtokot visszaváltani. 1781-től a birtoknak a Révaiaktól való visszaváltásától számítható a Madách család újbóli gazdasági megerősödése, és ezzel párhuzamosan a megyei közélet rangjának növekedése. A nagyapja *Madách Sándor* a megye tisztiügyésze nemcsak kiváló ügyvéd, hanem szabadgondolkodó, s tagja szabadkőműves páholyoknak. Ez részben magyarázza is, hogy vállalta a Martinovics-perben 16 magyar jakobinus védelmét. Nevéhez fűződik a sztrigovai új kastély építése, mellyel kifelé is reprezentálta a család rangjának megerősödését. Az általa alapított könyvtár, levéltár pedig a tudomány iránti szeretetét és érdeklődését bizonyítja.³

A költő apja, *Madách Imre* már császári és királyi kamarás címet kapott, mely természetesen nemcsak egyéni érdemeit fejezte ki, hanem a család emelkedésének fokmérője is volt. Egyébként *Madách Imrét*, a költő apját a család nagy birtokszerzőjének lehet tekinteni. Házassága *Majthényi Annával* jelentős mértékben megnövelte a Madách-birtokokat, melyek nagysága mintegy 6000 magyar holdra volt tehető. A megye nagybirtokos arisztokratái, a Forgáchok, a Zichyek, a Balassák, a Coburgok, az Eszterházyak mögött, mint a legtekintélyesebb közép-nemesi családot tartották már számon őket. Madách Imre apja nemcsak birtokszerző, hanem jó gazda is volt. Felismerve a XIX. század eleji gazdasági konjunktúra előnyeit, mindent meg tett gazdasága korszerűsítésére. Ő létesítette a nagybirtokot behálózó majorságok rendszerét. Új gazdasági ágakat honosított meg a növénytermelés területén, fejleszt-

tette a nagy haszonnal kecsegtető juhászatot, halastavat ásatott, tipikus képviselője volt az új iránt fogékony, majorságából maximális haszonra törekvő birtokosnak.

A Nógrád megyei *Alsó-Sztregova, Kisfalu, Kislibercse, Tóthartyán, Paróca, Priboly, Borosznok, Csesztve, Riba* helységekben fekvő Madách birtokok igazgatása természetszerűen csak a jól megszervezett majorságok révén válhatott gazdaságossá. E majorságok kiépítése azonban együtt járt az úrbéri jobbágyságok kezében lévő telkek megszerzésére irányuló törekvéssel, úrbéri telkeknek, irtványföldeknek, üres telkeknek a majorsághoz való csatolásával, az igaerővel nem rendelkező úrbéri jobbágyságok úrbériségének megszüntetésével, stb.⁴ A felfelé törekvő birtokos család igyekezett a birtokállományt nemcsak házasság révén, hanem elzálogosításra kerülő nemesi birtokokkal is növelni. A kislibercsei majorsági házhely és malom, a fábiánfalvi pusztarész, a parócai zálogok később hosszú, és már nem is a szerzőket, hanem a költőt terhelő birtokperekhöz vezette az ötvenes években. A jobbágypanaszok pedig arról győzhetnek meg bennünket, hogy Madách Imre apja, édesanyja és a család hűséges tisztartója, *Borj* mindent megtettek a jobbágy robotmunkán alapuló feudális gazdaságuk felvirágoztatása érdekében.⁵

Madách Imre, a kamarás miben sem különbözött tehát osztályostársaitól. Rangjának megfelelően nyílt házat tartott. A sztregovai kicsinosított régi udvarház a XIX. század elején a megye társasági életének egyik központja volt. A megye jónevű középneemesei mellett a megyei arisztokrácia is otthonos volt a vidám, zajos sztregovai életben. A ház rangját nemcsak a főnemesi kastélyokra jellemző külső, de az azokkal vetélkedő nagystílus, személyzetet tartó belső házvezetés is biztosította.⁶

Mi sem természetesebb, hogy az 1823. január 21-én születő Madách Imrének nem a költői halhatatlanságot, hanem a megyei és esetleg az országos politikai életben való aktív részvételt, a családi tradíciók továbbvitelét, a család súlyának, rangjának további növelését szánták osztályrészlül. Ezt bizonyítja a neveltetése is. Öccseivel, Sándorral és Pállal együtt nevelő hofmester felügyelete mellett a leggondosabb nevelésben részesült. Az eredmény nem is maradt el. A szülői házban és környezetben elsajátított magyar, szlovák nyelv mellett szinte gyermekként tökéletesen megtanult németül és franciául, további tanulmányai során latinul, és egy kissé görögül, angolul is. Nemcsak szerette a zenét, hanem művelte is. Akvarelljei, rajzai művészi tehetségről tanúskodnak. Nevelésének gondossága és saját szorgalma, tehetsége eredményeként a váci piarista gimnáziumban, ahol középiskolai tanulmányait magánúton végezte, végig eminens volt.

Apja 1834-ben bekövetkezett halála sem okozott törést Madách és testvérei gondos neveltetésében. Édesanyjuk, *Majthényi Anna*, aki a szigort a puritanizmussal, a szeretetet a céltudatossággal ötvözte egybe egyéniségében, a ránehezedő kötelességérzet súlyával is terhelve, szinte a végletekig kiszámítottan gondoskodott fiainak a rangjukhoz illő neveltetéséről.

Középiskolái elvégzése után mindennek birtokában volt ahhoz, hogy művelt, sokoldalú emberré váljon. Azt, hogy Madách Imre előtt is a politikai pálya látszott elérhetőnek és méltónak, bizonyítja az is, hogy 16 éves korában megkezdett egyetemi tanulmányait a jogtudományok területén folytatja. Pesten, a Széna téren — az arisztokratákhoz hasonlóan — külön lakást tartottak fenn, ahol inas, nevelő, gazdaasszony gondoskodott arról, hogy a három Madách fiú zavartalanul folytathassa tanulmányait.⁷

Pest a harmincas évek végén egyre inkább az ország szellemi, politikai életének központjává lett. A reformkor nagyjai találkoztak itt egymással, termékenyítette meg a szellemi életet, melyet a liberalizmus friss levegője hatott át. Mindez hatással volt az itt tanuló Madáchra, segítette irodalmi, művészeti érdeklődésének kibontakozását, és politikai-világnézeti állásfoglalásának kialakulását. Ez utóbbiban nagy segítségére volt az egyetem is, ahol olyan professzorok tanították, mint *Virozsil Antal*, *Horváth István*, akik nemcsak a reformkor, hanem a magyar pedagógia történetébe is beírták nevüket. Baráti köre is formálta egyéniségét. E körhöz elsősorban fiatal liberális arisztokraták és nagyvonalú középbirtokosok tartoztak, mint Lónyai Menyhért, a későbbi magyar miniszterelnök; gróf Andrássy Gyula, a kiegyezés utáni korszak első miniszterelnöke, majd a monarchia külügyminisztere: gróf Andrássy Manó, a magyar vaskohászat és acélipar egyik megteremtője. E fiatal arisztokratákból álló társaság ekkor még Madáchcsal együtt lelkesen rokonszenvezett a kor nagy eszméjével, a liberalizmussal. A kör tagjait nemcsak a barátság szálai fűzték egymáshoz, hanem összekötötte őket műveltségük és politikai állásfoglalásuk is. A pesti egyetemi évek a látókör kiszélesedésének, a kor nagy eszméi befogadásának termékeny évei voltak. 1841-ben egyetemi tanulmányait ugyanúgy kiváló eredménnyel fejezte be, mint a középiskolaiakat. 1842 őszén ügyvédi vizsgáját is letette.

Osztályának hagyományai szerint közéleti tevékenységet a megyében kezdte meg.

A 18 éves Madách Imre 1841-ben Nógrád megye másodalispánja mellé, mint patvarista beköltözött a balassagyarmati megyeházára.

A megyei politikai pályára lépő Madáchot már ekkor pályatársai fölé emelte átlagon felüli műveltsége, irodalmi érdeklődése, és elhivatottság-érzete. Ha a pályakezdés előtti korszakot abból a szempontból vizsgáljuk, hogy a politikus Madách kialakításában milyen tényezők játszottak elsőrendű szerepet, a következőkre kell rámutatni.

A felvilágosodás és a nagy francia forradalom szülte liberalizmusnak lelkes tisztelője és rajongója. Azokban a szabadságjogokban, melyeket az egyéni, a társadalmi és a politikai szabadságjogokban lehet összegezni nemcsak a magyar élet megváltoztatásának, hanem az emberiség megváltásának zálogát látta. Nemcsak szólamyszerűen hitt az ész és szabadság győzelmében, hanem magát is ahhoz a csoporthoz tartozónak vallotta, melynek kötelessége harcba indulni ezeknek az eszméknek dala juttatásáért, a feudális Magyarország megdöntésén keresztül egy új, polgári Magyarország megteremtéséért. E nemes eszmékről, melyek a 18 éves ifjút áthatották, tesz tanúbizonyságot az a beszéde, melyet

társai megbízásából — Virozsil professzoruk búcsúztatásakor ő mondott el. „Te az emberiséget állítád elénkbe egész szentségében, s embertársaink jogában önnön jogainkat tanítád tisztelni... Elvet adtál, melyekkel az élet nem lehet céltalan bolyongás egy pályán, melyben a pór eltiporja pályatársait, de törekvés egy kitűzött szent cél után, mely mindnyájunkat egyesít, mely túl van a világ badarságainál, „E szent célokat: „a testvériekké vált nemzetekben”, az előítételek szétzúzásában, az ártatlanul elítéltek melletti kiállásban (utalás Kossuth, Lovassy országgyűlési ifjak perére) határozta meg.⁸

Madách mint történelmi család sarja évszázados tradíciók örököseként nemcsak lelkesedett a liberalizmus eszméiért, hanem tudatában volt annak a felelősségnek is, mely rá a magyar uralkodó osztály törvényt hozó és alkalmazó, birtokkal rendelkező tagjára e nagy társadalmi átalakulásban hárul. Ez az egyéni felelősségtudat, a tömegeken felül-emelkedő hős felelőssége nemcsak irodalmi alkotásaiban, drámaiban nyert megfogalmazást, de szerepet játszott abban a politikai tevékenységben is, melyet későbbiekben a megyei, illetve az országos politikai életben vállalt.

A harmadik olyan tényező, mely egy életre szóló útravalót adott a fiatal politikusnak, a nőgrádi és ezen keresztül a magyar jobbágyok életközeli szemlélete. Sztregován szinte „patriarchális” közösségben éltek együtt jobbágyaikkal.

Szeme előtt zajlott le jobbágyainak, zselléreinek, cselédeinek, szolgálinak sívár, örömtelen élete. Láta a robotoló, a dézsmát fizető, adózó jobbágy keserű arcát, a zsellérek mezítlenségét, az egész nép ijesztő tudatlanságát, műveletlenségét, a primitíven egyszerű, szinte állatközelbeli életét. Nyilván tudta, és belül mardosón érezte, hogy mindezért osztálya és ő is felelős. A sztregovai jobbágyok mint rabszolgák nemcsak a Tragédia egyiptomi színében kiáltják világgá, a „milliók egy miatt” vádját, hanem Madách lelkében is. A nép tudatlansága, műveletlensége, politikai iskolázatlansága következtében fel se vetődött benne, hogy abban keresse azt az erőt, mely a problémák megoldásában segít. Távol állt tőle a forradalmár; nem hitt „a néppel tűzön vízen át” eszmében, közelebb állt hozzá a próféta Mózes, ki népét akarata ellenére is vezeti a pusztán át az ígéret földje felé.

A jobbágyorsz megváltoztatásának szükségességéről a jobbágyv probléma megoldásának jogosságáról nemcsak mint felvilágosult, haladó hazafi, de mint szabadelvű ember is meg volt győződve. Az ő agyában, s az ő redőzött homlokán olvasható a rab szájába adott kérdése:

„Isten vagy sors, ki földünkre vetél
Adtál-e életemhez is jogot?
Vagy ellöktél mint száraz galyt a fa,
Melyet a vihar hány, forgószél kapkod?

Ellöktél örökösen küzdeni
A társasággal hitvány létemért,
Vagy miért adád örökös átokul
Az önmegtartás ösztönét, miért?”

(A rab utolsó útja)⁹

Az önmarcangolásig érzi e probléma súlyosságát. Saját magát is oda-
állítja önnön lelkiismerete ítélőszéke elé:

„Szobámban halvány lángú lámpa ég,
És gondolkodva néztem bús szemébe,
És éjsötét volt lelkem gondolatja,
Előttem állt az ínség rémalakja.
Hányan éheznek, fáznak most az éjben,
Míg én világom kényelemmel élem.
Igy elmélkedtem s kiszé fázni kezdtem,
Egy jó palack bort hát elémbre vettem,
És ivogattam mindent elfeledve.
Ah lám az ember ilyen gyenge, gyenge!”
(Elveink)¹⁰

A gyermekember, a pályakezdő Madách gondolatai ezek, melyeken
azonban már átsüt nemcsak a kor nagy eszméinek gondolata, hanem a
gondolkodó ember mély humanitása néppel együttérző lelke.

A jobbágyszabadítás ügyének, mely az 1832—36-os országgyűléstől
kezdve politikai életünk központi kérdései közé tartozott, lelkes híve
volt, nemcsak mint a nemzet érdekegyesítésének programját magáévá
tevő középnyemes, hanem mint jobbágysorsáért felelősséget vállaló
ember is. Annak ellenére, hogy jobbágysorsát megváltoztatandónak
tartotta, nem fűződnek nevéhez olyan intézkedések, lépések, melyek arra
mutatnának, hogy mint földesúr e téren kezdeményezett is valamit. A
birtokok kezelése szinte egész életében energikus édesanyjának tisztje
maradt, s még ha lettek volna is kezdeményező törekvései, a családi
körön belül is kudarcra ítéltettek volna. Levéltári adatok inkább arról
győznek meg, hogy a Madáchok, éppúgy mint a megye egyéb birtokosai,
igyekeztek a jobbágyszolgáltatásokat maximálisan behajtani, harcban
álltak jobbágyaikkal. A tóthartyáni úrbéreseiktől például már az irtás-
földjeik között lévő makkfák termése után is haszonbért követeltek.¹¹
1848-ban pedig, mikor e jobbágysors szabad emberekké váltak és meg-
tagadták a földesúri szolgáltatásokat, édesanyja panaszos levelei éppúgy
megjárták a megyét, mint a megye többi birtokosaié. A panaszok sorá-
ban helyet kapott a kiskalusi, a sztrigovai jobbágysors rétfoglalásai, erdő-
pusztításai, pagonyrongálása mellett a paróciaiak haszonbér megtagadása,
a sóshartvániak telekfoglalása és általában a majorságiak robotmegta-
gadása.¹² Madách Imre anyja ízig-vérig feudális nagybirtokos volt. Ma-
dách nevében viszont nem adtak be egyetlen jobbágysors elleni panaszos
levelet sem. Ez arra mutat, hogy igyekezett magát ezektől a dolgoktól
elhatárolni és felülemelkedni rajtuk. Tudatában volt, hogy ezek a kér-
dések a magyar társadalmi fejlődés és függetlenség szempontjából sors-
döntő jelentőségűek. Ezt legszebben a világosi katasztrófa után írt ver-
sében találjuk összegezve:

„Sok századig valánk szomszédosok,
Lakunk fényes vár, szűk gunyhó vala,
Vad átok ült rajtunk és boldogok
Sem itt, sem ottan nem voltunk soha.
Egymásnak nem hívéink, fel nem fogánk,
Hogy várban és gunyhóban egy a hon;

Aldása, átka együtt hull reánk,
Együtt sulyt és emel, mint közvagyon. —
Leégett a vár, a gunyhó vele,
S egybeomló hamvra kás felett
Közös búban ki együtt könnyezett,
Megérte egymást, s nyújt testvérkezet.”

(Nyújtsunk kezét)¹³

Az induló Madáchnál még egészen bizonyos, hogy a probléma e valós meglátása logikailag nem ért meg. A testvérkéz összefogásának fontosságát a maga nagyságában és kihatásában még nem látta, de a szándék, mely az egyik kezét a másik felé nyújtja, már az ifjú Madáchban is megvolt.

Nagy vonalakban tehát e három tényező: a liberalizmus eszméi, a nagy műveltséggel párosult mély hivatástudat, az elnyomott nép helyzetének világos látása és sorsának átérzése voltak azok, melyek a nemzeti függetlenség ügyéért lelkesedő fiatal patvarista további politikai állásfoglalását már az induláskor is meghatározták.

Madách Imre útja szinte törvényszerűen vezetett a megyei hivatalvállaláshoz. A középnemességnek ahhoz a részéhez tartozott, mely a megyei hivatalnokokat adta, a táblabírákat, az országgyűlési követeket. Ezé az osztályé volt elsősorban a megye, ennek állt leginkább érdekében a fennálló rend, a feudális jog fenntartása. A megyei nemesség politikai szervezetét az önállósággal rendelkező megyékben fejlesztette ki. A megye tisztikara a birtokos nemesség érdekében működött. A közép-birtokosokból választott alispánok, a szintén e körből választott hivatalnokokkal hajtották végre a nemesi megyegyűlés utasításait. A megye önállósága tehát — a megyei élet minden területére kiterjedt, a házadó kivetéstől az igazságszolgáltatásig, a bíraskodásig, az útkarbantartástól az árak megállapításáig — az osztályérdek védőpajzsa volt. A nemesi megye és hivatalnokai igyekeztek megghiúsítani minden kísérletet, mely a parasztok sorsának megkönnyítésére irányult, és a nemesi osztályérdekkel szembenállt. Ebben a megyében kezdte meg közeleti tevékenységét Madách Imre, itt kellett utat törnie, szerephez jutnia. De ugyanakkor ezzel a lépéssel illeszkedett be az életbe, mérte fel saját belső világa és az érdekek külső rendje közötti óriási ellentétet.

Megyei működésének indulása szerencsés körülmények között történt, hiszen atyai jóbarátja, *Sréter János*, Nógrád megye másodalispánja nemcsak a közigazgatásban igyekezett eligazítani, hanem gondolatait megértő, problémáit megosztó szellemi társnak is bizonyult. E barátság rövid életű volt, mivel *Sréter*, aki ebben az időben rendkívül következetesen és nagy alapossággal leplezgette le a megyei visszaéléseket, már 1842-ben, éppen hivatalának teljesítése közben szerzett betegségben meghalt. A megyei közeletben való szerepvállalás ennek utána még nehezebbé

vált Madách számára. A korteskedés, a hangzatos jelszavak mögé bújtatott egyéni érdekek felismerése taszítólag hatott rá. 1843-ban a megyei aljegyzőségről, melyre időközben kinevezték, betegségére való hivatkozással lemondott.¹⁴ Lemondó beszédének tanúsága szerint nem szakított a megyével: torokbajára hivatkozott csupán és nem tett említést csalódottságáról.¹⁵

Az ugyanebben az időben írt „Csak tréfa” című drámájában maró szatírával mutatta be a megye életét, a darab főhőse Zordy, kiben Madáchra lehet ismerni, a közlársaság hive, összeesküvést szervez, és az öngyilkosságba menekül. Ez a dráma szinte vádbeszédnek is beillik, és mindenképpen igazolni látszik azt a feltevést, hogy Madáchnak nemcsak egészségi állapota rendült meg a megyei szolgálat első éveiben, de mélységes csömört is kapott a hivatalos megyei élettől.

Lemondása nem jelentett szakítást a megye politikai életével, abban mint táblabíró továbbra is tevékenyen résztvett. Ebben az időszakban ismerkedett meg és kötött barátságot Szontágh Pállal, a szécsényi főszolgabíróval, a haladó reformkori politikussal. Ez a barátság a halálig tartott. Ugyanebben az időszakban csatlakozott a centralistákhoz. A nemesi ellenzéken belül keletkező centralista csoport mind elméletben, mind gyakorlatban az angol-francia szellemű polgári demokráciáért küzdött. A csoport lényegében pár tagból állt. Szellemi vezetői báró Eötvös József, Szalai László, Trefort Ágoston, Csengeri Antal, Lukács Móric, báró Kemény Zsigmond voltak és a csoport tagjaihoz tartozott Szontágh és Madách is.

A magyar reformmozgalomban a centralisták voltak azok, akik szakítottak a magyar nemesi ideológiával, programjukat arra a filozófiára alapították, melyet a feltörekvő polgárság ideológiájának nevezhetünk. A centralisták hadat üzentek a megyének, egy új osztály uralmát hirdették és a történelmi jogokat teljesen elévültnek, a nemesi alkotmányt pedig a haladás akadályának nevezték, a nemesi adómentességet nem jognak, hanem óriási visszaélésnek tartották. Programjukban a közigazgatás központosítása, a népképviselő, a felelős minisztérium követelése, a polgárságnak vezető osztállyá emelése központi helyet kaptak. Mint tudatos polgári párt, a centralisták sok forradalmi elemet képviseltek. Céljaikat természetesen törvényes eszközökkel, és polgári formában óhajtották elérni. Bal felé, a nép felé élesen elhatárolták magukat, a cenzusos választójogot elsősorban azért követelték, hogy megfosszák még a kisnemességet is, továbbá „a magántulajdon és a rend minden ellenségét” a politikai befolyástól. A centralisták támadták a Kossuth vezette ellenzéket, nem véve tudomást arról, hogy Magyarországon nincs polgárság, melyre mint vezetőerőre támaszkodni tudnának, hogy a megye az adott történelmi helyzetben nemcsak a haladás akadály, hanem ugyanakkor a Habsburgokkal szemben a nemzeti önállóság bázisa is.

Madách Imre a művelt centralista csoport álláspontját tette magáévá. Valószínű, hogy az 1843—44-es pozsonyi országgyűlésen, melyen megfigyelőként vett részt, került közvetlenebb kapcsolatba a centralistákkal. Midőn 1844-ben Kossuth Pesti Hírlapja *Csengeri Antal* szerkesztősége

révén, a centralisták szócsöve lett, Madách *Timon* álnéven küldött tudósításokat a lapnak. Másfél éven keresztül 1844. július 7 — 1845. december 2-ig jelentek meg nógrádi tudósításai a *Pesti Hírlapban*. Elsősorban a megyei élet kritikáját adta, ugyanakkor bepillantást engedett a felszínes hazafiságú, a reformkortól félelemmel teli, a múlt számos emlékét foggal-körömmel védő megyei nemesség életébe is. Kíméletlenül ostromozta és maró szatírával tette nevetségessé a megyei nemesség közgyűléseit. „Rendkívüli helyen és időben tartánk közgyűlést” — írja első tudósításában. — „Ne keresse okát senki is a halasztást nem tűrő közérdeken... Jelen közgyűlésünk is csak Losonc vidékének engedélyezett mulatság volt.” Miután elmarasztalta a közgyűlést, hogy oly fontos kérdéseket, mint a népnevelés hiánya, a népnevelők nagyrésznének alkalmatlansága, a néphez szóló orgánus hiánya, szóra sem érdemesített, lefeszte a nógrádi közgyűlések igazi hangulatát. „De mit panaszkodom, mily élénk vita keletkezett egyszerre! Kardcsörgetés, zaj az utcára hat, hogy megáll az elmenő és remeg: talán veszély fenyegeti a szabadságot és nemzetiséget! Termünkbe lép, arcaink égnek; az igaz, hogy egymást nem hallgatjuk, de okokat sem mondunk... Az idegen már örömmel húzza vissza a vádat, hogy nincs tárgy, mely tömegestül lelkesíteni bírna, midőn megtudja, hogy e lelkesítő, sikerét soha nem hibázó dolog nem más, mint — a hús árának fel vagy leszállítása.”¹⁶ A megyei ügyvitel felületességét sem kímélte. Az iskolai oktatás magyar nyelvűvé tételével kapcsolatban például így írja le a közgyűlés határozathozatalát és jegyzőkönyvvézetését: „Ősi szokás szerint minden előleges értekezés, előkészület (mit szégyennek tartunk) nélkül folyván a tanácskozás, csak másnap, hitelesítéskor bámultunk volna, ha hitelesítéskor egyáltalán figyelni szoknánk, hogy végzésünk olyannak ütött ki, minőnek tán senki sem akarta, mert rövid foglalat az, hogy ez országos jog megmentésére megyei jegyzőkönyvünkben tetessék óvás.”¹⁷ Nógrád megye tehát csupán hanyagságból és felületességből emelt óvást a magyar nyelv iskolai nyelvűvé tétele ellen. A megyei közgyűlések hangulatát, a résztvevők aktivitását tömören így jellemezte: „Ha csupán az ügynevezett érdekes tárgyakat, melyek már többnyire későn jövő utasításokból állanak akarunk közölni, levelemet igen röviden végezhetném. De én azt hiszem a megyei élet másik oldalának, szociális viszonyainknak, beladminisztrációnknak megismertetése aligha az elsónél kevésbé érdekes; bár ezeknek tárgyalásakor nagyrésze a rendeknek odahagyja a gyűlést...”¹⁸ Elmarasztalta a közgyűlések tehetetlenségét is. „Balassagyarmatra június 23-ára rendkívüli közgyűlés hirdettetett az országgyűlési költségek kivetése tárgyában; hallottunk is benne sok szép dolgokat, csak ép a fenti tárgy maradt el a számvevői hivatal munkálataival el nem készülhetvén. — e kép tied hon! Országgyűléseden is minden van, csak a törvényhozás marad majd ki.”¹⁹ A megyei közgyűlésről szóló tudósításai során az a határozott cél vezette, hogy olvasóit meggyőzze arról, hogy a megye elavult, korhadt rendszere nem képes az új gondolatok igazi képviselésére.

Megyei tudósításait felhasználta arra is, hogy ráirányítsa a figyelmet a megveház terméin kívül zajló életre. A reformkori megyei élet nagy ellentmondásait nem egyszer maró gúnnyal mutatta be. Leleplezte ezzel azt a megyei nemességet, mely ekkor már ha legalább szavakban is, de

elismerte a reformok szükségességét, tetteiben azonban még az ősök által kiszabott régi úton haladt. A megyei igazságszolgáltatás bemutatására használta fel a „gácsi szolgabírói kis extemporizáció” leírását. Az eset kapcsán haladásnak tüntette fel, hogy „magyar honban a mogyorósok, klasszikus földjén” tíz pálcaütés országos hírt szerzett, s nem hangzott el, „mint csatlogány éneke a pálcaütések orkánjában”. Cikkéből bepillantunk a megye feudális igazságszolgáltatásába. „Nálunk minden kihágás egyetlen panaecája a bot rem nemesekre nézve; ha tehát a bíró törvényes és jogi belátása szerint, melyről ki sem kezeskedhetik, az elkövetett csínyt olyannak látta, mint azelőtt számtalanszor minden subsumptio nélkül tíz bottal fenyített... Még alig múlt az idő, midőn ilyenféle mondatok: „huszonötöt rá, hiszen ugys zsidó” vagy tizenkettőt rá, hogy hiába ne álljon a törvényszék előtt” napirenden voltak; midőn a földesúr mint azt az első bíró mondá, még így igyekezett jobbágyaival: „már megegyeztem molnárommal, ő nekem ötven forintot ad, én neki tizenkét botot”; vagy midőn a megye szolgabírója a zálogos pörben huszonnégy botot is ítelt. Ez az idő elmúlt: de csak egyéniségnek, csak a közvélemény hatalmának, nem a reformoknak köszönhetjük.”²⁰ Sürgette azoknak a törvényeknek a meghozatalát, amelyek különbséget tesznek politikai és büntetési kihágások között, továbbá követelte az egész igazságszolgáltatás reformját, mert a szabadságot szerinte nem lehet az egyénekre bízni, hanem törvényekkel kell biztosítani.

Tudósításaiban képet kapunk arról is, hogyan kezdett megismerkedni a megye a legősibb nemesi kiváltság, a nemesi adómentesség megszüntetésének gondolatával, és hogyan igyekezett a közteherviselés bevezetését úgy előkészíteni, hogy abból a nemességnek semmi kára ne származzon.

„Voltak, kik a közteherviselés rémét a választmányi munkának dominójában is megismerhetni vélték és tömjénért kiáltottak.” (Dominó ebben az esetben jelmez jelent. — Sz. B.) „Voltak mások, kik abban, ha az adózók terhéből egy szálát sem veszünk le, de terhet még az adómentes páncéljával is neveljük korántsem hitték az egyenlőség árnyát is rejleni. Még mások hívón elgondolva, hogy a világ is semmiből teremtetett, e munkálatban is elég csíráját lelik egy teremtető nemzeti egység s egyenlőség világának.”²¹ De beszámolt arról is, hogy hogyan értelmezte és valószínűsítette meg a megye nemessége a gyakorlatban az egyenlőség tehervállalás elvét. A közmunkákról szóló törvény gyakorlati végrehajtása során például az egyenlő teherviselés Nógrádban így nézett ki: „ki fél házhelyet bír csak félannyit dolgozik, mint az egészszelkes, hát ki hat házat bír, mint egyszerű házas zsellér dolgozandik? mi úgy határozók.”²²

A megyei intézkedéseket és azok kihatását mindig a népre gyakorolt hatásukban vizsgálta. A centralistákhoz tartozó Lukács Móric Fourier tanítványaként foglalkozott az utópista szocialistákkal. Madáchra is nagy hatást gyakoroltak a francia utópisták, a kapitalizmusban, a bér munkában kiutat keresett a feudalizmus nincstelenjei számára. A Védegyletet, a magyar ipar fejlesztését többek között ezért is támogatta. „Legnagyobb részét rabjainknak képezik a pásztorok és zsellérek. Hazánk ezen proletáriátusai, kikért atyai gondoskodással szót emelt gróf Dessewffy E.,

hogy a Védegylet drágítani fogja a szükségüket. Bizonyossá tehetem a ns. grófot, hogy ezek oly adamikus egyszerűségben, s csupán önmaguk által készített kelmékbe vannak öltözve, hogy e szép atyai gondoskodás is lecsillapodhatik, s ha gyáraink lesznek, hol ezen emberek a lopáson kívül más élelmet találandnak, bizonyos vagyok benne, hogy törvényszékünk előtt kisebb számmal jelenendnek meg, s kereset módjukból jobb öltözetekben, s nem ily nemzeti rongyokban.”²³

Az előzőekben, a bensőségesen válogatott idézetekkel szerettük volna illusztrálni a centralisták politikáját magáévá tevő huszonkétéves Madách Imrének a megyei szűkkeblűséggel való szembenállását, és a kor nagy politikai kérdései iránti fogékonyságát. Timon nemcsak a nemesi meggyét, hanem annak haladásra képtelen vezetőit is elítélte, és mint a haladás előtti akadályt, eltávolítandónak tartotta. Ilyen határozott forradalmi álláspont a negyvenes évek közepén a forradalmi demokratákat kivéve még eléggé ritka volt.

Madách azonban nem lett rabjává a centralisták doktrinerségének. Távolabb tekintett, és tudatában volt annak, hogy a magyar politikai élet viszonyai nem azonosíthatók a centralisták előtt példaként álló francia viszonyokkal. Politikai széljegyzeteiben ilyen megállapítást találunk: „Ilyen viszonyokról, mint a mienk, más népeknek fogalmuk sincsen, Mi örökös ketrecben állunk létünkért, mi egy kalitkában vagyunk a fenevaddal, mely minden percben el akar nyelni, ők csak a jólét és a jobblét között küzdenek.”²⁴ A Habsburg abszolutizmus létünket fenyegető szerepének felismerése vitte őt egyre közelebb Kossuthhoz. Lelkes híve és támogatója lett a védegyletnek, melyet Kossuth alapított. Vita-cikkében Kossuthal együtt vallotta: „Szabad önálló ember az, — mond egy bölcs — ki szükségei fedezésében másra nem szorul.” Ostorozta a magyar nemességet, mely „mintha sorsnak átka feküdnék rajta, bizalmatlan szemmel néz minden hazait, önmagáról lemondva a külföld kárára dől és természeti gazdaságának közepette legkevesebb kényelemmel is elélni annak barátsága nélkül képtelen!”²⁵ A védegyletről szóló beszédében azt tartotta minden igaz hazafi fokmérőjének. Felszólította a megye lakóit: „apostolkodjék mindenki e szent célra tehetsége szerint, csak erély legyen kebleinkben... mely nemzetből az erély kifolyt, affellelt megkondult, és méltán a harangja, mert ki önmagáról lemond, arról lemondanak az istenek is, „És midőn a megyegyűlés elé terjesztette a Nógrádmegyei Védegylet alapításáról szóló iratot, e szavakkal zárta beszédét: „Az intézet még zsenge, de lelkemnek hite nagy, hogy nemsokára e lajstrom az összes hazafiak lajstromával egy lesz, s ha a haza így egybeforr, ha ez intézet Vörösmarty szerint:

... tán összefűzi,
Amit a sors egybe nem szőtt,
Majd akkor ha ember kell a gátra,
Gépi gyáván
Ne maradjon senki hátra!”²⁶

A védegylet érdekében tartott beszéde nemesak szószoki tehetségét csillogtatta meg, hanem bizonyossága volt annak a tisztánlátásnak is, mely tudja, hogy a nemzet útja a harc, a függetlenségi harc felé vezet.

Mint táblabíró, a megye közgyűlését felhasználta az ellenzék programjának szószékéül. Nagyhatású beszédek tartott az esküdtszék reformjáról, a vallás tárgyában, mely egyben a legélesebb szembefordulás Nógrád megyében a királyi hatalommal. Érdemes idézni a beszédből, mely példázza elmondója bátorságát és Habsburg ellenességét. „Érkezett ismét a vallás tárgyában egy kegyes királyi leirat, azonban abban egyebütt, mint nevében aligha van kegyesség... Ötvenkét nyelvvvel kiáltott a nemzet írért azon szakadásra, melyet hitfelekezet közé varázsla az, kinek e bűnét bocsássa meg az Isten, de a nemzet megbocsájtani nem tudja... Jött a királyi leirat és ír helyett új sebet ad, — összeolvadás helyett felebarát s felebarát között új szakadást teremt a családi élet szentelt belsejében.”²⁷

A megyei politika szerepéről tartott beszédét például felhasználta arra, hogy szót emeljen a népképviselői országgyűlés mellett. Az alsó és felső tábla egyik alapvető hiányosságának tartotta, hogy az nem a népet képviseli. „Jelenleg az alsóház hogy emelje szavát a nép szava méltóságára, midőn az csak egy osztályt képvisel; hogy igényelheti, hogy a felsőház benne egy magasabb hatalmat elismerjen, midőn mind a kettő egy-egy osztály képviselvén magát joggal egyenlőnek nézheti; hogy remélhet nyomosságot okainak, ha a nép érdekében szónokol, midőn tizenhárom million helyet csak ötszázvezret képvisel, kik joggal kérdezhetik ki bízza meg őket a nemzet gondnokságával; hogy igényelhet a nemzet részéről támaszt, midőn a nemzet azon osztályából áll, melyet a nemzet csak nyomásáról ismer.”²⁸ Ez a beszéd azok előtt hangzott el, akiket a megye csak az elnyomásról ismert. És azoknak követelt jogot, azok képviselőiben emelt szót, akik még azokról az ügyekről sem szerezhetnek tudomást, melyekben róluk van szó.

Madách a szabad sajtóban a nép felvilágosításában ugyanoly fontos követelményt látott, mint a nép érdekében, felszabadítására hozott törvényekben. A törvénynek — véleménye szerint — csak akkor van sikere, ha az elő van készítve, ha az a nép vérébe ment át, ha azt a közszellem gyámolítja, segíti. „De vajon hogy lehetne számtalan és egész heterogén dolgokat egyidőben, és kivált korlátolt sajtóval előkészíteni, hogy lehet a törvényhozástól kívánni, hogy studiumát több egészen heterogén tárgyra fordítsa, s végre hogy lehet kívánni, hogy egy egész halmaz újon hozott törvény a nép életébe menjen át, kivált ha a nép sajtó útján előre fel sem is világosíthatott.”²⁹

Madách politikai cikkeiben, beszédeiben nyomon követhetők az ellenzék legfontosabb követelései. A védegyelet, a népképviselő, a szabad-sajtó, a népnevelés, a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség, a szabad tulajdon kérdései. Mindezekről bátran, forradalmi meggyőződésétől áthatva, szikrázó elmésséggel és a bölcséket megszégyenítő logikával írt, beszélt és foglalt állást az elsősorban irodalmi érdeklődésű, befelé fordulónak tartott, valóban beteges, 22—23 éves fiatalember. Mivel a megyében viselt tisztségéről lemondott, nem találjuk őt a politikai aréna hétköznapi küzdőterén, de nem kötötték kezét a megyei hivatalnok nyúgel, épp ezért szabadon, függetlenül nyilatkozva csak önnön lelkét, eszméit, leszűrt gondolatait szolgáltatta meg. E gondolatok nagy

mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a megye haladó értelmisége, nemessége közt a korezme, a haladás, a függetlenség kérdése terjesztések, ápoltsassék. Ő is részese annak a magvetésnek, mely a későbbiekben a forradalom, szabadságharc időszakában megtermette gazdag gyümölcsét. Nem hiúságból, nem politikai feltűnésből, nem önérdékből tette mindezt, hanem erkölcsi meggyőződésből, mert tudta, hogy „A nemzet egyesülni tanul, oly erkölcsi hatalommá lesz, mellyel az ósdiak egyszerű negációja szembe nem mehet.” Meg volt győződve arról, hogy végre megtanulunk „csak önmagunkban bízni, mert jelenünkre elmondható: nous ne vivons jamais, nous attendons la vie.” (Még mi soha nem élünk, csak várjuk az életet.)³⁰

A fiatal Madách az előbbieken vázolt erkölcsi felelősséggel készült és várta azt az életet, melynek kereteit egy független polgári demokratikus Magyarország adhatná. A szabadságharc előtti években ezért távolodott egyre inkább a centralistáktól és követte a réalpolitikusk Kosuthot. *Szontágh Pál*hoz 1847-ben írt leveléből már a harc szükségességét érző Madách szólalt meg. „A hazáért ontád véredet” írja egy politikai jellegű párbajra utalva. „Bár így lehetne: vagy méginkább, bár a hazáért mások vérét lehetne ontani, mert inkább erősödöm régi hitemben, hogy csak véres út vezetne boldogsághoz és a francia forradalom alatt is azok voltak a legbecsületesebb emberek, kik a legtöbb vért ontották. Mindég is jobb, ha az ember egy kardvágáson ontja véré, mintha az embernek véré szívják...”³¹

1846. július 16-án Madách Imrét „kitünő többséggel” főbiztosnak választották.³² Házassága után tehát visszatért a megyei hivatalhoz és vállalta az avval járó hivatali ügyintézés nehézségeit. Mint megyei főbiztos, — vagy abban az időben tréfásan nevezték: szalmakomiszar — intézte a katonai számvévővel együtt a megyei jogkörbe eső katonai jellegű feladatokat. A katonai számláltató szék elnökeként feladatkörébe tartozott a megyébe érkező, azon átvonuló katonaság élelmezésének biztosítása, a számbiztosi nyugták ellenőrzése, katonai előfogatok díjának kifizettetése, a szökevény katonák elfogásáért járó díjnak megyei hadipénztárból való kiutalása, a megyei katonai terhek évi előirányzatának összeállítása, stb. Ilyen és ehhez hasonló feladatokat kellett ellátnia a megyei főhadbiztosnak, mely tisztség betöltéséért a választott tisztviselő évi 300 váltóforint fizetésben részesült.³³

A főhadbiztosi tisztség békeidőben jelentéktelen hivatalnak számított, hol inkább a megbízhatóság volt domináns, mint a rátermettség. Ugyanakkor a főhadbiztosi állást ugródeszkanak szokták tekinteni, magasabb megyei hivatal, pl. az alispánság felé. Valószínű, hogy Madách Imre is hivatali pályafutását előkészítendő vállalta a tisztséget. Madách képességeitől, felkészültségétől, életfelfogásától messze állt a megyén átvonuló katonák számára kiutalt kenyér, zab és szénarészletek nyugtái-

nak ellenőrzése, a katonaság által elhasznált só és gyertya árának kifizettetése, a szökevénykatonák elfogásáért járó jutalompénzek kiutaltatása, stb.... Amennyire jelentéktelen hivatal volt azonban a főhadbiztosi hivatal békében, olyannyira megnőtt jelentősége a szabadságharc időszakában.

Madách Imréről szóló életrajzi megemlékezések, kiadványok, *Krizsán László*: „Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez.” című összeállítását kivéve, mind megegyeznek abban, hogy a költőt úgy mutatják be, mint aki az 1848–49-es szabadságharcban betegsége miatt nem vett részt. E megállapítás — valószínű — *Palágyi* azon életrajzi adatára támaszkodik, mely szerint Madách 1848. április 7-én betegsége való hivatkozással a hadifőbiztosi tisztségéről lemondott és a megye e tisztséggel Thomka Sándort bízta meg. A Nógrád megyei Levéltár anyagában ennek a lemondásnak a nyomát nem lehet megtalálni, csak betegség miatti helyettesítésről van szó.³⁴ Nógrád megye főjegyzője gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnöknek a hadkiegészítő csapatok irányításáról és ellátásáról szóló utasítását nem a főbiztosnak, hanem a biztosi hivatalnak adta ki. Ez a momentum, arra enged következtetni, hogy 1848. április 19-én Madách Imre betegsége miatt valóban nem állt a hivatal élén. 1848. július 12-én Nógrád megye választmánya azonban már Madách Imre főbiztost utasította a porció-elszámolás piaci ár szerinti elkészítésére. Július 14-én ugyancsak Madách Imre főbiztosi jelentését vette tudomásul a választmány egy katonacsapat átköltözése alkalmával kiszolgáltatott termények értékéről. Július 21-én Madách Imre főbiztos a hadrakelő nógrádi nemzetőrrel beteges állapota mellett is magát elmenetelre ajánlotta.³⁵

Az említett dokumentum-gyűjteményből kimutatható, hogy Madách neve, mint főbiztos 1848. decemberében is szerepelt az iratokban, sőt 1849. január 15-én mint főbiztos küldte ki a megye a nagyorosi raktárból széthordott termények értékének és mennyiségének megállapítására. A raktárt ugyanis *Görgey* feldunai hadseregében visszavonuló *Guyon* ezredes rendeletére a lakosság széjjelhordta, majd a magyar sereget üldöző császári sereg a kerítéseket, fát és szalmát feltüzelt és a lakossággal szemben különböző kihágásokat követett el. Az ügy kivizsgálását Madách Imre végezte. Még 1849. március 20-án, illetve 25-én is találkozunk Madách Imrének, mint főbiztosnak előterjesztésével.³⁶ Ez az előterjesztés azonban már csak az elmúlt 1848. évi téli és nyári hadiadó egyes helységekre történő felosztását és azzal kapcsolatos észrevételeket, továbbá az 1848. évi november elejétől teljesített tisztifuvárokról szóló és beváltott nyugták felülvizsgálatát tartalmazza csupán.

Nógrád megye 1848-as számlái és nyugtái között megtalálható Madách Imrének Lányi István főhadnagy és Freyburg Lajos nemzetőr őrnagyok részére kiadott igazolása, melyben bizonyítja, hogy azok a nógrádi önkéntes gyalogőrsereg részére 1848. augusztus 31-én, szeptember 6-án és szeptember 13-án Vácott 13555 részlet kenyeret vettek fel.³⁷ Egy másik számla szerint 1848. november 20-án Madách Imre főbiztos a megyei főadószedővel együtt a budai főszámvevő hivatalnál hét napig

tartózkodott, mely idő alatt a megye hadiadó befizetési kötelezettségének tettek eleget.³⁸ Ugyancsak itt található Madách Imre nyugtája, melyben elismeri, hogy főbiztosi fizetését 1849. január 8-án három hónapra előre, vagyis 1849. január, február, március hónapokra felvette.³⁹ A megye tisztikara ugyanis a honvédsereg visszavonulása után, január 8-án az 1849. év első negyedére eső fizetéseket folyósította. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból tehát minden kétséget kizárva megállapítható, hogy Madách Imre 1848-ban mindvégig Nógrád megye szolgálatban álló hadi főbiztosa volt.

Addig, amíg a szabadságharc előtt a hadi főbiztosság szinte csak címet jelentett, a szabadságharc időszakában e megyei tisztség jelentőségében és súlyában a legelsők közé emelkedett. A megye addigi történetében szinte a legnagyobb áldozatvállalást a szabadságharc jelentette. Vonatkozik ez mind az ember, mind az anyagi áldozatvállalásra. E nagyarányú katonai mozgósítás ügyeinek részbeni intézése a főbiztos kezében fut össze, aki így fontos organizátorává lett a megye mozgósításának, a megye anyagi javainak a honvédelem szolgálatába való állításának.

Annak érdekében, hogy érzékeltetni lehessen azt a munkát, mely Madáchra mint főbiztosra hárult, ismertetjük röviden azt az erőfeszítést, melyet Nógrád megye a szabadságharc 1848—49-es időszakában tett.

Már 1848. májusában határozat született, mely szerint a függetlenséget veszélyeztető támadás visszaverésére a megye 2200 jól felfegyverzett, vadászpuskákkal és kaszákkal ellátott nemzetőrt állít ki. E rendelkezés nyomán azonnal megindult a megyében a nemzetőrség toborzása, mely csak indulásakor volt önkéntes, a későbbiekben a vagyonnal rendelkezők közül történt a nemzetőrök kiállítása. A negyed telek, illetve a negyven akó bortermés volt az alsó határ, mely mellett ezt a kötelezettséget vállalni kellett. A nemzetőrség élére *Freyburg Lajos* századost nevezték ki őrnagyi rangban. Már júniusban elrendelték a megyei nemzetőrség összevonását Szécsénybe, hogy onnan Vácra, illetve gőzhajón Bajára, illetve az Ókanizsai táborba a szerb felkelők ellen indítsák őket.⁴⁰ A nógrádi nemzetőrök táborba szállásával egyidőben a megye úgyszólván egész tisztikara katonai szolgálatra ajánlotta magát. Mint tudjuk, Madáchot betegségére való tekintettel előbb „honmaradónak” ítélték, de később betegsége ellenére is táborba szállásra határozta el magát. A nógrádi nemzetőrök júliusi táborba szállása elmaradt. Részint a kitűzött határidőre nem tudták a mozgósítást végrehajtani, másrészt a galíciai események miatt a hadügyminisztérium elrendelte a nógrádi nemzetőrök otthonmaradását. A megye tisztikarának, köztük Madách Imrének katonai szolgálatra való jelentkezését pedig közvetlenül Batthyány miniszterelnök utasította el azzal az indokkal, hogy a megye háborús, veszélyes időben nem nélkülözheti a polgári vezetést.⁴¹

A nemzetőrségnek már májusban megindult toborzása mellett Nógrád megye a katonai helyzet súlyosbodásának láttán 1848. július 26-án elhatározta egy 1200 főnyi önkéntes, hadiszolgálatra alkalmas nemzetőrségi csapatnak a kiállítását. A csapatot a megye látta el csákoválv, kö-

pennyel, nadrággal, csizmával, fehéreneművel, borjuval, lőtáskával, mely felszerelésre 80.000 váltóforintot ajánlott meg a megye.⁴² A fegyverekkel való ellátást részint lőfegyverekkel, részint kaszákkal szintén a megye vállalta. Nógrád ezzel a felajánlásával az első volt a magyarországi megyék közül a hadiszolgálatra alkalmas nemzetőr csapat kiállításában. E katonai erő megszavazása, gyors kiállítása nyilván a főhadbiztos érdeme is. 1848. augusztus 27. és 30. között az önkéntes nemzetőr sereget Losoncon és Balassagyarmaton összevonták, innen azonnal a váci gyülekezőhelyre szállították, és Ivánka Imre őrnagy parancsnoksága alá helyezték. Mint az előbbieken ismertetett nyugtákból is kitűnik, Madách Imre még a váci táborban is biztosította a megye költségére a nemzetőrök ellátását. Ugyancsak tudunk arról, hogy balassagyarmati rabok által készített pokrócokat és bakancsokat szállíttatta 1848. szeptember elején a váci táborban összegyűlt nemzetőrök ellátására.⁴³

Az 1848 augusztusában megalakuló önkéntes nógrádi nemzetőr zászlóalj szeptember 29-én a pákozdi ütközetben esett át a tűzkeresztségen, midőn a magyar seregek a Pest ellen vonuló Jellasicsra mérték vereséget.⁴⁴ Részt vettek Jellasics üldözésében, majd 1848. októberében, már mint első önkéntes nógrádi honvédzászlóalj, a schwechati csatában.⁴⁵ Majd 1848 decemberében Horváth őrnagy parancsnoksága és Beniczky kormánybiztos irányítása alatt küzdő erők gerincét adták a budetiny, sztrechnói, alsóturcseki harcokban.⁴⁶ 1849. januárjában nehéz körülmények között, lerongyolódva is igyekeztek a Götz tábornok vezetése alatt álló császári erők betörését megakadályozni. Január végén Besztercebányára visszavonulva csatlakoztak a Görgey vezette magyar hadsereghez. Február 5-én Branyiszkónál egyike volt a zászlóalj a helyet elfoglaló és ezzel a visszavonulás útját megnyitó honvéd erőknél.⁴⁷ A tavaszi hadjárat idején a VII. hadtest kötelékében harcoltak Kápolnánál, Hatvannál, Nagysallónál, Komáromnál, Ácsnál, majd részt vettek a magyar erők visszavonulásában, és eközben a váci, rétsági, érsekvadkerti utóvédharcokban. A zászlóalj Világosnál tette le a fegyvert.⁴⁸

A függetlenségi harc első önkéntes megyei zászlóalját Nógrád megye adta. *Batthyány Lajos* Magyarország miniszterelnöke 1848. augusztusában a kormány nevében köszönetet mondott a megyének. Az önkéntes honvédsereg létrehozása, a szükséges költségek megszavaztatása, a mozgósítás munkájának lebonyolítása azonban annak a megyei tisztikarnak a nevéhez is fűződik, melyben már csak állásánál fogva is — nagyon jelentős szerepet töltött be Madách Imre, Nógrád megye főhadbiztosa.

Az első nógrádi honvédzászlóalj kiállítása, felszerelése csak a kezdetet jelentette. Jellasics betörése, Lamberg megölése és az osztrák császári ház nyílt fellépése következtében a nemzet a fegyveres harc útját választotta. A honvédelmi bizottmány szeptember végén a már kiállított tíz honvédzászlóalj mellé újabb tizennyolc honvédzászlóalj alakítását határozta el, majd az év végéig több mint hatvan honvédzászlóaljat állítottak fel, továbbá feltöltötték az országban állomásozó seregredeket is. 1848. szeptemberében, októberében a megyében is teljes erővel folyt a honvédek toborzása, sorozása. A megyére eső újonc jutalék, melynek

kiállításában Madách Imre is tevékenyen részt vett 1848-ban 3030 fő volt. A megyének sikerült 170 fő híjával e jelentős számú honvédet a 19-től 22-éves korú nógrádi fiatalokból kiállítani, és már 1848. október, november és december hónapokban a komáromi és váci gyülekező helyekre irányítani.⁴⁹

A nógrádiakból szervezték részben a Komáromban alakult 18. és 37. honvédszászlóaljakat, melyek a szabadságharc alatt mindvégig Komárom vára őrségéhez tartoztak, és 1849. nyarán a Komárom körüli harcokban vettek részt, majd 1849. októberében Klapka tábornok parancsnoksága alatt menlevél adása mellett adták fel a várat. Nógrádiakból töltötték fel részben a 32. és a 62. sorozredet. Magyarországon állomásozó zászlóaljait. 1848. decemberében a váci gyülekező helyre bevonult nógrádi fiatalok pedig Görgey feldunai hadseregének megritkult zászlóaljait töltötték fel, és a zömmel V. hadtest keretében vettek részt a szabadságharc küzdelmeiben.⁵⁰

A honvédszászlóaljba történő bevonulás során elsősorban a létszám mindenképpen kiállításra törekedtek. A honvédelmi bizottmánynak azt a rendelkezését, mely tiltotta a helyettesek fogadását, állítását, Nógrádban nem tartották be. A sorshúzás során bevonulásra kerülő gazdagok helyett nagyon sok szegődött zsellér, cseléd, szolgafiu állott zászlók alá. A nógrádi honvédek, az 1850-es falusi összeírások tanúsága, valamint a honvéd emlékkönyvek adatai szerint is túlnyomórészt a megye társadalmának legszegényebb rétegéből kerültek ki.⁵¹ Elmondhatjuk, hogy azok védtek a hazát, akiknek az 1848. áprilisi törvények a legkevésbé adták. A Közlöny nógrádi tudósítása nyíltan is szót emelt amiatt, hogy a nógrádi „úriosztály”, értelmiség mily kis lelkesedéssel és számban csatlakozik, illetve fog fegyvert.⁵² A honvédség felállítása teljes mértékben a megyei hagyományok és módszerek szerint a megyei választmány által megbízott bizottságok hivatalos ténykedése mellett történt. E bizottságok irányításával, működésük feltételeinek megteremtésével, az egész mozgósítás organizációjával, a főhadbiztosnak nyilvánvalóan irányító szerepe volt.

A fegyveres harcra elsősorban alkalmas honvédség felállításán túlmenően a megye társadalma nagyszámú nemzetőrt, népfelkelőt, gerillát és vadászt is kiállított a szabadságharc időszakában. Freyburg Lajos nemzetőr őrnagynak, ki előzőleg császári-királyi kapitány, később a nógrádi nemzetőrség parancsnoka, majd a világosi fegyverletétel után kilenc évi várfogságra ítélték, fennmaradt naplója alapján 1848-ban Nógrád megye 24 század gyalog nemzetőrt, egy osztály lovas nemzetőrt állított ki. A gyalog nemzetőr századot 200-nak véve, mintegy 5000-re tehető a fegyvert fogó nemzetőrök száma. A nemzetőrség az előzőekben már említett önkéntesektől eltekintve, nem hagyta el a megyét. Mindössze egy gyalogzászlóalj nemzetőrt indítottak 1848 őszén Lipótvárra Balogh százados parancsnokságával. E nemzetőrök, csak hadi kaszák-kal voltak felszerelve és néhány nap múlva vissza is tértek a megyébe.⁵³

A honvédelmi bizottmány, illetve Szemere Bertalan decemberi felhívása nyomán már ekkor megalakult Nógrádban mintegy 200 főből álló, lőfegyverrel ellátott gerilla-csapat, mely a honvédsereg visszavonulása

után is a megyében tevékenykedett. A gerillacsapatok szervezése 1849. májusában a cári intervenció időszakában vált igazán jelentőssé. A nógrádi nemzetőrök és gerillák legjelentősebb fegyverténye 1848. júliusában történt, amikor a kriváni táborban, mintegy 1200 nemzetőr, 1000 kaszás népfelkelő, s mintegy 800 nógrádi, gömöri, zempléni gerilla nyolc napig szinte fedezte a Görgey vezette magyar sereg visszavonulását.⁵⁴

A nemzetőrségnek, gerillacsapatoknak mint a megyei fegyveres erőnek a szervezésében, létrehozásában a főbiztosnak még kiemeltebb szerepe volt. Olyan feladatokat is, mint a lovas nemzetőrség felszerelése, vagy a megyei hajdúk, huszárok fegyvereinek átadása a lovas nemzetőrség számára a hadifőbiztosnak adták ki rendelkezés végett.⁵⁵

Az előbbieken igyekeztünk képet adni arról az erőfeszítésről, melyet a megye népe a szabadságharc időszakában katonai vonatkozásban hozott. Utaltunk minden esetben arra, hogy e tevékenységben, mint szervezőt, irányítót ott kell látnunk a megye főhadbiztosát, Madách Imrét is. Hogy mily jelentős szerepe volt Madáchnak, mi sem bizonyítja jobban, mint az a választmányi ülési határozat, melyet 1848. szeptember 18-án a haza megmentésére hoztak. A határozat akként intézkedik: hogy „a másodalispán elnöklete alatt Prónay Károly kapitány, Madách Imre, Sréter Horác, Bekényi János és Plachy Ferenc összeülvén, az egész megyét kerületekre felosztják, melyben a közel vidéki lelkészek a kerületi tisztviselők s a népből a volt jobbágyok és zsellérek közül többen a kitűzött időben megjelenni tartoznak... „e népgyűléseken történt meg a hazának jelen helyzetéről, ugyszinte a vész elhárítása szükséges eszközök szükségességéről” a nép értesítése. „Joggal követelhetvén minden gyermekétől a haza — fejeződik be a határozat —, hogy midőn a dúló ellenség, a szabadság szent eszméjét, miért századok olta vívtunk letiporni és újra rabigába vonni akarja, tehetségét annak meggátlására fordítsa. Kiadta első aljegyző: Madách Pál.”⁵⁶

E történelmi jelentőségű dokumentumban két Madách is szerepel, Pál, a költő öccse azon kevesek közé tartozott, akik 1849. januárjában lemondva tisztségükről elhagyták a megyét, Madách Pál Debrecenbe ment, mint Kossuth futára vett részt a szabadságharc további küzdelmeiben, és a futárszolgálat közben szerzett betegsége következtében még 1849 őszén meghalt. Imre a költő, Nógrád megye főhadbiztosa, mint e választmányi ülési határozat is bizonyítja, szinte az mondható, hogy „a megyei honvédelmi bizottmány” tagja.

A szabadságharcban való részvétel azonban nemcsak katonát, nemcsak vért, hanem nagyfokú anyagi áldozatot is követel a megye népétől. Ma már csak mozaikokból lehet összerakni, hogy mit is jelentett a XIX. század közepén egy ilyen, a nép széles tömegeit fegyverbe hívó harc gazdasági megszervezése. A besorozott újoncokat a parasztok által kiállított előfogatok százai szállították a megyén kívüli váci, komá-

romi gyülekezőhelyekre. De megyebeli fogatok vitték tovább a távoli megyékből, Gömörből, Szepesből a táborokba sietőket, megyén átvonuló hadseregek poggyászának szállítása éppúgy a megye népét terhelte, mint a katonák élelmezése, vagy a hadsereg lovainak szénával, zabbal való ellátása. Számos nyugta, elismervény bizonyítja, hogy a falvak pl. többszáz kenyert sütöttek meg (jó keményre, hogy sokáig tartósítható legyen), és e kenyereket a nógrádi falvakból elindult kocsik juttatták el a néha több száz kilométerre küzdő honvédekhez.⁵⁷

A XIX. századi hadviselés tehát éppen olyan nagyfokú és magas színvonalú szervező munkát követelt meg, mint a mai, a termelőeszközök fejletlensége, a gyáripar hiánya, a közlekedési eszközök, utak elmaradottsága mindezt nehezebben organizálható közegben és feltételek mellett. A megye lakosságát hadbahívó, a hadrakelt sereget felszerelő, ellátó katonai természetű munkát irányító megyei tisztikartól a feladat nemcsak meggyőződéses hazafiságot, hanem nagyfokú rátermettséget, kellő erély alkalmazásának készségét is megkövetelte. Csak ebben az esetben volt képes feladatának megfelelő a nép egészének alkotó erejét a függetlenségi harc szolgálatába állítani. A feladat ugyan az egész tisztikar egységes munkáját követelte meg, de tisztségviselők közül jelentőségében és felelősségben kiemelkedik a főhadibiztosé, hiszen hivatalos kötelessége körébe tartozott nemcsak az újoncjutalék kiállításának, a toborzási munkáknak irányítása, hanem a hadsereg felszerelésének, élelemmel ellátásának a hadi adó beszolgáltatásának sokrétű munkája.

Madách Imrének, mint Nógrád megye főhadibiztosának részvétele a szabadságharcban — ezeket szem előtt tartva — nagyon is jelentős volt. Nem volna méltányos e szerepét elhallgatni még kevésbé „betegségére hivatkozva felmenteni.” Felmenti őt eléggé az a fáradhatatlan munka, melyet a megye honvédelmének megszervezése terén kifejtett, melynek fokmérője a megye lakosságának részvétele függetlenségi harcunkban. A szabadságharcban való részvételnek a fegyveres katonai szolgálatra történő leszűkítése, melyből Madách szerepének helytelen szemlélete született, nem tartható felfogás. A háttérben végzett munka néha nagyobb, felelősségteljebb, nehezebb és több áldozatot kíván, mint a katonai szolgálat. A megye éppenúgy nem nélkülözhetette vezetőit, irányítóit, mint az ország. A Honvédelmi Bizottmány nem egy esetben fel is hívta erre a megyei vezetők figyelmét.

Eszünkbe sem jut a Honvédelmi Bizottmány, az országgyűlési képviselők katonai szolgálatától függővé tenni azok részvételét a szabadságharcban: Ne tegyük ezt a megyei vezetők, így Madách Imre esetében sem.

Madách téves megítélésének egyik oka lehet az, hogy Nógrád megye úgyszólván egész tisztikara 1849 januárjában nem hagyta el a megyét, helyén maradt, nem követte a Debrecenbe távozó Honvédelmi Bizottmányt és országgyűlést. E tisztikarban számosan akadtak olyanok is, akik nemcsak lejet hajtottak az erőszaknak, hanem a császári seregek megszálló tevékenységét támogatták. A megye felszabadulása után Repetzky Ferenc kormánybiztos ezen áruló tisztviselők ellen eljárást is

indított, és Jankovich Lászlót pl. haditörvényszék elé is állíttatta. A tisztviselők többsége azonban zavartalanul folytathatta munkáját. Abból tehát, hogy Nógrád megye majd teljes tisztikara helyén maradt, nem szabad csak azt a következtetést levonni, hogy 1849 januárjában a függetlenségi harcot elbukottnak, befejezettnek ítélte és a Honvédelmi Bizottmány debreceni intézkedéseivel magát nem azonosította volna.

A tényeket kissé közelebbről is megvizsgálva a következők állapíthatók meg: a Nógrád megyeieket Pest gyors feladása meglepetésszerűen, váratlanul érte. Madách Imre öccse, Károly január elsején, három nappal Pest feladása előtt még így írt bátyjának, „Görgey táborát valami 36 vagy 37 ezerre teszik és a népfelkelés által támogatva lehetetlen, hogy győzelmet ne arasson... A Buda Pesti lakosságra a legrosszabb hatást tette a képviselőház és a honvédelmi bizottmány el- távozása, és abban természetesen nyílt veszélyt gondolt”⁴⁸

Január 4-én Görgey már Vácon volt, a magyar csapatok feladták a fővárost, a kormány a legnagyobb sietséggel, szinte menekülésszerűen, érkezett Debrecenbe. Nógrádban minderről csak kósza hírekől szerezhettek értesülést. Még csak a visszavonuló magyar katonai erőkhöz sem tudott csatlakozni a megyei vezetőség, mint másutt. Ugyanis a megyében a Görgey vezette feldunai magyar hadsereg vonult vissza. A váci proklamációban egy szó sincs arról, hogy e sereg hajlandó-e későbbiekben a Honvédelmi Bizottmány intézkedéseit követni. Senki, még a vezér sem tudta, hogy hova is fog végül e sereg visszavonulni, hiszen ekkor még Lipótvár felmentésére indult s csak később döntöttek a bányavárosokba történő visszavonulás és még később a Tisza mögé történő áttörés mellett. Ehhez a hadsereghez tehát nem lehetett csatlakozni. A Debrecenbe vezető egyéb utakat pedig Schlick tábornok előnyomulása zárta el. A visszavonulásnak csak olyan egyéni útja maradt meg, amelyet Madách Pál választott, aki a Szepességben csatlakozott a magyar seregekhez.

A megye vezetősége lényegében itt rekedt, ami nem egyértelmű a behódolással. Az adott helyzetben még némi ellenállásra is lehetősége nyílt. A Görgey seregét üldöző császári erők csupán a megye nyugati részét, a Balassagyarmat — Váci út környékét szállták meg. A megye többi részét csak később és ideiglenesen. Losoncra például komolyabb osztrák katonai erő csak a március 15-i tüntetés és az ezt követő március 17-i gerilla támadás után, március 24-én érkezett, de még ezen a napon Beniczkytól vereséget is szenvedett.⁵⁰ A Cserhátban pesti vadászok és gerillák, a megye keleti felében, különösen a Fülek környéki erdőkben és hegyekben pedig nógrádi gerillák és nemzetőrök tevékenységéről számoltak be az osztrák katonai jelentések.⁶⁰ Freyburg Lajos nemzetőr őrnagy naplója szerint már március végén, vagyis a honvédsereg megérkezése előtt, 2 zászlóalj (2400 fő) nemzetőrt vontak össze a megye őrzése végett Fülek és Bisztrica vidékén.⁶¹ Mindezek a jelenségek a megye népének ellenállási szándékát, és a megye vezetőségének egy erősen korlátozott katonai tevékenységét bizonyítják.

Egyes vezetők, így Madách ilyen irányú tevékenységére vonatkozóan nincs adatunk. Köztudott, hogy a család minden tagja tántoríthatatlan

híve volt a függetlenségi harcnak. Pál öccséről már szóltunk. Károly öccse a hadügyminisztériumban teljesített szolgálatot, Mária nővérét — férjével — *Balogh Károly* huszárőrnaggyal, aki Bem seregében harcolt és fiával együtt — román felkelők verték agyon. Édesanyja csesztvei kastélyukat kórháznak szándékozta berendezni. Madách Imre nézeteire nemcsak tevékenysége, de a függetlenségi nyilatkozat kikiáltásakor papírra vetett széljegyzete is jellemzi. „A phrázisok kora lejárt. Capacitálni nem fogjuk egymást... ápr. 14 a márc. 4 következménye. Örült volna ki hinne a tigrisnek míg nem zárta kalitkába.”⁶²

A függetlenség kérdésében elfoglalt szilárd következetes elvi álláspontja teszi érthetővé Madách szerepét a szabadságharc bukása időszakában.

A császári csapatok megszállása idején az árvaügyek kezelését végző bizottmányban dolgozott.⁶³ A megye felszabadulása után, mint főhadbiztos nem tevékenykedett, mivel e feladatkört a teljhatalmú kormánybiztos töltötte be. Madách nevével a cári intervenció megindulása után, a vész óráiban találkozhatunk újra. 1849 május legvégén a túlerő ellen Nógrádban népfelkelést hirdettek. Politikai szerepet ekkor már csak a legbátrabbak, a legelszántabbak, a harc végsőkig elkötelezett hívei vállaltak. Ezek között találjuk Madách Imrét is. Nógrád megye nyugati felében, a nógrádi járás területén Nagyoroszi, Tereske, Berki, Horpács, Berény lakosait népfelkelésre, fegyveres gerillacsapatok alakítására szóló felhívást Madách Imre írta alá.⁶⁴

Madách és a gerillamozgalom közötti kapcsolatnak egyre több nyomát sikerült felszínre hozni. A nógrádi gerillák a magyar seregek 1849. júliusi visszavonulása után tovább folytatták az ellenállást, mint azt a losonci rajtaütés is bizonyítja. A kriváni táborból és az északi területekről visszavonuló felkelők olyan jelentős erőt képviseltek, hogy reájuk támaszkodva még a polgári kormányzat is működött.⁶⁵ Ezt igazolják azok a hirdetmények, rendeletek, melyek elsősorban a füleki járás területén még a világosi fegyverletételt követően szeptemberben is megjelentek. Csak szeptember 29-én került sor a nógrádi gerillák fegyverletételére, Salgótarjánban. A felkelők katonai vezetői *Kemény Károly*, *Ujházy Lajos*, *Pokorny Lajos* honvédtisztek, politikai vezetői *Repetzky Ferenc* kormánybiztos, *Báthly Miklós* főszolgabíró úgy döntöttek, hogy mintegy 1300 fegyvert kocsikra rakva titokban a megye különböző helyeire szállítják, hogy azokat a későbbiekben fel lehessen használni.⁶⁶ Szeptember 29-én három katona három lovas kocsin 133 fegyvert szállított Madách Imre sztrigovai birtokán levő csöszkunyhóba. E fegyvereket később, 1850-ben a császári csendőrség felfedezte.⁶⁷ Feltehetőleg, hogy Madách tudott a fegyverek elrejtéséről, mivel minden amellet szól, hogy az egész akció előre átgondolt, megbeszélte tervek szerint történt. Ehhez az esethez teljesen hasonlóról emlékezik meg *Balogh Károly* a sztrigovai kastélyról szóló leírásában. Az 1850-es évek végén a kastély parkjában álló kertilak szalmatejeje összeomlott, a tetőn nagy mennyiségű honvéd löfegyver volt elrejtve.⁶⁸

A nógrádi nép fegyveres felkelésére a Bach rendszerben nem került sor. A szabadságharc bukásával hatalomra került reakció katonai diktatúrával igyekezett a megye lakosságát megfélemlíteni, elrettenteni. A katonasággal, zsandárokkal megszállt megye lassan elcsöndesült, de nem nyugodott bele a kialakult helyzetbe, nem tört meg. A nép hangulatáról szóló jelentések tartózkodásról, csendről beszélnek, e látszólagos nyugalom mögött azonban feszültség rejlett. Egy új forradalmi tavasznak sem a nemzetközi, sem pedig a belső helyzet nem kedvezett, a forradalom továbbfejlesztésére pedig még azok sem gondoltak, akik egy új fegyveres harc kirobbantásán fáradoztak.

Madách Imrét 1852 szeptemberében letartóztatták Kossuth futárja, a halálra ítélt Rákóczy János rejtegetése miatt. Pozsonyba vitték, ahol hónapig sínylődött a vízikaszárnya börtönében. Az osztrák önkényuralom örök szegényére meg is verték. A család mindent megtett kiszabadítására. Sikertől és 1853 januárjában átszállíttatni a pesti Újépületbe, hol még ugyanezen év májusáig raboskodott, míg végre szabadságra helyezték, de továbbra is Pesten kellett tartózkodnia, rendőri felügyelet alatt. A katonai nyomozó hatóságok aktái nagyon szűkszavúak, kihallgatási jegyzőkönyvek nem állnak rendelkezésünkre.⁶⁹ A kutatásban olyan érzés támadt, mintha láthatatlan kezek siettek volna eltüntetni a nyomokat. Lehetséges, hogy Madách kiszabadításáért folytatott küzdelem során igyekeztek a reá akkor terhelő anyagot eltüntetni. A kortársak mindenesetre arról is tudtak, hogy a költőt nem csupán a halálra ítélt honvédtiszt rejtegetése miatt tartóztatták le. Turi Mészáros István 1888-ban — Pétery Károly, Madách képviselőtársa és barátja elnök szervezésével vádolták az osztrák hatóságok. Ma még nem áll rendelkezésre nyomán — azt állította, hogy 1852-ben a költőt szabadságadelkezésünkre kellő anyag ahhoz, hogy e feltevést igazolni tudnánk. Madách és a szabadságharcban való részvétele szempontjából sokkal fontosabb az a válasz, amit a költő Pétery Károlynak adott: „Azt gondolhated, hogy nem rajtam múlt, hogy seregeket nem teremthettem a földből annak az átkos rendszernek a megbuktatására”. E mindent megmagyarázó madáchi idézettel szeretnénk zárni Madách Imrének, a megyei politikusnak, az 1848—49-i magyar forradalomban és szabadságharcban való részvétele bemutatását.⁷⁰

A Bach rendszer idején teljes visszavonultságban élt sztrigovai otthonában. Családi, gazdasági problémái is keserítették ezeket az éveket. Mint költő, ebben az időszakban forrt ki teljesen. Az ötvenes évek legvégén, írta meg a „Civilizátor”-t, 1859 februárjában kezdte és 1860. márciusában már be is fejezte a világirodalom remekét. Az ember tragédiáját; még ugyanezen év júniusában megkezdte és a következő év novemberében befejezte nagy drámájának a Mózes-nek írását. A megyei politikai életben a passzív ellenállás politikájának legkövetkezősebb híveként, semmiféle részt nem vállalt. Róla elmondható, hogy „halottnak” tekintette mindazokat, akik a nemzeti függetlenség ügyét feladva, az 1848. áprilisában elért vívmányokat feledve behódoltak az abszolutizmusnak.

1859-ben a Habsburg Monarchia a francia-olasz háborúban elszenvedett katonai vereség, és az azt követő gazdasági csőd következtében alapjaiban rendült meg. Ferencz József és a konzervatív körök kénytelenek voltak belátni, hogy az idegen katonai erővel, a szabadságharcok vérbefojtásával összetákolt Monarchia az összeomlás szélén áll. Ennek a felismerése, valamint az új függetlenségi harcoktól való félelem kényszerítette ki Bach menesztését, és azokat a „korszerűsítési törekvéseket”, melyeket a régi rendet átmenteni akaró októberi diploma jelzett. Már Bach bukása zsilipet nyitott meg, felszínre tört mindaz az elégedetlenség, melyet tíz éven keresztül szuronyokkal igyekeztek elnyomni, de ismételten bebizonyosodott, hogy egy korhadttársadalmi-politikai rendszert fenntartani nem lehet.

Bach bukása Nógrád megyében is megindította az eddig lefojtott véleménynyilvánítást, mely nagyarányú tömegmozgalmakban jutott kifejezésre. Gróf Széchenyi István halála alkalmával megyeszerte gyászszentiszteleteken, gyűléseken emlékeztek meg érdemeiről. E megemlékezések egy része, mint például a balassagyarmati, losonci, már az önkényuralom elleni kiállás, a Habsburgok elleni tüntetés jegyében zajlott le. 1860. augusztus 20-án ugyancsak politikai tüntetésekre került sor, melyek alkalmával a nemzeti zászlót kitűzve a Himnusz, a Szózatot énekelve tüntettek Bécs ellen. A sorozásokon tüntetőn nem jelentek meg a fiatalok, az adó-megtagadás szinte általános volt; Kossuth, Garibaldi érkezéséről szóló híreket a vásárokon terjesztették. 1860. augusztus 18-án, a császár születésnapján, Balassagyarmaton az utcajelző táblákra Kossuth, Klapka, Garibaldi nevét írták fel. A tömegmozgalmak politikailag rendkívül feszült légkört teremtettek. A helyzetet jól szemlélteti a pozsonyi főtörvényszék elnökének levele, mely arra hívja fel a balassagyarmati megyei törvényszék elnökét, hogy „erélyesen, minden elnézést félretéve alkalmazza a törvényt, mert tudjuk, hogy különösen Nógrád megyében igen izgatott a hangulat.”⁷¹

1860. október 20-án megjelenő diploma, melytől a hangulat lecsillapítását is várták, ellenkező eredményt ért el. Nógrád megye hivatalos politikai élete az októberi diploma után kissé megkésve ugyan, de annál energikusabban elevenedett meg. 1860–61-ben a megye reformkori, 1848/49-es politikai vezetői vették át a politikai élet irányítását és ennek eredményeként Nógrád megye a legkövetkezetesebb 48-as álláspontot képviselte mindvégig. Abban, hogy a megyében ez az ingadozás nélküli, határozott 48-as irányzat oly imponálón és határozottan érvényesült, nagy szerepet játszott ez a politikai harcokban megedződött tisztikar. Tagjai közül kiemelkedtek *Horváth Elek*, *Károlyi János*, *Fráter Pál*, *Sréter Horác*, *Repetzky Ferenc*, volt kormánybiztos, *Szontágh Pál* és mindenek előtt *Madách Imre*. Azt a tényt, hogy Madách mily fontos szerepet vitt ebben az időben a megyei politikában, mi sem igazolja szebben, mint azon tisztségeinek felsorolása, melyet 1861-ben vállalt. Az 1861. évi tisztújítás szavazatszedő bizottságának tagja, Nógrád megye bizottmányának választmányi tagja, Nógrád megye új közigazgatási rendszerének kidolgozására alakított bizottság tagja, a megszűnt császári hivatalok iratanyagának átvételére alakított bizottság elnöke a gácsi járás területén, a megyei költségvetést kidolgozó választmány tag-

ja, az országgyűlési képviselőválasztás rendezőbizottságának tagja, az építendő utak és a közmunka célszerű felhasználására alakult bizottság tagja, az 1861. február 18-án megtartott törvényszék tagja, a megyei önkormányzat kidolgozására alakult bizottság tagja, és végül, Nógrád megye balassagyarmati választókerületének országgyűlési képviselője.

Madách az 1860. december 4-én összehívott ügynevezett magánértekezlettől — az 1861-es országgyűlés bezárásáig, a megyegyűlésnek katonai erővel történő feloszlatásáig — vezető szerepet vállalt. Ez nemcsak az előbbieken felsorolt tisztségei bizonyítják, hanem a megyegyűlésnek, megyei választmánynak határozatai, döntései is, melyekben lehetetlen nem észrevenni az író, a költő géniuszát. A fiatal eszményhit, melyet „Timonnál” megcsodálhattunk, 1860-ra bölcs, hajthatatlan eszménytudattá keményedett. A negyvenhez közeledő Madách az élettől megedzve nemcsak írói pályája tetőpontjához érkezett, de politikusként is megért és országos rangra emelkedett. Elvhűsége — műveltségéből fakadó — széles látókörrrel párosult, a költő és politikus együtt szólal meg, mely egyéni varázst kölcsönöz politikai tevékenységének is. Nem nélkülözte a legfontosabbat sem, az egyéni bátorságot, az üldöztetés kockázatának vállalását.

Nógrád megye hivatalos politikai életének szinte minden területén a legtevékenyebben vállalt részt. Már az 1860. december 14-i magánértekezlet alapelvei, melyek kimondják az elmúlt tizenkét év törvénytelen-ségét, a jogfolytonosságnak 1848-tól való folytatólágosságát, az 1848-as törvények szelleméhez és betűinek betartásához való legkövetkezetesebb és kínos pontossággal való ügyelést, arra a Madách Imrére utalnak, aki ezeket az elveket később az országgyűlésen is képviselte. Méginkább Madách szelleme és álláspontja érezhető abban az óvásban, melyet a megyegyűlés január 7-én a király által kinevezett főispán beiktatása alkalmával jegyzőkönyvbe is iktatott. „Midőn e megye közönsége nyolc százados önkormányzati jogaiba magát visszahelyezi, s elidegeníthetetlen jogainak gyakorlatát számos törvények, s különösen az 1848-i törvény alapján évtizedet haladó alkotmányellenes országslás által nem törve, de törvényes és alkotmányos küzdelmei öntudatába átvieszi, erkölcsi kötelességének tartja kijelölni azon ösvényt, melyen ezentúl nemcsak haladni akar, de az alkotmányadta hatalmának egész súlyát mérlegbe vetve megvédeni legszebb és legszentebb kötelességének ismeri.”⁷¹

Ezen óvásban nemcsak az 1860. évi októberi diplomát, de minden olyan intézkedést, mely ennek alapján született (többek között a főispáni kinevezés is), törvény- és alkotmányellenesnek nyilvánított a megye. A leghatározottabban kimondták azt is, hogy a 48-as törvényekhez minden tekintetben ragaszkodnak, ezekkel ellenkező törvényeket el nem ismernek, kancelláriát, helytartótanácsot, mint törvény-ellenest nem ismerik el, nem járulnak hozzá az országgyűlési megajánlásig közadóhoz, és újoncállításhoz, a politikai okokból fogságba ítélték azonnali szabadlábra helyezését követelik, stb... E forradalmi követeléseket tartalmazó megyei felirat országosan is jelentőssé vált azáltal a Madách által tett kiegészítéssel, mely a sajtószabadságot és a szabadelvű alkotmányt a társországok számára is követelte.

A január 7-i megyegyűlés nemcsak az előbbieken ismertetett forradalmi követelésekkel tűnt ki, hanem azzal is, hogy a megyei bizottmányba, melyet ekkor választanak újjá, dörgő éljenek között beválasztották az emigráció vezetőit: *Kossuth Lajost, Pulszky Ferencet, Klapka Györgyöt, Türr Istvánt, Horváth Mihályt*, gróf *Teleki Lászlót*, stb. Madách Imre javaslatára *Arany Jánost* és a megye költő-szüllöttét, *Lisznyay Kálmánt* tiszteletbeli főjegyzőnek hívták meg. Nógrád megye — az októberi diplomára adott válaszban az uralkodóház és a magyar uralkodó osztály között meginduló egyezkedési tárgyalások kezdetén tehát a legkövetkezetesebben 1848 örökösének vallotta magát.⁷³

Január 10-én jelent meg Madách Imre szövegezésében a Nógrád megye népeihez szóló felhívás, mely nemcsak a megyegyűlés határozatait ismertette, hanem állást foglalt a 48-as törvényeknek a parasztságra vonatkozó intézkedéseinek megerősítéséről is.

Madách Imre irányító szerepét a nógrádi politikai életben, illetve a megyegyűlés álláspontjának kialakításában két példán szeretnénk bemutatni. Február 11-én tárgyalta a megyegyűlés azt az uralkodói levélre adandó választ, melyben Ferencz József az emigránsok beválasztását, az adószedés megtiltását, stb., rendbontó forradalmi törekvésnek nevezte. Ezen uralkodói leiratra a megye válaszolt, és a válaszban Madách hangját lehet felismerni. Újra kifejtették, hogy álláspontjukhoz szilárdan ragaszkodnak és levelüket ezzel zárták: „ha mégis ezen törvényeinkre fektetett eljárásunk után Felséged, mit mi vétek nélkül fel sem tehetünk, megyei hatóságunk ellen anyagi erejét fogamatba venni méltóztatik, erkölcsi erőnk érzetében a felelősségtől nem rettegünk, Kelt Balassagyarmaton, 1861. II. hó 12-én tartott megyei közgyűlésen.” E határozott, bátor szembehelyezkedés az uralkodóval, a levél stílusa, gondolatmenete, bár azt a megyei közgyűlés nevében *Fráter Pál* terjesztette elő, a kortársak, Madách-kutatók egybehangzó véleménye szerint is Madách szerzőségére vall.⁷⁴

Március 12-én tárgyalta Nógrád megye bizottmánya a februári pátenstre adandó választ. A pátenst, mint tudjuk, szabályozta a tartománygyűlések közjogi helyzetét és a magyar országgyűlést a birodalmi gyűlés alá rendelte. Magyarországnak csak a birodalmi tanács képviselőházában biztosított korlátozott képviselőszámmal való részvételt. A pátenst nyilvánvalóvá tette, hogy a bécsi udvar még nem mondott le az összmonarchia illúziójáról, és hallani sem akar az 1848-as áprilisi törvények elismeréséről.

A nógrádi válasz meghozatalában két embernek volt kiemelkedő szerepe: *Repetzky Ferencnek* 1849 forradalmi kormánybiztosának, és — Madách Imrének. Repetzky terjesztette elő a pátenstre válaszolva a megye nevében a következő határozatot: „Sem az alakját, sem tartalmát tekintve törvényesnek és törvényszerűen kötelezőnek el nem ismeri és el nem fogadja azért helyenvalónak látja a megye kijelenteni, hogy legyenek azok országgyűlési képviselők, mágnások, országnagyok, megyei tisztviselők, vagy bárkik... kik akár netán a birodalmi tanács

megalkotásában, mint választók, vagy választottak, bármilyen formában is résztvennének, közreműködnének, megjelenének, mint őshazájuk közjogi törvényeinek megsértőit, honárulóknak tekintjük.”

E történelmi jelentőségű nyilatkozat után közvetlenül Madách Imre szólalt fel: „Nehogy valaki azt mondhassa, hogy a következők határozat a többséget megfélemlítő kisebbség, műve volt, nyissuk meg termünk ajtajait és mindazokat, kik a határozatért a felelősséget elvállalni nem akarják távozásra szólítsuk fel. Akik pedig a határozat hozatalába befolylni óhajtanak, azt aláírásukkal szentesítsék.” E drámai nyilatkozat után a tanácssterem ajtót kinyitották, de mindenki helyén maradt, és a főispán távollétében a tisztikar és a bizottmány egésze, számszerint 149-en az ülésrend szerint (Madách huszonkilencedikként) aláírták a nyilatkozatot. Madách vezetői egyéniségét és bátorságát, de ugyanakkor taktikai érzékét is szépen demonstrálja az előbbi eset. Voltak a nógrádi bizottmánynak ingadozó, meghunyászkodó tagjai is. A többség azonban ezeket is nyílt színvallásba kényszerítette. Lehetetlenné tette az utólagos magyarázkodást és kibúvókeresést is azzal, hogy távozásra szólította fel az egyet nem értőket. Elejét vette ugyanakkor azoknak a rágalmaknak is, mint aminőkkel Kossuthot és a forradalmi pártot a szabadságharc időszakában a bécsi udvar rágalmazta, amikor is következetesen kisebbségnek nevezte őket, döntéseiket pedig a kisebbség terrorizmusával kicsikartaknak minősítette. Madách helyesen ismerte fel a helyzetet, és nem késelt — elvei melletti bátor kiállással — a döntés meghozatalát példamutatóvá tenni. Nógrád megye bizottmánya e határozott és minden félreértést kizáró állásfoglalásával az elsők között volt a magyar megyék közül a pátens visszautasításában.⁷⁵

Ugyancsak a március 12-i gyűlésen olvasták fel az 1861-es országgyűlés meghívólevelét, melyet a megye azzal vett tudomásul, „elküldi ugyan képviselőit az országgyűlésre, de nem tartja törvényesnek mindaddig, míg az V. Ferdinánd által szentesített törvényeket vissza nem állítják.” Az országgyűlési választások a régi táblabíró-világot felelevenítő választási küzdelmekkel kötődtek egybe. Különösen élesek voltak és számos visszaélés jegyében zajlottak le a nógrádi, ecsegi, füleki kerületekben. A Fráter-pártiak és Bozó-pártiak választási botránya, melynek eredményeképpen az ecsegi kerülethez tartozó Dengeleg községben többen meg is haltak, országos megütközést keltett.

A választás tisztaságával messze kiemelkedett ugyanakkor a balassagyarmati kerület, melynek választói Madách Imrét választották egyhangúan országgyűlési követükké. Madách eddigi politikai tevékenységének, a megyei életben betöltött vezető szerepének koronája volt képviselői megbízatása. Messze kiemeli kortársai közül az a mély felelősség-érzettől áthatott programbeszéd is, mellyel választóihoz fordult. E politikai hitvallásának nevezett beszéd egyben a költő emberi hitvallása is volt. Beszédében kitért a választó azon jogára, hogy akinek kezébe „hon és sajátmaguk legszentebb érdekeit” teszik le „attól nyílt politikai hitvallást is követelnek, melynek megtartásáért a férfiúi becsérzet kezkesedik.” A továbbiakban Madách kifejtette politikai hitvallását. Rámutatott arra, hogy a politika lehetetlenné teszi, hogy a képviselők egy adott programhoz minden körülmények között ragaszkodjanak. „De van-

nak általános alapelvek” — mondta — „melyeket rendíthetetlen alapkul bevallani lehet, sőt kell: melyeket még a hasznosság tekintetéből is feladni tilos; melyekért meghalni nemcsak egyeseknek kötelesség, de melyek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett gyalázat, mert a javak között nem legfőbb az élet. Ez alapelveket én... három szóban foglalom össze és e három szó: szabadság, egyenlőség, testvériség!” A forradalmár hitvallása már ez, aki azonban a három szó kifejtése során csupán az 1848-as forradalmi törvényhozás által kivívtat eredményekre korlátozta, melyet így összegezett: „ez elvek le vannak ugyan már téve az 1848. évi törvényben is, melyek minden további státusélet egyedül létezhető kiindulási pontjai reánk nézve.”⁷⁶

Emberi nagyságára, felelősségérzetére, kötelességtudatára még szebben mutat rá az a beszéde, melyet egyhangúlag történt megválasztása után választói előtt elmondott. A beszéd egyik alaphangját a szerénység adja, mellyel saját személyét illeti. Két tényezőt emelt ki, mely lehetővé teszi számára e felelősségteljes megbízatás vállalását. Egyik a választókerület bizalma, másik azon meggyőződése, hogy „a legközelebbi hongyűlésen is nem annyira ragyogó tehetségekre lesz szükség, mint férfias kitartásra, melyet a hatalomnak sem mosolya meg nem bűvöl, sem ráncolt szemöldöke nem rettent vissza. E két dologban erőnket próbálni elég alkalmunk volt a lefolyt időkben.” Madách politikai éleslátással mérte fel az országgyűlésen várható helyzetet. E reménytelen helyzet ellenére is vállalja a megbízatást. Szinte népét a pusztán keresztülvezető Mózes szólalt meg, midőn fogadalmat tett választóinak, hogy a magyar haza léte fölötti kérdésekben alkudozásokba nem bocsájtkozik. „Itt állunk Isten szabad ege alatt, de sújtó hatalmától rettegnék újra alatta állani, pedig szeretem nézni a ragyogó napot, ha e szándék kivitelére bármi részben segédkezet nyújtanék.”

A szülőföld szeretete, a szűk közösség összetartó ereje hatja át fogadalomtételének következő sorait: „Önök közt töltém tisztességben eddig életemet, bátran akarok ezentúl is szemökbe nézni, s önök közt is akarok tisztességben meghalni, de nem tehetném azt, ha e népgyilkolási tervet osztanám.” A megyei politikusnak kit választóihoz személyes kötődés számsz szála is fűz, hatványozott erkölcsi felelősségtudata, és az abban rejlő erő sugárzik e szavakból.⁷⁷

Madách ígéretéhez híven vett részt az 1861-es országgyűlésen, beszédében, mely egyike volt az országgyűlés nagyhatású szónoki beszédeknek, a rothadás tizenkét évének nevezte az abszolutizmus rendszerét. Kitért arra, hogy bár az országokat „nem intézményeinek jósága, de a közszellem, nem teóriák ragyogó volta, de a polgárerény tartja fenn.” Az abszolutizmust irányító osztrák államférfiak még csak olyan eszmékkel sem rendelkeztek, melyek menteségül szolgálhatnának eljárásuk magyarázatára. Két eszmét, a birodalom egységét és a „civilizálási” eszmét maró gúnnyal semmisíti meg és bizonyítja, hogy ezek csak az erőszak, a beolvasztás leplezését szolgálták. Világosan mutat rá az 1861-es országgyűlés helyzetére is, és nem hagy illúziót a képviselőkben helyzetükkel kapcsolatban sem: „ott állunk tehát ma ismét, hol 1850-ben álltunk, csak hogy a tér még szegényletesebb; most velünk és általunk, törvényes úton szándékoltatik a nemzetgyilkolást végbevitetni, mi az

erőszaknak nem sikerült... Magyarország törvényhozó testülete, mint tengeri rabló álzászlója vagyunk a külföldi elámitására pellengérré állítva." Deák Ferenc feliratának legtöbb pontjával egyetértett, de érezte, hogy a felirat az elvfeladás lejtője, az egyezkedés az engedményadás útja, éppen ezért szembehelyezkedik a felirattal, mert mint mondja „a követelésünk pedig épen úgy nem lehetnek engedés tárgyai, mint lenni vagy nem lenni, mint élet és halál.. Ezért pártolom én... a határozat formáját, mert azt tartom jogaink védelmében óvatos politikának.” Szavazatát az 1861-es országgyűlés határozati pártjának javaslata mellett adta le. Azoknak az aggályoskodóknak, kik azt mondták, hogy a határozat nem kötelez senkit, azt felelte, hogy nem is lehet várni ettől az országgyűléstől tényleges eredményeket. Madách előtt az októberi diploma, a februári pátens nyilvánvalóvá tette ezt és az országgyűlési padsorból a haladó emberiséghez szólt. „A jelenben mást nem is várok, mint azt, hogy megértsen a világ, s hiszek létünk biztos voltában a jövőben, mert e megértett szó a jog, igazság és haladás szava leend. Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség setét hullámai: de a mi győzelmünk csak idő kérdése, a durva erőszak csak efemer győzelmet arathat, az eszme fölkel és közvagyonná lesz, melyért első kimondói elvérezének.”⁷⁸ Madách Imre látnoki szavai beteljesedtek. Az 1861-es országgyűlést a király feloszlatta, mert még a feliratban foglaltakat sem tartotta elfogadhatónak. A „keserűség setét hullámai” újra összecsaptak fejünk felett, a Schmerling-provizórium időszakos abszolutizmusa nehezedett újra az országra. Madách Imre, mint a nemzet függetlenségének mindhalálig hű bajnoka, a polgári haladás gonodolatának zászlóvivője nem adta fel eszméit, nem vált megalkuvóvá. Igéretéhez híven, emelt fővel térhetett vissza Nógrádba választóihoz, sajnos már nem a további politikai küzdelmek vezetésére, hanem a „tisztességes halálra”. 1864. október 5-én már nem volt az élők sorában.

Nem kellett megérnie, hogy osztálya hogyan adta fel félve az elnyomottaktól, a nemzetiségektől, gazdasági elnyomorodástól a függetlenségi elvet, és hogyan vált hajlamossá a megegyezésre. Azoktól a forradalmi erőktől való félelem vitte ezt az osztályt az alkudozás útjára, mely forradalmi erőkben Madách a jövő, a nemzet függetlenségének zálogát látta:

„Sírom kinnt álljon szabadban,
Honnan messzi, messzi látni;
Nap sugára, éj viharja
Járjon azt meglátogatni...
S fergeteg ha jó robogva,
Gondolom, hogy népem ébred,
Számadást tart — és haragján
Múltja vész — jövője éled.
S álmodom tán így sokáig,
Ámde dőre nem lesz álmom,
Egykor testesül bizonnal,
Jól tudom, s nyugodtan várom.”

(Síromra)⁷⁹

JEGYZETEK

1. Nógrád megye története. Szerk. Borovszky Samu.
Nógrád megye nemesi családjai.
2. NmL. Nemesi összeírás. közgyűlési jkv. 522/1816.
3. Nógrád megye története. Szerk.: Borovszky Samu.
Nógrád megye nemesi családjai.
Madách Sándor a következő vádlottak védelmét vállalta:
Hajnóczy József titkár fej- és jószágvesztésre ítélték,
Marton István fizikus felmentették,
Páter Makk Pál két év börtönre ítélték,
Peitzkoffer Antal pesti polgár felmentették,
Verhovszky Sámuel ügyvéd fej- és jószágvesztésre ítélték,
Lukács Pál ügyvéd egy év börtönre ítélték,
Tántsi Ignác nevelő tíz év börtönre ítélték,
Baranyay Mihály jurátus öt év börtönre ítélték,
Bacsányi János költő egy év börtönre ítélték,
Hirgaiszt Ferenc bíró fej- és jószágvesztésre ítélték,
Szlávy János jogász fej- és jószágvesztésre ítélték,
Bujanovics Kornél jogász két év börtönre ítélték,
Szmetenovics Károly patvarista fej- és jószágvesztésre ítélték,
Szulovszky Menyhért táblabíró fej- és jószágvesztésre ítélték,
Nemessányi András jogász felmentették,
Lonovics Imre orvos felmentették.
Madách Sándor kétes szerepet játszott a jakobinusok perében feltehető, hogy
védencei leveleit a rendőrségnek beszolgáltatta és agent provocateur szerepre
is vállalkozott. (Benda Kálmán: A magyar jakobinus mozgalom dokumen-
tumai.)
4. NmL. közgy. jkv. 1329/1847
5. NmL. közgy. jkv. 678/1825.
6. Balogh Károly: Madách az ember és a költő. Bp. 1934.
7. Balogh Károly: Madách az ember és a költő. Bp. 1934.
8. OSzK. Kézirattár. Quart. Hung. 2076.
9. Madách Imre: A rab utolsó útja. Madách Imre Összes Művei. Szerk.: Halász
Gábor Bp. 1942.
10. Madách Imre: Elveink. Madách Imre Összes Művei. Szerk.: Halász Gábor
Bp. 1942.
11. NmL. közgy. jkv. 1924/1845.
12. NmL. közgy. jkv. 599/1848.
13. Madách Imre: Nyújtsunk kezét. Madách Imre Összes Művei.
Szerk. Halász Gábor Bp. 1942.
14. NmL. Közgy. jkv. 1843.
15. Madách Imre Összes Művei. Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942. 659. o.
16. Pesti Hírlap 1844. július 7. 367. sz. Törv. hat. dolgok.
17. Pesti Hírlap 1844. szeptember 8. 385. sz. Törv. hat. dolgok.
18. Pesti Hírlap 1844. szeptember 8. 385. sz. Törv. hat. dolgok.
19. Pesti Hírlap 1845. július 4. 497. sz. Törv. hat. dolgok.
20. Pesti Hírlap 1844. december 22. 415. sz. Törv. hat. dolgok.
21. Pesti Hírlap 1844. október 10. 394. sz. Törv. hat. dolgok.
22. Pesti Hírlap 1845. február 6. 428. sz. Törv. hat. dolgok.
23. Pesti Hírlap 1844. december 22. 415. sz. Törv. hat. dolgok.
24. OSzK. Kézirattár. Quart. Hung. 2075.
25. Madách Imre: Védegylet alakításáról. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942. 659. o.
26. Pesti Hírlap 1844. november 17. 405. sz. Magyarország és Erdély.
27. Madách Imre: A vallás tárgyában érkezett rezolúcióra. Madách Imre Összes
Művei. Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942. 663. o. (Az 52 nyelv ebben az esetben
az 52 megyét jelenti. SzB)
28. A megye politikai szerepéről. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942. 665. o.
29. U.o. 666. o.
30. Pesti Hírlap 1844. december 1. 409. sz. Törv. hat. dolgok.

31. Madách Imre Levele Szontágh Pálhoz 1847. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942. 981. o.
32. NmL. Közgy. jkv. 1846. 2447.
33. OL. H. 147. 1. cs.
34. Krizsán László: Dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez Balassagyarmat
1964. 95. d.
36. Krizsán L.: i. m. 26. 27. 28. 29. sz. d.
37. OL. H. 147. 3. ktg. 524.
38. OL. H. 147. 3. ktg.
39. OL. H. 147. 1. cs. 1. ktg.
40. NmL. Bizottmányi jkv. 1848. 1107. 1141.
41. OL. H. 125. 213.
42. Közlöny 1848. augusztus 26. 3930.
43. OL. H. 125. 211.
44. OL. R. 31. Sándor huszárok 1848—49-es napló.
45. OL. R. 31. Napló.
46. OL. R. 31. Napló.
Közlöny 1848. december 22.
47. OL. R. 31. Napló.
Beneczky Lajos emlékiratai.
48. OL. R. 31. Napló.
Görgey István 1848—49. Okiratok, magyarázatok Bp. 1888.
49. OL. H. 81.
50. OL. H. 81.
51. NmL. mf. 2395/1850. u.o. 3104/1850.
52. Közlöny 1848. december 28. 9440.
53. OL. R. 31. Freyburg Lajos Naplója.
54. OL. R. 31. Freyburg Lajos Naplója .
55. NmL. Vegyes iratok 1848.
56. NmL. Salgótarján táblás könyve. 1848. szept. 22.
57. OL. H. 110. Repetzky Ferenc kormánybiztos iratai.
58. Madách Károly levele Madách Imréhez 1849. január 1. Madách Imre Összes
Művei. Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.
59. HTL. (Hadtörténeti Levéltár) 17/218.
60. HTL. 17/275. uo. 19/248.
61. OL. R. 31. Freyburg Lajos naplója.
62. OSzK. Kézirattár. Quart. Hung. 2076.
63. NmL. Salgótarján táblás könyve 1849.
64. Váci Múzeum Egyesület évkönyve 1911.
65. NmL. mf. 2041/1850.
NmL. Salgótarján táblás könyve 1849. VIII. hó.
66. NmL. mf. 2454/1850
67. NmL. mf. 2392/1850.
68. Balogh Károly: Madách Imre otthona. Bp. 1934.
69. Madách Imre iratai. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.
70. Kántor Lajos: Száz éves harc az Ember Tragédiájáért.
Bp. 1966.
71. Pesti Napló 1860. VII. 23. uo. 1860. VIII. 28.
72. NmL. Bizottmányi jkv. 1. 1861.
73. NmL. Bizottmányi jkv. 1861. I. 7.
74. NmL. Bizottmányi jkv. 1861. február 12.
75. NmL. Bizottmányi jkv. 1861. március 12.
76. Madách Imre: Politikai hitvallás. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.
77. Madách Imre beszéde balassagyarmati választóihoz. Madách Imre Összes Művei
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.
78. Madách Imre: Országgyűlési beszéd 1861. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.
79. Madách Imre: Síromra. Madách Imre Összes Művei.
Szerk.: Halász Gábor Bp. 1942.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

Előszó — — — — —	5. old.
Molnár Pál: A Nógrád megyei Madách-kultusz változása — — — — —	7. old.
Kerényi Ferenc: Madách világnézetének néhány kérdéséről. (Vázlatok Az ember tragédiája I. és II. színének elemzéséhez.) — — — —	28. old.
Erdős István: Madách Imre Mózese — — — —	40. old.
Kiss Aurél: A lírikus Madách — — — — —	49. old.
Leblanc Zsoltné: Újabb dokumentumok Madách Imre élettörténetéhez — — — — —	58. old.
Szabó Béla: Madách Imre közéleti tevékenysége Nógrád megyében — — — — —	82. old.

C. Budapesti, 1909. július 10-én
 a Magyarországi és a Magyarországi
 a Magyarországi Budapesti Hírlap
 a Magyarországi 1909. július 10-én
 a Magyarországi 1909. július 10-én

* (Mikszáthfalva és Madáchfalva.) Gárdos Mór sátorlajushelyi tanító levelet küldött nekünk, melyben a Mikszáth-jubiläum alkalmából indítványozza, ~~szélesítse~~ ki Nógrádmegye ~~községét~~, hogy Mikszáth Kálmánnak, eredetileg Szklabonya néven, utjabban Kirtabonyra magyarosított szülőfalujának nevét még egyszer s most már végképp változtassa meg a helyi ~~község~~ — Mikszáthfalvára. Egy füst alatt Sztrégovának, Madách Imre szülőhelyének nevét Madáchfalvára kellene változtatni. Az indítványt áttettük a Madách-népep intézőbizottságához, hadd vegye fontolóra a dolgot: s ha magáról teszi a tervet, tegye meg a hivatalos lépéseket a belügyminisztériumban.

1909. július 10-én a Budapesti Hírlap 1909. július 10-én a Budapesti Hírlap 1909. július 10-én

* (Sztrégova és a Madáchok.) Vassárnapi adomunkban emlékeztünk meg arról az indítványról, hogy a Mikszáth-jubiläum alkalmából Mikszáth szülőfaluját, Szklabonyát nevezzék el Mikszáthfalvának a egy füst alatt az ugyancsak nógrádmegyei Sztrégovának, Madách Imre szülőhelyének nevét változtassák meg a költő emlékeztére Madáchfalvára. Az utóbbi indítványra vonatkozóan Madách Imre ur ma Balassagyarmatról levelet ír hozzánk, melyben kijelenti a fígón még élő Madáchok nevében is, hogy ragaszkodik Alsó-Sztrégova eredeti nevéhez, még a Madáchfalva elnevezéssel szemben is.

Sztrégova — írja — a Madáchok ősi fészke és előnévadó birtoka, melyre 1439-ben adománylevelet is nyertek Zsigmond királytól. A községet napjainkig mindenki a Madáchok falvának ismeri különben is. A vármegye elnöpe a községnek magyarosítását alkalmával az összes élő Madách-férfiak ~~valamint~~ kikérte arra nézve, hogy a tervbevitelt névváltoztatás ellen nem lenne-e kifogásuk. A Madách-család gyűléssel a már előzetesen, valamint arra, hogy az Emberiségnek fűződik a annak elintéztése az ő szellemnek nem lehetne üdvözlendő; továbbá, mert a község a család levélár régi okirataiban Sztrégova néven szerepelt s így idegen nyelvű jelentéssel nem bír; egyhangúan kérte a régi név meghagyását, a mit a törvényhatóság helyeslően el is fogadott. Ugyanekkor a Madách név megőrzése céljából a László-egyház, melynek süvege hét vármegyéből látható, Madáchfalvának, a vármegyei régi Madáchok községét pedig Madách-nak nevezték el a vármegye felébbi jóváhagyással. A Madách-család tehát a nagy költő iránt érzett minden tisztelet mellett nem talál okot arra, hogy Alsó-Sztrégova nevéét megváltoztassák.

A Magyarországi Hírlap 1909. július 10-én a Budapesti Hírlap 1909. július 10-én

Tárgy: Adomány gyűjtés Madách Imre,
az Ember tragédiája szerzője
emlékezetére emelendő „Madách
szímléke”

Több mint 40 éve annak, hogy vármegyénk nagy szülöttje, az Ember tragédiája lánglelkű szerzője: Madách Imre, nevét a halhatatlanságnak általadta.

Immár 40 éve annak, hogy e művének megalkotásával a világirodalom jelesei között elsőrangú helyet foglal el. Immár 40 éve annak, hogy e bölcselő mély elme, párosulva a költő ihlettségével, az érzés és gondolkodás nemességével a magyar névnek, a magyar geniusnak világszerte elismerést, dicsőséget szerzett.

Madách Imre, az emberinem egész problémáját átfogló bölcséletével, minden idők kiválasztottjai között is kimagasló helyet foglalván el, nem többé egy családé, nem egy vármegyéé, hanem az egész magyar nemzeté, a művelt és felvilágosodott emberiségé. Lánglelkének terméke minden időkre fennmarad az emberi elme kiválóságának. Az ő dicsősége az egész magyar nemzet dicsősége.

És mégis e nagynek, e dicsőnek, e jelesnek emlékezete szemmel láthatólag mindeztideig megőrizve nincsen.

Pedig csak az a nemzet életképes, csak az tekinthet bizalommal egy szebb jövő felé és csak az a nemzet számíthat joggal az idegen népek tiszteletére, amely nemzet elmúlt nagyjai iránt lelkesedni, azok emlékezetét kegyelettel ápolni, minden időkre híven megőrizni képes.

Jól átérezte ezt vármegyénk hazafias közönsége, a midőn áldozatkészségével máris lehetővé tette azt, hogy tisztán önnerejéből rendelkezésre állította azokat az anyagi eszközöket, a melyek igénybe vételével vármegyénk székhelyén Balassagyarmaton, érezhető emléket hirdethesse az „Ember tragédiája” írójának dicsőségét.

E szobor kivételének az 1910 évben folyamatba teendő törvénykezési palota emelésével kapcsolatos tér rendezés befejeztével, immár mi akadályunk sem lesz.

Ámde ezen létesítménnyel még korántsem róttunk le a kegyeletnek szemmei megnyitvánuló minden adóját.

Madách Imre sírja a nógrádvármegyei Alsósztrégova községben, — mely község nem csupán e szellemóriás elköltözésének, hanem életének, szenvedéseinek és munkásságának is legközvetlenebb tanúja volt, — mind e mai napig jeltelenül áll.

Az 1937. évi szoboravatás Balassagyarmaton

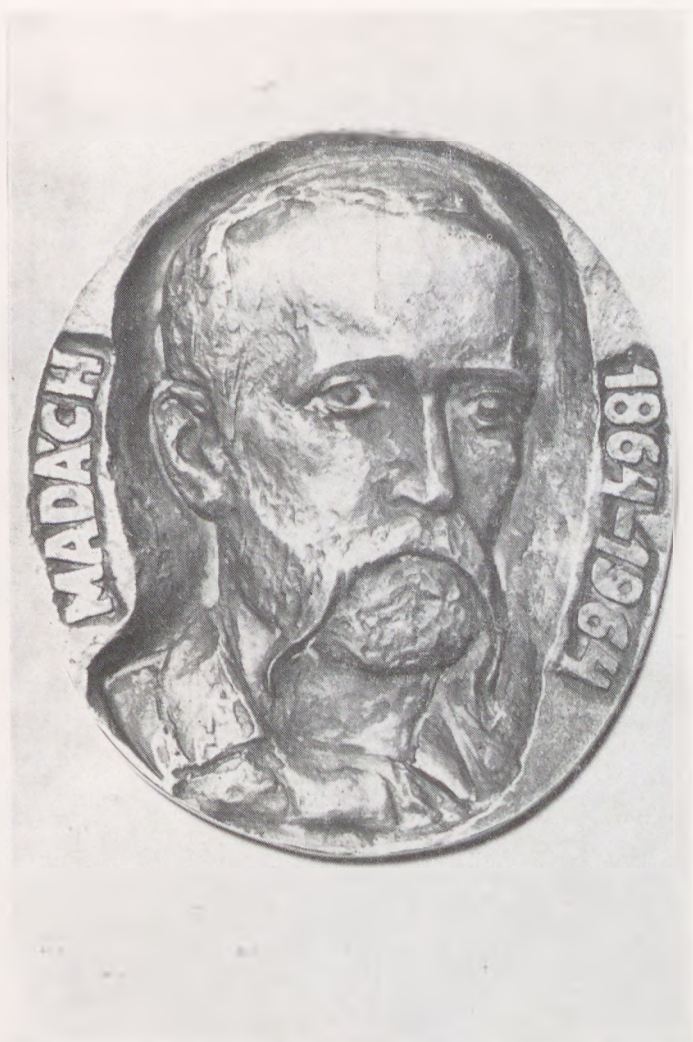
Koszorúzás az 1964. évi múzeumavatás alkalmával

Az 1964. évi csesztvei megnyitó

Vigh Tamás: Madách-portré a csesztvei kúria előtt

A Madách-emlékplakett (ifj. Szabó István alkotása)

Az emléklakett diplomájának betétje (Czinke Ferenc alkotása)

A NÓGRAD MEGYEI TANÁCS
VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA

MADÁCH
EMLÉKÉRMET

ADOMÁNYOZ

*A salgótarjáni Madách Imre
Gimnázium és
Szakközép Iskolának*

MADÁCH-IMRE SZÜLETÉSENEK
50. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL.

NYOMTATTA: A. H. L. NY. NY. NY.

A MEGYEI TANÁCS ELNÖKE

A salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola
fennállásának 50. évfordulóján kapta meg az emlékérmét

EBBEN A HÁZBAN ÉLT
1845 - TŐL 1853 - IG

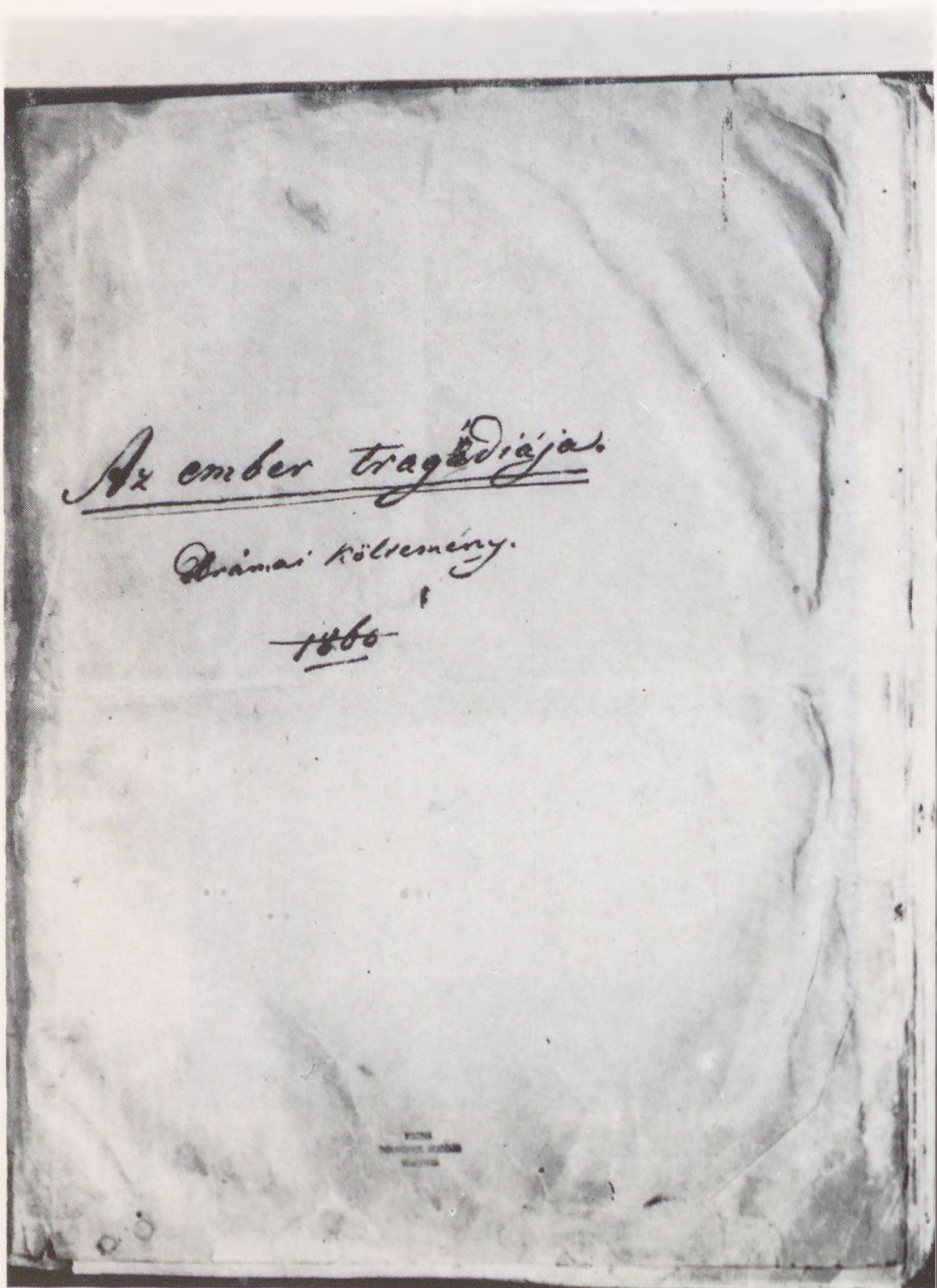
MADÁCH IMRE

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA
HALHATATLAN KÖLTŐJE.

AZ EMLÉKTÁBLÁT A KÖLTŐ
HALÁLÁNAK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN
ÁLLITTATTA A NÓGRÁD MEGYEI
MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA.

1964.

A csesztvei háza falán elhelyezett emléktábla

A Tragédia kézírásos címoldala

901000.

[illegible]

2/10

Mitlyen biatke lingszolgys' jö"
Öfjányben elbirtam,
Jegy szerezny csillageszopostnar
Epö' szolgát önküvaslan. —
Bíróg és paraszty' csillag
Bíró himned, jegy szög szögben, 72
I megis müllo' sevevto'
Népkedvelen nagy vitéga.
Két golgo' küi' egy má' cllen

NOTE
DISCONTINUED ALIEN
100-11141

A drága Édes Anyja neve napjára
Fiúi szeretetnek & tisztulatnak jelül

rajzolta
Madách Imre.
1829.

Madách Imre gyermekkori rajza

LANT-VIRÁGOK

IRTA

MADÁCH.

PESTEN.

Kyomlatla Kiskuti Landerer Laics

1840.

A Lantvirágok fedőlapja

~~Madách Akadémiai Székfoglalójának Borítólapja~~

712

19

h. bór. 1

✓

Or. Hung.

Madách Imre

(4)

Székfoglaló

A Kisfaludy-társaság 1862. évi
mar 24-én

~~Madách Imre~~

~~Madách Imre~~

im

1862. márc. 24.

Képek a felújított csesztvei emlékmúzeum 1973. évi megnyitásáról

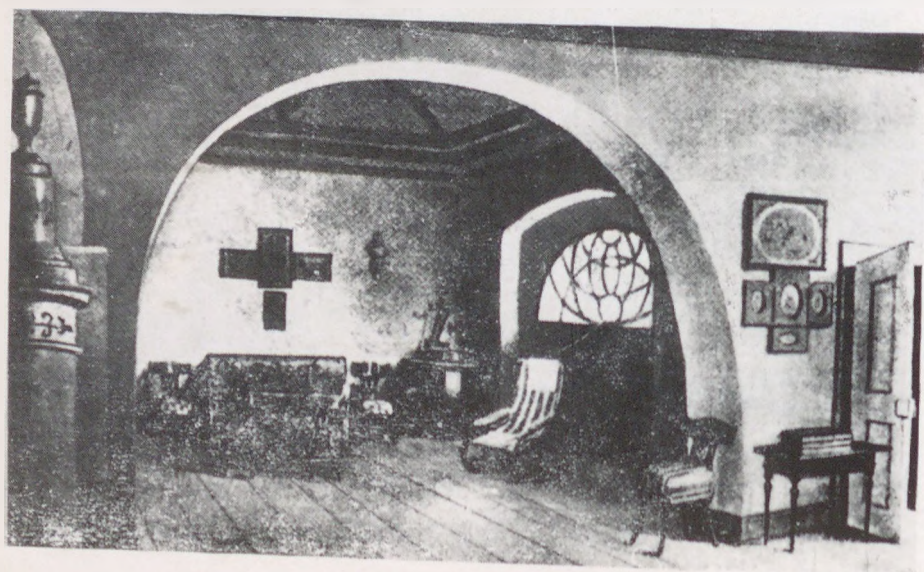

A csesztvei kúria

Az „oroszlánbarlang”

A csesztői hársfa

MADÁCH LEVELE
BUCSEK ISTVAN PRAELATUS
KANONOK AJÁNDÉKA

Nagy Oroszi Városa, Horpács, Berinke,
Berki Tereske községi Biróinak s közönségé-
nek!

Az előzőtt zsarnokság, alávaló ármánya
utolsó segéd eszközhöz készül folyamodni; az
embertelen Oroszt akarja nyakunkra hozni, az
oroszt, ki előtt semmi sem szent, ki Lengyel-
országot kipusztította, lakosait az örök tél
Kamcsatkába hurcolta, s a gyermekeket nem
hagyja szülőinek vallásában nevelni. Most
akarja nyakunkra hozni, hogy az alig felszaba-
dult ország rá ne érjen megerősödni, felvirágozni.
De a magyar nép eddig is megmutatta áldo-
zat készségével, hogy érdemes a szabadságra,
melynek nehéz harcait kell előbb ki vívni,
hogy édes gyümölcsei élvezhesük, bízik hát
istenbe a magyar kormány és véle minden
igazmagyar, hogy ezen bajon is szerencsésen

BUCSEK ISTVAN

keresztülvezet, ha a többi bajon keresztül vezet,
csak önmagunkat ne hagyjuk el; ezt pedig nem
fogjuk tenni, legkevesebbet a vad oroszral, mely-
nél igazalom nincs, melyet meg kell semmisí-
teni, vagy ő semmisít meg. Hadseregünk nagy
és vitéz, ha a nép is gyámolítja, győzhetlen.
A kormány tehát a betörés esztére átalányos
népfelkelést rendelt és az előkészületeket mind-
járt sikerelni parancsolta, hogy ha az eset be-
állna, készen legyünk, ne akkor kapkodjunk
mindenhez. Ezen előkészületek teljére a megye
választmányokat rendelt, kik mindenütt a hely-
színen fogják a népet a teendőkről kitanítani,
felvilágosítani s a szükséges összeírást megtenni
itt közelöm a megjelenesi időt minden helyen a
végből, hogy akkorra, mind a közsegeldíjkor,
mint a lakosság legnagyobb része szoros fe-
lelet terhe alatt összegyűljön, s az összeíró vá-
lasztmány működését elősegíteni hazafi sőt
emberi kötelességének ismerie. Megjelenik a
küldöttség:

Nagy Oroszban	Jun. 11-én dél 11 órákor
Horpácsban	Jun. 11-én d. u. 4 órákor
B. Berinke	Jun. 11-én d. u. 6 órákor

MADÁCH LEVELE

Berki Jun. 12-én dél 10 órákor
Tereskén Jun. 12-én d. u. 4 órákor.
Csesztvén 1849. jun. 6-án

Madách Imre sk.
kiküldött választmányi tag.

Hírelő Nagy Oroszi város, Horpács, B.
Berinke, Berki, Tereske helységeknek. A fent
írt helyek bírái szoros felelet terhe alatt kö-
röztessék e hírelőt. Tereskei bírónál marad.
Rendeli az összeíró választmány.

Részlet Madách népfelkelésre szólító leveléből

300

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

Nobel

Meer

Witz

Közi

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970

1970